

Secolul 20

@Asociația Ziariștilor Independenți din România

PREZENTAREA ARTISTICĂ
GETA BRĂTESCU

Coperta
ANA LUPAȘ
Cununile lui August
«Sculpturi vegetale»

Secolul 20

Revistă de literatură universală

editată de Uniunea Scriitorilor
din Republica Socialistă România

Colegiul de redacție:

ACAD. AL. PHILIPPIDE, ACAD. EUGEN JEBELEANU, ZOE DUMITRESCU-
BUȘULENGA, MIHNEA GHEORGHIU, EDGAR PAPU, VASILE NICOLESCU,
OV. S. CROHMĂLNICEANU, ȘTEFAN AUG. DOINAȘ, ALEXANDRU BACIU,
DAN HĂULICĂ, REDACTOR-ȘEF

175

8•1975

SUMAR

UN ANOTIMP FECUND AL ISTORIEI

Secolul 20: Prezent continuu, August

Inscripții de: TUDOR ARGHEZI, LUCIAN BLAGA, GEO BOGZA,
VIRGIL TEODORESCU, ȘTEFAN AUG. DOINAȘ, VASILE NICOLESCU,
NICHITA STĂNESCU, IOAN ALEXANDRU; CUNUNILE LUI
AUGUST — «Sculpturi vegetale» de ANA LUPAȘ (planșă)

LUPTA ANTINAZISTĂ EXAMEN AL DEMNITĂȚII EUROPENE

GESTA ANONIMĂ

A. ADAMOVIICI — I. BRÎL: *Sintem din satele în flăcări*, în românește,
cu o prezentare de Tatiana Nicolescu • 7
J. P. STERN: *Un german împotriva lui Hitler*, în românește de Horia
Florian Popescu • 24
LILIAN HELLMAN: *Julia*, evocare, fragment, în românește, cu o pre-
zentare de Eugen B. Marian • 38

THOMAS MANN ANTIFASCISTUL

LA CENTENARUL NAȘTERII SCRITORULUI

THOMAS MANN: *Germania și germanii*, conferință, în românește de Ion Roman • 59

S. DAMIAN: *Duelul invizibil* • 75

« MOARTEA LA VENEȚIA » BIOGRAFIE ȘI FICTIUNE

PETER DE MENDELSSOHN: *Vrăjitorul*, în românește, cu o prezentare de S. Damian

GEO ȘERBAN: *Veneția, 1911 — Un martor român*;

GIANNI BERENGO GARDIN, *imagini venețiene* (Planșa)

SCRIITORI ROMÂNI ÎN LIMBI STRĂINE

EUGEN BARBU: *Șoseaua Nordului* ("The Northern Highway") roman, fragment, în limba engleză de Andrei Bantas

Prezent continuu, August

Tradusă în timp, cifra 175 înscrisă pe frontispiciul numărului de față echivalează cu 15 ani. Fără a fi un lung interval, este totuși un timp apreciabil, prin însuși faptul că acoperă jumătate din noua istorie a poporului nostru și anume jumătatea cea mai bogată în eforturi, menite să promoveze civilizația și cultura românească în avansposturile progresului contemporan. Este perioada marcată de congresele IX, X și XI ale Partidului care au îndrumat științific, pe baza aplicării consecvente, suplă, a învățării marxiste la condițiile specifice țării noastre, întregul avânt al poporului, energiile și resursele naționale spre idealul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate. Impetuosa mobilizare de forțe, descătușarea inițiativelor și lărgirea de orizonturi intervenite au asigurat, firește, un teren fertil creației de valori spirituale, apte să reflecte și să stimuleze marile înfăptuiri. Într-un asemenea context, « Secolul 20 » n-a avut de așteptat « numărul anilor » ca să-și aducă o ambițioasă și responsabilă contribuție la afirmarea potențialului de inteligență românească în dialogul, de veche tradiție autohtonă, cu valorile literaturii și artei de pretutindeni. Contribuția sa a fost de la bun început luminată și călăuzită de directivele clarvăzătoare cuprinse în documentele de partid. Cuvântările Secretarului general au oferit colectivului redacțional în permanență o sursă de orientare fermă, rodnică, indicații decisive pentru grabnica maturizare și consolidare a profilului revistei. Ne-am făcut o datorie de onoare din a traduce în practică sarcinile formulate de tovarășul Nicolae Ceaușescu referitor la perimetrul activității noastre, ca atunci, bunăoară, cînd spunea la una din frecvențele întîlnirii cu oamenii de artă și cultură:

« Nici o națiune nu se poate dezvolta, nu-și poate înscrie cultura în sfera civilizației mondiale dacă se izolează, dacă nu participă la circuitul de valori spirituale. Datoria noastră este să facem cunoscute peste hotare marile realizări ale culturii patriei noastre, să ne afirmăm cu contribuția noastră originală în patrimoniul civilizației internaționale. Totodată considerăm că a te izola, în orice domeniu de activitate, înseamnă a renunța să progresezi în pas cu cuceririle cunoașterii umane, a renunța la aportul gândirii și cunoașterii altor

popoare, lată de ce noi nu sîntem partizanii izolării. Cu atît mai mult în domeniul ideologic izolarea denotă slăbiciune, lipsa încrederii în forța concepției tale despre lume și viață, a filozofiei tale, a convingerilor care te animă—în cazul nostru a concepției materialist-dialectice. Noi nu avem de ce să ne temem în confruntarea pe plan mondial în domeniul literaturii și artei, ca în orice alt domeniu al gîndirii sociale, pentru că sîntem convingeți de superioritatea concepției noastre, a filozofiei noastre comuniste, pentru că credem cu putere în victoria ei. Concepția noastră s-a dezvoltat în luptă cu concepțiile opuse, cu ideologiile reacționare. Ea se afirmă și se dezvoltă creator în confruntarea deschisă cu toate celelalte curente contemporane, cucerind tot mai mult teren, fiind îmbrățișată de cercuri tot mai largi ale omenirii progresiste. Tocmai de aceea noi cerem creatorilor pe tărîmul culturii și artei să militeze cu fermitate pentru triumful ideologiei noastre, să fie promotorii ai idealurilor de dreptate socială, de libertate, independență și prietenie între popoare, să contribuie la unirea forțelor intelectualității progresiste de pretutindeni în lupta pentru destindere și colaborare internațională, pentru o lume mai bună, mai fericită.»

Urînd consecvent asemenea indicații, cele 175 de numere de pînă astăzi însumează, în raftul bibliotecilor, tot atîtea ferestre deschise către lumea largă, concepute nu numai ca o măsură a interesului și capacității noastre de receptare a adevăratelor valori, ci în primul rînd ca gesturi proprii de integrare în ambianta ideilor și creațiilor durabile universale. Aducem acum în paginile următoare mărturie despre lupta internațională antifascistă și relevante elemente despre o prestigioasă personalitate a acestei lupte, care a fost Thomas Mann, dar nu o facem dintr-o strictă preocupare documentară (deși nu ignorăm un atare aspect, dovadă grija continuă pentru a prezenta cititorilor aspecte inedite, pentru prima dată incluse în circuitul nostru intelectual), ci din perspectiva fecunde participări românești la combaterea și înfrîngerea fascismului, culminată pentru noi în actul de la 23 August 1944, începător de alt ev și de robuste împliniri destinate să transforme radical fața meleagurilor strămoșești și să opereze profunde modificări în structura socială, implicit în mentalitatea oamenilor.

Secolul 20

« România pe drumul construirii societății socialiste multilaterale dezvoltate », vol. 3, p. 472-73.

Un anotimp fecund al istoriei INSCRIȚII

TUDOR ARGHEZI

*Pămînt al sării mele și al meu,
Nu m-ai uitat? E pasul meu. Sînt eu,
Cea mai nevrednică odraslă de plugar.
Primește-mă, prea bunule, în brațe, la hotar.*

*Am hoinărit pînă la Marea mare,
Peste mai multe rînduri de hotare,
Cu fluierul, cu cîinele-asmușitul,
În briu și cu tovarășul cușitul.*

*C-am învățat din vreme, de la tata,
Să-l sufăr fără teacă și de luptă gata.*

*Am tras și eu în tine o brazdă, nu degeaba.
Mă asupra nevoia, mă-nghesuie graba.
Am pus altoale-n spin și mărăcine.
Primește-mă, Pămîntule, cu bine.*

(Întorcere la brazdă)

LUCIAN BLAGA

*Laudă semințelor, celor de față și-n veci tuturor!
Un gînd de puternică vară, un cer de înaltă lumină.
S-ascunde în flestecare din ele cînd dorm.
Palpită în visul semințelor
un foșnet de cîmp și amieze de grădină,
un veac pădureț,
popoare de frunze,
și-un murmur de neam cîntăreț.*

(Mirabila sămință)

*Și azi, dintr-o dată, neașteptat, acest răsărit
Ce cîntec nemăsurat!
Ca unui orb vindecat.
Lumea-n lumină mi s-a lărgit
Puterile mișcă-n zăvit
Deschid porțile: Timp neumbrit
bine-ai venit,
bine-ai venit!*

(Schimbarea zodiei)

GEO BOGZA

... Cunosci în această țară multe locuri pline de har, în care și mintea și sufletul se leapădă de orice desertăciune, dar mai mult decât oricare dintre ele, lanul de griu este un ulcior cu apă vie, unul din cele mai sfinte chipuri ale firii.

Pus în pământ, un bob de griu a încălzit și se înalță spre soare, plin de misterul și forța germinației. El, unul singur, poartă în sine toată forța și tot misterul, dar de la o zare la alta sînt miliarde... pământul întreg e o imensă tipărie, un uriaș cuplor în care se coace o uriașă piine.

Cel mai vestit pescar din lume nu poate face pentru sufletul nostru, dacă sîntem obosiți și pradă indolienței, cît poate un pogen aninim cu griu. Aici natura nu se mai lasă contemplată, ci ne ia pînă în taina ei, intra sfîntă comuniune. Fiecare spic din cite se ridică spre soare trece prin sufletul nostru și începe să-l tragă cu el în sus, spre o mare și elementară bucurie. Pe lîngă frumusețea lanului de griu, plină de taina și forța germinației, frumusețile munților și ale mării pot părea frumuseți de paradă.

În lanul de griu, se stabilește dialogul fundamental dintre ființa noastră însetată de certitudin și uriașa forță regeneratoare a pămîntului. Mitul lui Anteu privea fără indoială un pămînt pe care creștea griul.

(Dialogul fundamental)

VIRGIL TEODORESCU

Ca să înceapă lumea în fiecare zi și să nu
aibă niciodată margini
este nevoie de lumina fără umbră a unui soare
interior
care se transformă în gîndire, simțire,
fibre musculare, umbriet și somn,
lumina fără umbră materială și lucidă,
lumina în care focul și apa colaborează
lumina comună și sigură ca reacția hîrtiei
de turnesol,
un fascicul de raze cuprinzînd o înfinitate
de cercuri,
lumina care forțează fanfara să tacă pentru că
se aude vîietul cascadei.
Sub cerul nostru care își schimbă culorile
odată cu anotimpul,
există izvorul acestei lumini fără umbră
acestei lumini exacte și materiale
sub impulsul căreia lumea începe în fiecare zi
pentru fiecare din noi,
pe care am comparat-o cu singele și cu
fibrele musculare.

Există sursa luminii fără umbră
care a curs multă vreme ca un riu subteran,
izbutind să transforme carcasa pînii
într-un transparent vitraliu
și să pătrundă în fiecare din noi.

(Culoarea libertății)

ȘTEFAN AUG. DOINAȘ

... Cu ce să le asemui, puls integru
de fete ce frămîntă alușul,
egală răsucire a spînzurii
caseșilor bărboși — închinăciune
pămîntului? ...

Un lan înaintează,
ca noi, scăzînd; ca noi, multiplicat
în zborul poliedricelor boabe,
încalcă zodiile: rit de seceri
eliberînd din gîduțose tije
suflarea lumii, echilibrul-n aur
al curcubeielor de jos.

(Lan de griu)

VASILE NICOLESCU

Patrie, aripa mea
stîncă pe care steaua se culcă,
inefabilă nea.

Verb nesfîrșit: a fi, a vedea,
arcuindu-se ca vîzduhul
spre-nlău și ultima stea.

Patrie, aripa mea.

(Tărîm)

NICHITA STĂNESCU

... De două mii, pămîntul, de ani
se îngroșă cu trupuri
din trupurile noastre
născînd mereu copaci.

Și timpu-și smulge ochii
și-i lasă ca pe-o nadă
cercînd să prindă-un pește al vederii.

Se-ntinde o blîndeșe
încălzînd în sus
cite o roză-a lunii împietrită.

De două mii de ani acest pămînt
din trupurile noastre face parte.

Noaptea, în tanul cel de griu
cînd fluier herghelia din prundișuri
sîntem de față eu și tu
și tu și tu,
viii și morții laolaltă.

Un nod e-n viață, Restul
frîngîției spînzură în jos.
O mie de strămoși atîrnă-aici
de fiecare suflet.

(Un pămînt numit România)

IOAN ALEXANDRU

...Satele ies pe cîmp și de pe cîmp coboară
În univers și se scot asfel
În zarea drumului.

Griul e strîns de mult, zvînat
Pe scoarțe-ntîns și-ales la umbra
Din livadă și morile încep
Povestea lor de toamnă.
Primele pîini s-au și-orîtat
În albele ștergere pe masa sărbătorii.
Lumina-i bună acum ca apa de izvor
Și nu e greu s-ajungi la neamuri
De departe, să trimiți din vreme veste
Că ești pus pe drum și vei ajunge
Prin păduri degrabă.

Ceru-i mereu aproape și ocrotitor.

Și noaptea încărcată de făgete de
Aripi ce-și iau rămasul bun
Și pleacă gîngurînd sub stela.
Nu se mai pierde omul de acum
În prea departe. Toate-au devenit
Nespus de grăitoare, se vede împăcări
Pe coline zbaterii fluturului în
Cămăși de floadă.

(Transilvania)

ANA LUPAȘ — CUNUNILE LUI AUGUST

În spațiul rural ardelean se simte încă, mai ales spre nord, răsuflarea lui Dionysos. Artistul vine acum și reface, « retrăiește », în planul conștiinței, ceea ce tradiția a păstrat într-un fel de subconștiință a locului. Fructe, roade de tot felul (imitate în papier-mășă), trîmbie de pinză albită, piei de animal, țesături din lînă, frînghia, împletituri din spice, iată recuzita artistului. Libertatea și acuratețea, amprenta unei munci sigure, o adevărată specifică artistului contemporan, dau acestor obiecte aura copacului, natură care poartă în ea, — Leonardo a spus-o, — semnul coerenței organice. Situate în artă și privind natura, situate și privind deprinderi și ritualuri ancestrale, obiectele Anei Lupaș stau în această nouă lume ca stimuli pentru o lucră, purtînd un suflu hesiodic peste tractoare, peste uzine.

Departă de a constitui niște precare experimente, astfel de inițiative, omologate la mari confruntări internaționale — la Bienala Tinerilor de la Paris, bunăoară, — ilustrează o originalitate, modernă pe cît de înrădăcinată în adîncimi de suflet și tradiție românească. Posibile semne de recunoaștere ale identității noastre creatoare, am socotit că aceste imagini întovărășesc în chip nimerit inscripțiile lirice care celebrează aici, precum niște repere antologice, anotimpul istoric deschis la 23 August 1944.

**LUPTA ANTINAZISTĂ
EXAMEN AL DEMNITĂȚII EUROPENE**

GESTA ANONIMĂ

În satul Hatlni au fost uciși 149 de locuitori, din care 76 de copii

A. ADAMOVICI, I. BRÎL

Sîntem din satele în flăcări

Din partea autorilor

Între anii 1970—73 am colindat 35 de raioane ale Bielorusiei, am vizitat 47 de sate, care au avut aceeași soartă tragică cu Lidice, Oradour sur Glane sau alte localități distruse, rase de pe fața pămîntului de fasciști... În Bielorusia, această soartă este simbolizată prin satul Hatlni. Din această expediție am adus cu noi zeci de mii de metri de benzi de magnetofon cu înregistrări. Am înregistrat povestirile celor care au fost împușcați, arși de viu și totuși mai trăiesc, au rămas în viață...

Multe din satele «în flăcări» au dispărut cu desăvîrșire. Acolo unde altădată fuseseră așezări de oameni, astăzi nu am mai găsit nici urmă de viață. Pămîntul ars s-a acoperit de o vegetație săracă, ici, colo răsare cîte o fîntînă singuratecă, iarba a crescut pe drumurile de altădată... În regiunea Vitebsk, de-a lungul unui drum de pădure de 9 kilometri, înălțineți 6 obeliscuri. Au fost ridicate pe locurile unde altădată au existat șase sate... Și nu e un caz izolat: în toate regiunile Bielorusiei tabloul se repetă.

În paginile ce urmează, veți auzi cuvîntul oamenilor ce au scăpat din foc, de sub gloanțe, au fost dezgropați din pămînt, în sensul cel mai autentic și mai real al cuvîntului. Au rămas în viață ca prin minune, cînd zeci și sute de consăteni de al lor au pierit. Oamenii din satele în flăcări ne-au povestit prin cîte au trecut, au evocat fapte cumplite de care ți-e groază să-ți aduci aminte, dar pe care e tot atît de primejdios să le uți.

Scopul pe care ni l-am propus publicînd această carte de documente este să păstrăm neîntinată durerea imensă a sufletului omenesc, minia sădită în adîncurile lui, să reconstituim imaginea oamenilor și a vremurilor.

Întîmplările petrecute în timpul războiului, în satele bielorus, s-au repetat și în Ucraina, în regiunile din împrejurimile Moscovei, în ținutul Smolenskului, al Brianskului și în multe alte teritorii sovietice vremelnice ocupate de fasciști.

Ascultîndu-le amintirile despre «zua aceea», veți face cunoștință cu acei oameni, cu rudele, prietenii, și consătenii lor care au fost victimele unui genocid, chibzuit și planificat cu o cruzime nemaîntîlnită în istorie.

În Bielorusia, din fiecare patru locuitori unul a murit în anii războiului, pe front, în luptele de partizani sau ars în flăcările Hatnului și ale altor sate.

Pentru a face față detașamentelor de partizani care le pricinuiau uriașe pagube, hiteriștii au fost nevoiți să țină în Bielorusia o uriașă armată de ocupație. Cu toate acestea, acțiunile partizanilor nu au putut fi oprite. Cîndi sute de mii de hiteriști au fost uciși de partizani.

Oliga Andreevna Minici ne povestește drumul ei tragic în viață, care a început în ziua cea cumplită în satul Hivoina, pentru a continua mult timp.

Kurin, Vejin, suburbia Oktiabrski, Koval, Zatișie, acesta a fost drumul de suferință al Olgăi Minici. Femeia aceasta a străbătut întregul raion Oktiabrski cuprins de flăcări strecurîndu-se, fugind, tîrîndu-se, minată de un singur gînd: să salveze viața omului pe care-l iubea.

E o femeie de peste 50 de ani astăzi.

Pe vremea aceea abia împlinise 21, era fericită în căsătorie, aștepta primul copil, viața ei curgea liniștită...

Și totul ar fi fost bine... de n-ar fi început războiul... ocupația fascistă.

«Era o zi de duminică, începe Oliga Andreevna. Pe șosea se iviră două coloane. Una mai lungă venea dinspre Koptevici, alta dinspre Lucii. La un moment dat s-au întîlnit, se vede că au pus ceva la cale, și au pornit spre satul nostru. Au așezat soldați de strajă cam la distanță de zece metri unul de altul, întreg satul era încercuit. Apoi au început să intre din casă în casă.

Au venit și la noi. Cîți erau noi atunci? Mikita avea două fete... eram vreo opt oameni. Toată familia noastră fusese bolnavă de febră tifloasă. Numai taică-meu se făcuse între timp bine și gîdea la masă. De cum au intrat nemții au văzut că zăcem cu toții și ne-au întrebat: «Febră tifloasă?». «Auzind răspunsul au început să strige: «Zurück, zurück», iar către taică-meu: «Imbrăca-te și ieși.»

Ei, bietul, s-a îmbrăcat și a ieșit din casă. Casa noastră era prima din marginea satului.

Mă uit pe geam și o văd pe vecina mea, Katia Vladimirova, care iese cu un prunc în brațe, un sugaci, iar neamțul îi zice:

— Du copilul înapoi.

L-a dus Katia și l-a lăsat în leagăn și a luat cu ea copiii mai mari, care puteau umbla singuri.

Mergeau oamenii unul după altul... Se golise satul: nu mai rămăseseră decît soldații de strajă. Pe neașteptate apar niște căruțe, din ele coboară nemții, intră în casă, iau tot ce mai rămăsese și încercă...

Eu mă simteam mai bine și am zis să ies din casă să văd ce se întîmpla cu oamenii. Numai ce am dat să ies din curte, și aud țipete și văd flăcările cum izbucnesc.

— Care puteți, salvați-vă!

Dau buzna în casă și strig:

— Care puteți, salvați-vă! Luați-o la fugă. Îi omorîr pe toți.

Începem noi să alergăm prin casă, dar de ieșit nu putem. În jurul nostru numai soldați. Nici nasul nu-ți puteai scoate, stăteai și la ușă și în dreptul ferestrelor. Văd deodată prin fereastră că se îndreaptă spre casa noastră patru bărbați înalți, și pe hainele lor desenate niște oase.

Soacră-mea, mama lui bărbatu-meu, deschide ușa casei și-i roagă:

— Bolerilor, aveți mișă de noi.

În aceeași clipă au și împuscat-o și a căzut lîngă fereastră. Au tras cu revolverul. Cînd am văzut că a fost ucisă, ne-am sîrîns cu toții grămădă într-un colț. Doi erau atît de bolnavi, încît nu se puteau mișca, nu se puteau da jos din pat.

Nemții, cum au intrat în casă, iar...

— Bolnavi? Tifos?

Au dat buzna să iasă.

Și în aceeași clipă ne-au și dat foc. Aveau o sticlă neagră în mînă, au turnat peste casă și imediat totul s-a aprins. Au închis ușa pe dinafară, au spart geamurile și au aruncat o grenadă în odaie. Au mai aruncat încă una, încă una...

De cum au aruncat grenadele astea... am simțit că mă cuprind flăcările. Începuseră să ard. Acum mi s-au vindecat demult arsurile, dar atunci eram toată plină de răni. Prima grenadă l-a lovit pe Mikita drept în cap și dus a fost. Mă uit în jur și văd pe unii răniți, alții cum ard... Doamne, Doamne, ce să mă fac! Am tras masa la fereastră, l-am așezat pe bărbatu-meu pe masă și apoi mi-am făcut vînt pe fereastră. În casă, focul se întîrzie... și să vă spun drept, nici nu mă gîndeam că o să mă trăiesc, mi-am zis că ieșim amîndoi în curte, că poate acolo ne fac nemții mai repede seama. Hainele pe noi ardeau, toată eram arsă, plină de răni... Am căzut amîndoi lîngă fereastră. În clipa în care l-am tras și pe bărbatul meu afară, nemții tocmai scoteau vitele din grajd. Grajdului îi dăduseră de asemenea foc, dar vitele nu le uciseseră. Le iuau cu ei. Au trecut prin fața noastră, au zărit bătrîna moartă, ucisă de ei, pe noi doi, arși alături... Ne-au lăsat în pace.

Între timp, a mai sărit pe fereastră și sora lui bărbatu-meu, lovită și ea de o schișă; cum a sărit, a și murit pe loc.

Nu știu cît am zăcut acolo fără simțire, că nu mai țin minte nimic. Cred că o bucată de vreme mi-am pierdut cunoștința. Totul a început în sat pe la zece dimineața, la noi în casă au venit pe la una la prînz, iar eu mi-am venit în fire cînd soarele apunea. Mi-am dat seama că trăiesc, m-am ridicat în picioare, m-am uitat la bărbatul meu, l-am văzut că era și el viu. Vecina noastră cînd a vrut să fugă, a aruncat pe geam o legătură cu ceva îmbrăcăminte. Toate hainele noastre, pe noi, erau arse, toate... M-am ridicat și văzînd legătura, m-am dus și am luat-o, eram amîndoi, și eu și bărbatu-meu, aproape goi. Am desfăcut legătura, l-am găsit niște pantaloni, l-am prins la mijloc cu un prosop ce l-am găsit și am încercat să-l bandajez cît de cît. Grenada îi lovise în genunchi, îi sfîșiasse piciorul, curgea sînge din vine și nu se putea ridica deloc. Atunci l-am luat în brațe și am plecat cu el așa. L-am mutat apoi în spate și l-am dus în cîtră vreo trei kilometri. Mergeam cît mergeam, mă nream, eram sfîrșită de puteri, nu-l mai puteam trage... Iar inima-mi spunea că nemții se vor întoarce... L-am așezat într-un desîz sub niște tușuri, am rupt saramura, plămîntul așa de o luasem am rupt-o în două, cu o jumătate l-am acoperit, iar cealaltă jumătate am făcut-o iar în două, de a ieșit un fel de pernă pe care l-am pus-o sub cap. L-am așezat așa într-un tuș și am plecat. Mi-am zis că prin apropiere trebuie să fie vreun detașament de partizani, să ajung acolo, să le cer ajutor.

Comandantul aceluia detașament se cheama Mihailovski... Om cumsedea mi-a dat o sânie, am înhamat niște cai. Și mi-a poruncit Mihailovski: «Du-te cu sania, dar dacă ai să înțîlnești nemți, să nu pleci cu calul. Calul să-l lași, iar tu să te ascunzi prin pădure...»

Am rugat de mi-a dat un om să mă însoțească. Am ajuns, l-am luat pe bărbatul meu... Cum am ajuns cu el în detașament l-au dat un pat la căldură și niște pîslari. Și eu eram toată numai zdrențe și singele-mi curgea într-una din răni.

Bărbatu-meu nu se mai putea mișca din loc. Oamenii la început nu m-au crezut că l-am dus tot timpul în spinaie, dar cum l-au văzut au înțeles... Si el, săracul, pierdea într-una singe, zăcea tot timpul într-o băltoacă de singe. Își pierdea mereu cunoștința, iar când se trezea, le spunea:

— Mai băieți, salvați-mă, c-am să vă fiu frate.

Ei și să vedeți, a doua zi, partizanii află că nemții se îndreaptă spre satul unde se găsește el... Ce să mă fac? Partizanii mi-au dat o căruță... de fapt nu mi-au dat, ci au poruncit unor săteni să mă ducă la Kurin. Acolo era un alt detașament, care avea și un medic pe numele Lapeika, să-i facă bărbatului meu un bandaj, să-i vină în ajutor. Cum am ajuns acolo, medicul s-a uitat și mi-a zis:

— Drăguța mea, omul tău nu mai are pic de singe. L-a pierdut tot. O să mă trîntăsc el vreo trei zile, că are înima puternică, dar nu-i pot face nimic, doar transfuzie de singe ar trebui... altfel s-a zis cu el.

Pînă discutăm noi una, alta, numai că vine un cercetaș și anunță că nemții au intrat în satul Doghile Niv și trebuie să plecăm imediat din Kurin.

Pînă m-am desmeticit, am apucat să ies din casă și să mă gîndesc ce să fac, satul rămăsese pustiu. Toți fugiseră în pădure... Medicul îi făcuse lui bărbatu-meu un bandaj, îi mai curățase rana. Nu știam ce să fac, încotro să fug. Ședeam așa și boceam. Îmi ziceam « Doamne, mă bine rămîneam să mor la mine acasă, în satul meu... » Zău dacă știam ce să fac.

Slavă Domnului, spre norocul meu au apărut pe neașteptate doi țărani de la noi din Hvolina. Rometki Egor și Vladimir Mihalkov, care m-au recunoscut de îndată și mi-au venit în ajutor. S-au dus de grabă prin curți, au găsit o sanie, au așezat o saltea, peste ea pe bărbatu-meu și așa l-am dus pînă în satul Glebovle Polian. Acolo mai erau ceva oameni, dar și așa mereu speriați, gata să fugă în pădure. Am rămas peste noapte, după care unii mi-au zis:

— Du-te mai bine la Vejin, acolo nu sînt decît 40 de gospodării, satul e în plină pădure, poate nu ajung nemții acolo.

Și așa am plecat la Vejin, dar și acolo i-am găsit pe toți în stradă, gata să fugă. Văzindu-mă că duc un rănît, mi-au zis:

— Du-te peste clmp, ai să dai de satul Grabniki. Du-te în satul ăla, se zice că și acolo e alături pădurea...

Nici n-am apucat să ies bine din Vejin, nici n-am ajuns pînă în satul vecin Grabniki, cînd aud împușcături... Mi-au povestit mai tîrziu oamenii din Vejin, că au rămas în viață, că nemții i-au scos în stradă, i-au numărat și i-au așezat unul înfăgăltul, apoi i-au împărțit în două grupe de au făcut două șiruri. Un șir l-au băgat într-o casă și i-au dat foc, ceilalți a rămas în stradă. De pildă, o femeie, Koričija, era cu băiatul și cu fetița ei. Fetița a rămas cu ea, pe băiat l-au băgat în casă. Băiatul a ars, iar femeia și fetița au fost luate de nemți să pzească vitele aduse din satele vecine.

Ei, și cum vă zic, am ajuns la Grabniki. Și acolo pustiu. Nici țîpenie de om. Am umblat prin tot satul: nălcări, nimeni. În sfîrșit, am zărit o femeie. Venise să coacă la vatră niște lipci cu buurieni, să le ducă la copiii ei ascunși prin pădure. Și-mi zice femeia aceea:

— De trei zile sînt plecată. De cum am aflat că au dat foc satului Kurin ne-am dus la pădure, și de atunci tot stăm în pădure.

Eu aveam o mîtușă, soră de-a mamei, în suburbia Oktiabrski. Mi-am zis c-ar fi cazul să mă duc pînă la ea că acolo n-or fi ajuns încă nemții, și așa am făcut.

Ajung eu la Oktiabrski. Era iarnă, trei după masă, peste un ceas, două, se lăsa întunericul. Mătușă-mea cînd m-a văzut așa arsă și plină de răni și pe bărbatu-meu zăcînd pe sanie mi-a zis:

— Doamne, Dumnezeu, ce vrei să fac eu cu voi!

Iar eu i-am zis:

— Dă-mi măcar o broboadă de lînă, că sînt toată numai zdrențe și mi-e frig. Ajung eu undeva.

— Unde să te duci? Te prind nemții și-ți fac seama pe loc. Unde să te duci cu bărbatul ăsta ai tău care trage să moară? Du-te mai bine în pădure.

Și am pornit spre pădure. Mergeam așa, fără să știu unde mă duc. Mă și plătissem. Îmi ziceam « mai bine ar veni sfîrșitul ». Nici puteri nu mai aveam, căci eram înscănată. Mai aveam două luni pînă să nasc. Și toată plină de arsuri. Și cum mergeam așa trăgînd sania după mine... bărbatu-meu, săracul, începu să aiureze. Se zvîrcolea, avea temperatură mare.

Pe drum, o femeie mi-a zis pe unde s-o iau ca să nu dau de nemți care așezaseră niște capcane.

Am luat de la ea niște chibrituri și am plecat înaltele, oborîtă de nu mai puteam, trăseseam peste noapte nălcări. În sfîrșit, m-am oprit sub un brad. În jurul lui nu prea era zăpadă, locul era uscat, crengile atîrnau plină de aer, au rupt cîteva ramuri și am făcut foc. Și așa stăteam fără să mă tem de moarte, îmi ziceam că nemții ne omoară pe toți la rînd, or să vină să-mi facă și mie seama...

Cum ședeam așa și așteptam, am ațipit un pic...

Focul îi făcusem lîngă bărbatu-meu să se mai încălzească, dar el era rece, aproape țeapîn... deși mai trăia încă. Se vede că era așa țeapîn că pierduse prea mult singe. Nu i se îndoiu nici miinile, nici picioarele. Cum ședeam așa, aud un zgomot. Văd un om în cearcăal alb, cu pușcă îndreptată spre mine. Stă la oarecare distanță de loc și mă întrebă.

— Cine ești?

Mi-am dat seama că-mi vorbește rușește, dar de răspuns nu-i puteam răspunde că parcă-mi înțelegise limba în gură. Văzîndu-mă că vreau să mă ridic dar nu pot, s-a apropiat și mi-a zis:

— Vino cu mine, uite aici alături e o gură.

În șura aceea erau niște partizani. Mi-au dat ei să mănînc ceva, am topit niște zăpadă la focul lor, am înghîțit apa și parcă m-am simțit mai bine.

Peste cîteva minute, comandantul le-a dat poruncă să pornească la drum. Am vrut să-mi prind și eu sania de căruța lor, dar el mi-a spus că voi și mi-a zis:

— Nu se poate. Noi avem de făcut o cercetare, trebuie să găsim un loc potrivit ca să ne mutăm tabăra. Ne întorcem și atunci vom pleca împreună, dar acum nu te putem lua.

Iar eu mi-am zis: « Sînt și așa obosită... De ce să nu-i aștept pînă se întorc? Mă mai odihnesc un pic. »

Mi-au zis la plecare:

— Să nu stîngi focul. Lasă-l să ardă.

Era un foc mare, ardea cu flăcări puternice. Au plecat partizanii și să vedeți ce spaimă m-a cuprins! Nici n-au apucat să facă vreo treizeci de metri că eu am și început să sting focul... Căutam să-l sting... dar ieșea un fum îngrozitor, am aruncat zăpadă cu pumnii, pînă în sfîrșit am potolit focul. Peste vreo ceas, numai ce aud niște glasuri. Mi-am zis: « Păcat c-am stins focul, uite-i că s-au și întors ».

Cînd colo veneau nemții călare și pe schiuri. Au răcolit cu picioarele lemele innegrite, eu ședeam în șură mai mult mortă decît vie. Au sporovăit ce-au sporovăit, au văzut urme și pe urmele astea încă fierbinți alo partizanii au și pornit...

După ce-au plecat, am ieșit și eu din șură și mi-am zis că cel mai bun lucru ar fi s-o iau înapoi spre casă.

Oiga Minici a cutreierat, cu săniiuța ei, aproape tot raionul Oktiabrski, trecînd prin foc, prin sînge, prin moarte, cu speranța să-și poată scăpa bărbatul. Zece de sate fuseseră arse, oamenii se ascundeau prin păduri. Partizanii căutau să le vină în ajutor, să-i salveze dar nici ei nu aveau destule arme, nici muniții, împotriva lor, a femeilor, a copiilor, a bătrînilor, nemții trimiseseră divizii bine înarmate, retrase de pe front.

Iată ce ne povestește în continuare Oiga Minici:

«Deci partizanii s-au dus, iar pe urmele lor nemții. În urma nemților și eu. Îmi ziceam c-o să vină ziua și-o să văd și eu unde-o să ajung. Și-asa am ajuns odată cu răsaritul soarelui la calea ferată. M-am oprit: o potecă într-o parte, una într-alta, și mi-am zis să merg în lungul căii ferate că se vedea mai bine în jur. N-am făcut decît vreo cincizeci de metri, și dau peste niște femei care ședeau în jurul unui foc. Am poposit și eu.

— Draghele mele, am zis eu, poate aveți ceva de mîncare, uite, sînt două zile de cînd n-am pus nimic în gură.

Una dintre ele zice:

— Bărbații noștri s-au dus la Zatișie. Poate găsesc acolo ceva, că noi n-avem nimic.

Erau nouă femei și doi copii. Mi-am zis în gînd, s-au dus dar nu se știe de vor găsi ceva, și mai ales nu se știe cînd se vor întoarce. Mă uit la bărbatu-meu, văd că nu se mai zvîrcolește, stă cu gura deschisă, țepăn.

Aveam o soră prin apropiere, în satul Diomenka. Mi-am zis: mă duc acolo...

Să tot fi mers vreo cinci sute de metri și, Doamne, îmi ies în față niște nemți.

O iau cu sania într-o parte. Mă vede un neamț și hait l după mine. Las sania și o iau la goană, dar nemții n-au tras după mine pentru că au zărit grupul de femei din jurul focului. S-au gîndit să le prindă pe acelea. După aceea neamțul a tras și în mine, a văzut că alerg și că las pete de sînge în zăpadă. Eu nici n-am simțit că sînt rănită la braț, de n-aș fi văzut curgînd sîngele... Neamțul n-a stat să mă urmărească, s-a întors să vadă ce-i cu sania pe care o părăsisem...

Nu știu ce-au făcut cu ea, dar bărbatu-meu era aproape mort. Am intrat în pădure și am mers așa pînă am dat de detașamentul acela și de ilăcii ce jecuseră atunci la foc lîngă jură.

I-am povestit comandantului tot din fir-a-păr, dar el nu m-a crezut și a dat poruncă ilăcilor să mă ducă pînă la Zatișie înapoi, să verifice totul.

M-au adus la Zatișie și m-au lăsat în mijlocul satului. Nu mai era nimeni acolo, casele pustii, apa înghețată prin clădiri, nu găseai pe nimeni. «S-a zis cu mine, de altfel de ce nu mai vine moartea asta o dată?»

Și am pornit din Zatișie, am trecut prin Bubnovka, unde o femeie mi-a dat un pahar de lapte, pe ea am întrebato de mai există satul Diomenka.

— Se zice că nemții au ars numai două ogrăzi acolo. Încolo satul a rămas.

Simțeam o nevoie cumplită să mă odihnesc, dar dacă m-aș fi așezat jos, știam că n-am să mă mai pot ridica... Am pornit-o pe cîmp, am văzut un brad și m-am așezat la rădăcina lui. De ridicat nu mă mai puteam ridica. N-aveam putere. Nici mîna n-o mai puteam ridica în sus și așa am adormit. Se vede că mi-era scris să scap cu viață. Au trecut pe acolo niște partizani din satul Diomenka, care mă cunoșteau. M-au recunoscut și au încercat să mă trezească, dar n-au reușit, dormeam buștan. Atunci s-au dus în sat, au luat o sanie și m-au adus la sora mea... O zi întregă am dormit, iar cînd m-am trezit îmi venea să mă dau cu capul de totți pereții că-mi lăsasem bărbatul părăsit... Am rugat apoi niște partizani și m-au dus la locul unde-mi lăsasem sania. Am ajuns acolo. Sania la locul ei... Femeile și copiii

«Au tras în copii, în mine...»

ce șezuseră în jurul focului muriseră, i-au împuscat nemții, iar copiii le-au sucit gîtul ca la pui. Niște oameni din vecini i-au înmormîntat, și pe al meu de asemenea. . . »

Despre tragedia satului Boroviki ne-a povestit *Maria Rigorovna Kulak*.

« Ne-am sculat de dimineață și am văzut că sîntem încercuiți. Nici o posibilitate să fugim. Ședeam în casă, iar nemții treceau dintr-o casă în alta și ne chemau la adunare.

— Cu copiii, veniți cu copiii !

Ei, ce să facem, ne-am strîns și ne-am dus. Ne-au așezat în rînd, colea, unde e acum mormîntul ăsta colectiv. Au început apoi să strige pe cei care fuseseră de partea puterii sovietice, activiști ca să zicem așa.

— Treceți în partea aialui.

Mi-a venit și mie rîndul. Am trecut și eu cu copilul în brațe. Eram strînsi acolo, grămadă, toate familiile de partizani și cei pe care nemții îi socoteau că dau ajutor partizanilor. Mitralierele îndreptate împotriva noastră. Oamenii încep să plîngă. Au tras ! Gata . . .

De cum am auzit șuierînd gloanțele, m-am plecat și m-am trîntit la pămînt. Aveam pe mine o pufoaică groasă de tot. Glonțele mi-a rupt pufoaica și mi-a sfîșiat carnea de la braț. Eram vie și copilul pe care-l țineam în brațe de asemenea. Zăceam întinsă la pămînt și strîngeam copilul în brațe, iar el țipa, simțeam că-l înăbuș, mă dureau inima căci îl știam viu, dar trebuia să-l string mai tare ca să nu țiepe, cum îl lăsam mai liber, el iar țipa.

În cele din urmă au împuscat și ultimul grup și au început să umbie și să verifice cine n-a murit încă. Umbiau cu revolverele și trăgeau mereu. Cînd au ajuns în dreptul meu, i-au auzit pe copil țîpînd, de mine însă nu și-au dat seama că sînt vie pentru că zăceam totă într-o băltoacă de sînge. Au tras în copil, pe mine m-au împuscat în palmă că-l țineam obrazul sprijinit în palma mea. Copilul a tăcut, singele lui porni șiroaie, peste mine ».

« Uite ce-am să vă spun. Ședeam în casă, soacra, socrul și cumnată-mea. Cumnata avea copii și eu aveam copii. Socrul a înhamat căii și ne-a dus în pădure, iar soacra a rămas de una singură acasă. A rămas singură că era bătrînă și neputincioasă.

După cîteva zile vine socrul să vadă ce mai e pe acasă — femeia nicîieri . . .

Nemții au luat-o și azvîrlit-o în fîntîna din curte. Așa vie. Cînd am găsit-o avea, uite aici în cap, o spîrtură cît toate zilele, că a căzut cu capul în jos. Au luat apoi toate boarfele din casa cîte aveam, și le-au zvîrlit în fîntîna aceea: perne, haine groase, cuverturi . . . toate le-au zvîrlit peste ea în fîntînă. Au luat apoi un băț mare de au împins boarfele alea ca nu cumva să se ridice la suprafață. Apoi au mai trîntit în fîntînă și o roabă pe care o aveam noi cu două roți, iar pe deasupra au zvîrlit pămînt de nu se vedea nimica, doar o bucată de roată se zărea . . .

Trei săptămîni a zăcut femeia acolo, pînă am găsit-o noi . . . »

Asta ne-a povestit-o *Hanna Kappol*, din satul Poguleanka, regiunea Gomel.

« M-au cărat și pe mine în grajdul ăla . . . Fata, băiatul și nevastă-mea erau deja acolo. Lume, o mulțime. Eu îi zic fetei mele:

— De ce sînteți desbriicate?

— Păi au smuls hainele de pe noi, răspunse ea.

Băgau lume în grajdul ăla și închideau ușa cum venea un grup. Iar mai aduceau unul și iar îl închideau. Aflîia oameni au băgat acolo, încît nu mai puteai nici sufla, nici brațul nu-l puteai ridica. Oamenii țipau, copiii mai ales, toți erau înspăimîntați. Erau acolo pale, fin, căci pedeau în staulul ăla vacile, iar ei au aprins de sus acoper-

rișul. Arde acoperișul, încep să cadă birnele peste oameni, se aprind palele, finul, oamenii se înăbuș. Eu i-am zis băiatului meu:

— Proptește-te cu picioarele și cu minile de perete. Proptește-te . . .

În clipa aceea s-a deschis ușa. Stă ușa deschisă și oamenii nu ies. Ce să fie oare? Păi, zice unul, îi împușcă. Dar așa țipau oamenii că nici nu se auzeau împușcăturile. Nu e de mirare că țipau — ardea șura, ardeau oamenii, țipau copiii, niște urlete îngrozitoare . . . eu îi zic băiatului meu:

— Încearcă de te strecoară pe desupra, peste capete . . .

L-am ridicat pe umerii mei, iar eu am încercat să mă strecoar pe jos. Peste mine cădeau cadavre unul după altul, oamenii uciși, că nici nu mai puteam să răsuflu.

Totuși pe vremea aceea eram zdravîn, am împlins din umeri și am început să mă trîsc. Cu chiu cu vai am ajuns pînă în prag, și taman atunci s-a prăbușit și tavanul și fîcările i-au cuprins pe toți . . . Băiatul meu a reușit și el să iasă afară, doar părul i se prîrise puțin . . . A alergat vreo cinci metri, și nemții l-au culcat la pămînt. Peste el au căzut alții, împușcați de mitralieră.

— Ridică-te ! i-am spus eu, nemții au plecat, au plecat.

Am tras să-l scot din mormanul de cadavre, cînd colo mă uit, îi leșieră măruntaiele . . . Atît a apucat să mai întreb, de trălește măică-să.

Nu doresc nimănui, nici unui om pe lumea asta să vadă și să simtă o durere ca asta ».

Toate acestea ni le-a povestit *Iosif Iosipovici Kominski*, din fostul sat Hatni, Hatni a devenit un fel de simbol al satelor bielorusse prigonite, distruse de fasciști. Au murit aici arși în foc 149 de oameni. Dar pe pămîntul Bielorusiei există multe sate care au avut aceeași soartă cu Hatni, cu un număr mai mic sau mai mare de victime.

În românește de **TATIANA NICOLESCU**

Memoria unui imens martiraj

1. Astăzi

Orașele, odată cu vîrsta, poartă, nedespărțit, și sigiliul vieții lor istorice, a frîmintărilor prin care au trecut, a realizărilor pe care le-au durat. Așa cum biografia spirituală a omului își lasă amprenta pe chipul lui, și împlinirile sau încercările trăite de un oraș rămîn pentru totdeauna întipărite în trăsăturile sale individuale.

Chipuri dolofane de copii, cu ochi rotunzi, amîndînd de cei din portretele lui Tonitza, cu deosebirea că sînt albaștri și nu negri, îți zîmbesc, în grădinițele și parcurile din Minsk. Școlarii păsesc cu gravitate naivă și ghiozdane impunătoare în spate. Îndrăgostiții se plimbă cufundați în propria lor fericire, absenți la tot ce se întîmplă în jur. Cînd am văzut Minskul prima oară, la sfîrșitul lui decembrie, veștmîntul alb al unei ierni aspre și prematur geroase dădea orașului calm și o anume strălucire. . . . L-am regăsit în aprilie încălzindu-și timid primele frunze, primele fire de iarbă la razele unui soare încă rece. . . .

Totul la Minsk, capitala Bielorusiei, e ca în orice oraș mare din zilele noastre — circulație intensă, mișcare, zgomot. . . . Viața clodotește din plin.

Totuși dincolo de tabloul de pace și mulțumire, de tihnă și optimism, pentru cine încearcă să privească atent, răzbate de undeva din adîncuri, aș spune, din subtext, o umbră ușoară de melancolie, o tristete izvorîtă din adînc, dintr-un « ieri » pe care ziua de astăzi, cu seninătatea ei o estompează, dar nu poate, nici n-ar avea cum s-o desfilințeze, ci dimpotrivă o respectă plecîndu-și, înaintea ei, fruntea. . . .

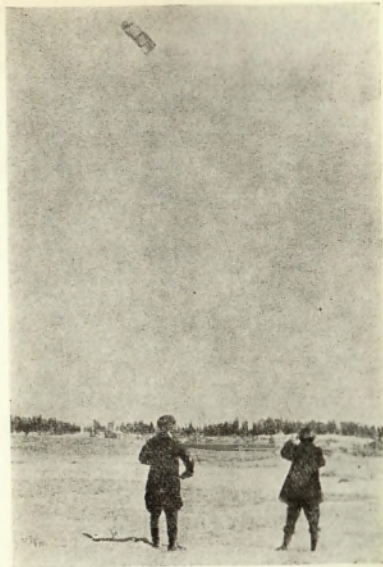
Clădirile, — cea mai mare parte din ele construcții noi — nu cunosc patina vremii; orașul pare efectul unei planificări rigurose geometrice din care lipsesc neregularitățile inerente clădirilor stratificate vreme de decenii; pînă și vîrsta tinăra a copacilor din parcuri, grăiește despre un proces urbanistic de dată recentă. Și fără să vrei îți aduci aminte de romanul lui Ilya Ehrenburg *Furtună*, cu Minskul zărilor de război, distrus, profăcut în ruine, oraș șters de pe fața pămîntului.

2. Ieri

« O republică a partizanilor »

Amintirea războiului, chiar și astăzi, la trei decenii de la terminarea lui, este prezentă, vie, așa cum vie este amintirea eroismului poporului bielorus. Bielorusia a fost într-adevăr una din republicile Uniunii Sovietice cele mai greu încercate de război. Și în același timp una din cele care a opus o rezistență, cu adevărat eroică, din cele mai îndrîjite. Un eroism de masă, am putea spune. Nu întîmplător în anii războiului i se spunea « republica partizanilor ».

Imediat după 21 iunie 1941, aici luau ființă primele detașamente de partizani, primele organizații de rezistență, constituindu-se numeroase forme de activitate în ilegalitate.

Partizani dintr-o unitate ilegală cu autorul imediat

Pe teritoriul Bielorusiei au acționat 997 de detașamente de partizani, numărând peste 373.000 de luptători. În organizațiile ilegale au luptat peste 70.000 de oameni. «Rezerva partizană», adică activul, format mai ales din populația rurală, se ridică la peste 400.000 de oameni. Caracterul de masă al luptei de partizani a îngăduit realizarea unui lucru unic: părți din teritoriul Bielorusiei se aflau sub controlul detașamentelor de «răzunători ai poporului», formându-se așa numitele «ținuturi partizane», mai ales în regiunile împădurite unde hitleriștii nu îndrăzneau să caie. Aici oamenii trăiau după legile sovietice, cu administrație de tip sovietic. În virtutea unor relații socialiste în viață și în muncă, O literatură documentară destul de bogată a consemnat pentru posteritate faptele de vitejie ale partizanilor. Sînt memorii ale foștilor luptători în aceste detașamente, jurnale de însemnări. Documente foarte interesante sînt ziarele ce apăreau în ilegalitate, ca de pildă *Zviazda* (Steaua) publicată la Minsk sau *ziarele, revistele, almanahurile* scoase în cadrul detașamentelor de partizani. Realizate în condiții tipografice precare, alteori simple manuscrise, ele aveau o forță agitatorică neobișnuită prin sinceritatea lor, comunicarea directă; chiar și naivitatea de expresie și realizarea artistică slujeau aceluiași scop. Alături de comunicate de război, dări de seamă despre acțiunile partizanilor, înclîm în paginile lor versuri, scurte schițe, și mai ales interesante creații de desene umane. Partizanii povestesc despre tovarășii lor de luptă, despre eroismul lor. De pildă, în sumarul revistei manuscrise *Războinîiul poporului* (numărul din aprilie 1944) așăm o prezentare-portret a comandantului de detașament Linnik, apoi o istorisire despre un partizan-adolescent de 17 ani, relatarea unor fapte de sabotaj, aducînd serioase pagube dușmanilor, mai ales în domeniul transportului feroviar, un reportaj intitulat «O zi în tabăra partizanilor» etc.

În Muzeul Războiului de Apărare a Patriei, pe scurt cunoscut sub numele de «muzeul partizanilor», se păstrează cîteva exemplare din asemenea publicații clandestine, elocvente mărturie despre eroismul oamenilor și, deopotrivă, despre forța cuvîntului scris. . . Emoționante caie de școală, galbene pagini ofilite de ani, acoperite cu scrisuri diferite, cu desene umoristice sau naiv-decorative, aducîndu-ne uneori aminte de exercițiile similare pe care le făceau în copilărie. . . Și în același timp nu poți să nu simți un fior cînd te gîndești că aceste rînduri au fost scrise printre gloanțe, într-un scurt răgaz între două acțiuni de recunoaștere, între două bătălii, poate. . . Și cine știe cîți din autorii lor au mai apucat să vadă sfîrșitul războiului. . . și cu acei mai mult cîți dintre ei vor mai fi trăind astăzi.

Muzeul bogat și excelent organizat este o mină nesecată de informații, de cunoștințe pentru cei ce se interesează sau studiază istoria contemporană a Bielorusiei, istoria războiului și mai ales a mișcării de partizani. Colaboratorii muzeului sînt ei înșiși niște enciclopedii ambulante. Sună telefonul. Din discușie înțeleg că cineva se interesează de cutare nume, dorind să afle dacă a fost sau nu partizan. Răspunsul vine prompt, și doar ca o confirmare, ca o verificare a propriei memorii. Raisa Andreevna Cernogiazova, o femeie amabilă, frumoasă, cu ochi negri, cum li spune și numele, apelează la fișier. Excelent organizat, fișierul îți poate furniza date complete despre biografia oricărui fost partizan luptător în ilegalitate, biografia lui din timpul războiului, de după război, de astăzi. Și nu numai de partizani, de ilegaliști e vorba, dar și de cei uciși, de cei ce au suferit martiriul în lagărele fasciste, dintre care cei mai cumplic era la Trostinet, în apropiere de Minsk, unde au murit peste 200.000 de oameni, de cei ce au pierit în satele distruse de fîcări, rase de fasciști de pe fața pămîntului.

Pierderile în oameni ale Bielorusiei au fost imense. Statisticile vorbesc de o primă din populație. La fiecare patru bieloruși, unul a pierit de moarte violentă: unii pe front, alții în închisori, lagăre, secerări de gloanțe, arși de vil. . .

Tipografie în pădure: ziarul de partizani «Zoria»

Curînd în jurul ci se formează un grup puternic și activ de ilegalisti, în care au intrat ciiva studenți, ciiva profesori de la Facultatea de drept, de la Institutul Politehnic, și alți. Secretul rușilor acțiunilor temerare întreprinse de femeia aceasta era în ajutorul pe care-l acordau oamenilor, dintre care unii o făceau cu riscul vieții lor și al copiilor lor. Maria Osipova își amintește de pildă de familia Drodz — soț, soție și două fete — a căror casă servea drept loc de înțînire pentru comunisti și partizani, lucru plătit, în final, cu viața. Vecina ei de casă care a ascuns-o un timp a fost arestată de nemți și apoi executată, dar n-a trîdat.

Maria Osipova se specializase, la un moment dat, în transportarea minelor fabricate de partizani, pentru a fi așezate prin păduri în locuri de ambuscadă. Nu era ușor să fie aduse din Minsk, căci pe toate drumurile spre oraș nemții așezau posturi de control care făceau percheziții severe. Inventivitatea Mariei Borisovna, travesită într-o preocupată vîrstnică, speculantă, era într-adevăr uimitoare, ba se prefăcea bolnavă sau surdo-mută, ba recurgea la mită.

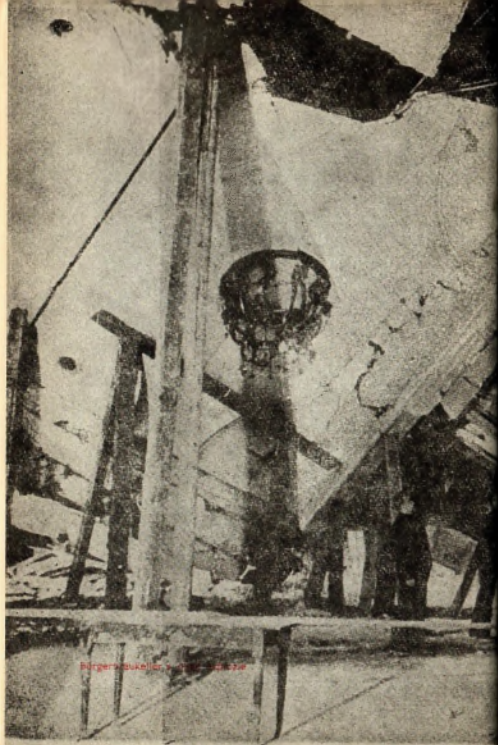
Minele își făceau efectul, reușiseră cîteva atentate de pe urma cărora își pierduseră viața și ciiva ofițeri germani superiori. Atunci Maria Osipova a conceput planul de a pregăti suprimarea gauleiterului Kube, răspunzător de lichidarea a sute și mii de cetățeni ai Bielorusiei. Realizarea acestui plan era deosebit de dificilă, dată fiind paza din jurul gauleiterului. . . A fost propusă o primă variantă: aruncarea în aer a teatrului în timpul unei reprezentații la care ar urma să participe și Kube, Directorul teatrului Nicolae Poletaev era ilegalist. S-a întîmplat însă ca tocmai la acea reprezentație Kube să nu participe. . . eșecul a adus noi represalii împotriva populației și arestarea lui Nikolai Poletaev. . . S-a ajuns la concluzia că unica modalitate fără gres este de a-l ucide în casa lui, noaptea, cînd dormea. După îndelungi tatonări și căutări ale omului potrivit, Maria Osipova a reușit să stabilească legătura cu Elena Mazanik, care lucra ca femeie de serviciu în casa lui Kube. N-a fost ușor ca aceasta să capete încredere în Maria, mai apoi să accepte misiunea și s-o aducă la îndeplinire. Cu atît mai mult cu cît și în odaia de culcare Kube era păzit de un cîino fioros, care nu lăsa pe nimeni să se apropie de stăpînul său. . . Ecipă după etapă, ca într-un film pasionant, urmăresc povestirea. . . plecară după mîno în tabăra partizanilor. . . peripețiile reîntoarcerii la un pas de a-l periclită planul, o percheziție a coșurilor în care transporta Maria «marfa». . . Paralel, Elena Mazanik urmărește programul gauleiterului, pentru a stabili ora ce trebuie fixată pentru explozia minei. . . minele sînt transportate în casă într-o poșetă elegantă, apoi după alte greutăți, Elena Mazanik reușește să așeze două din ele în patul lui Kube sub saltea. . . După orele unu, în noaptea de 21—22 septembrie 1943 mecanismul produce explozia. . . În aceeași clipă cei direct implicați — Maria, Elena, o sumă de alți ilegalisti, caută să părăsească orașul. Nu toți reușesc s-o facă înainte ca nemții să închidă drumurile; în Minsk încep arestările, execuțiile. . .

Unic în istoria luptei antifasciste prin îndrăzneala lui a rămas gestul temerar al ilegalistilor din Minsk. «Am trecut prin pîrjol și moarte», încheie Maria Osipova, privind undeva în depărtări, prin fereastra ce dă spre parcul înzăpezit.

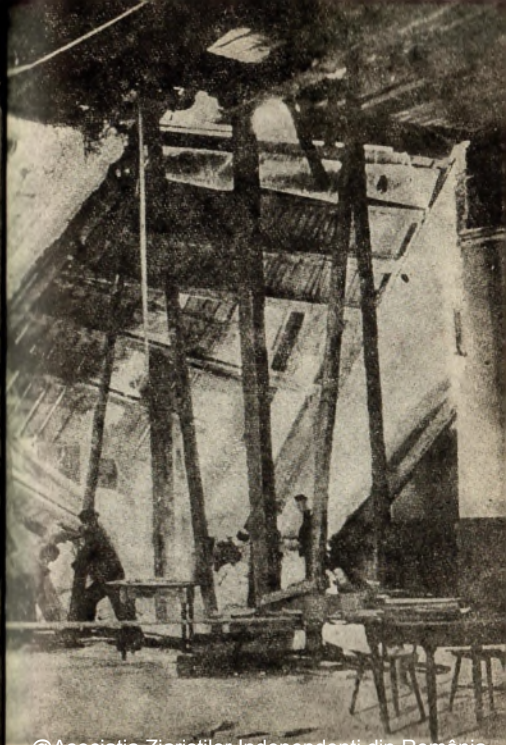
MINSK decembrie 1974 — aprilie 1975

**UN GERMAN
ÎMPOTRIVA LUI HITLER**

Biserica din Iasi, 1917-1918

Un german împotriva lui Hitler

Nu toți au mușcat din momeala nazistă. Numeroși germani s-au opus regimului, l-au înfruntat prin acte de sabotaj, au constituit rețele comuniste și social-democrate subversive, au stabilit legături cu muncitorii străini ori cu prizonierii de război sau și-au trăit zilele prin legăturile de concentrare. Ei au acționat în multe situații ale deceniului '30 și în primele faze ale războiului, indubitabil, cu mult înainte ca prăbușirea generală să devină iminentă. Numărul lor a fost de ordinul zecilor de mii. Aceștia caracterizează opoziția germană, mai curând decât conspiratorii conservatori din iulie 1944. Au fost însă izolați. Astăzi ne imaginăm cu greu cît de izolați au putut fi, prinși într-un ocean de ostilitate și de teamă, deși, pe alocuri, o putem deduce din scrisorile și jurnalele lor — de unde transpare în același timp noaptea Kapelle», care acționau în favoarea Uniunii Sovietice, opoziții nu au avut teluri politice clare, nu s-au putut buzi pe un nonconformism tradițional și, cu altul mai puțin, pe vreo predispoziție autohtonă la nesupunere civică.

Lista cu numele conspiratorilor seamănă cu un extras din Almanahul Gotha: răspund la apel nume ca Stauffenberg, Guttenberg, Redwitz, Wittleben, Dohna, Lynar, Schülenberg... Ziua de 20 iulie 1944 marchează astfel eșecul unui complot politic și, totodată, sfîrșitul tradiției prusace, al Prusiei însăși ca forță politică în Europa.

Izolarea acestor grupuri și indivizi, lipsa totală de sprijin din partea conțetă-tenilor lor este, într-un sens, mai tragică decît soartă cumplită pe care au suferit-o din partea călăilor lor. Scopurile lor erau, în mare parte, utopice și așteptările

lor iluzorii. Atunci cînd studenții catolici conspiratori din grupul «Trandafirul alb», Hans Scholl, sora acestuia Sophie și prietenii lor, au fost arestați pentru distribuira de pamflete subversive (pe care le-au imprăștiat în plină zi prin casa scrisii din clădirea principală a Universității din München), ei păreau siguri că acțiunea lor avea să se bucure de sprijinul colegilor lor. «Ce contează moartea noastră a li spune Sophie Scholl unei kolege de detenție în dimineața în care a fost executată — 22 noiembrie 1943, «dacă ceea ce am săvîrșit va scoate din apatie, va trezi mii și mii de oameni? Studenții vor trebui să se revolte!» Realitatea a fost cu totul alta. În aceeași seară, peste 3000 de studenți domici să-și exprime loialitatea față de guvern au luat parte la o demonstrație organizată de Uniunea oficială a studenților (majoritatea erau doctorași veniți în concediu de studii de pe frontul rusec și aveau toate motivele să fie în raporturi bune cu oficialii partidului). Cifra de 3000 poate fi exagerată întrucît este dată de Reichsstudentenführer, care răspundea de uniune. Totuși, raportul său este conștient integral de relația unei studențe prezentă la miting: «Demonstrația din Auditorium Maximum este una dintre cele mai zguduitoare amintiri pe care le am din timpurile acelea» scrie aceasta. «Sute de studenți strigau și băteau din picioare ca să-l salute pe pedelul universității (cel care-i denunșase pe Hans și Sophie Scholl). El a primit ovaiile în picioare și cu brațele deschise.»

Ca exemple de eroism moral și de acel «serviciu înțelept» de care vorbește Sfîntul Paul, acțiunile grupului «Trandafirul alb» rămîn memorabile în istoria europeană și demne de cea mai înaltă considerație. Ca act politic de sfidare a unui sistem politic, conspirația a fost concepută, totuși, la un nivel de utopie morală, a fost executată cu un entuziasm nechibzuit, și n-a avut nici de rezultate palpabile. În această privință, grupul «Trandafirul alb» este tipic și pentru alte grupuri și indivizi care au avut o soartă la fel de cumplită.

Liderii militari și aristocrația funciară ilustrată de nume celebre nutriră unele scopuri politice ca și temeri naționale, comune cu Hitler; martirii din rîndurile

Un aspect mai puțin cunoscut al rezistenței anti-naziste este cel despre care mîndrităse cutozarea înecare de suprimare a lui Hitler, conceput de muncitorul Georg Elser, cu mai puțin de un an înainte de declanșarea celui de al doilea război mondial. Căzul lui Georg Elser, oprim pe cont propriu împotriva hitlerismului, este simptomatic pentru reacția conștiințelor, reduse uneori la însingurare de condițiile dictaturii. Analizînd unele aspecte legate de instaurarea și menținerea nazismului la putere, profesorul J. P. Stern dezbate, în cartea sa «Hitler: the Führer and the People», — recent apărută în Anglia — impactul propagandei fasciste asupra conștiințelor și opiniei publice, reacțiile generate de minciuna propagată oficial, prin presă și radio, asupra poporului, implicațiile psihologice și emoționale ale subjugării unor pături largi din societatea germană, manipulate fără scrupul cu ajutorul armelor ideologice proprii hitlerismului.

Georg Elser, antagonist anonim al lui Hitler, reține, în acest context, și pe drept cîvînt, atenția autorului care, întemeiet pe documente secrete de arhivă, date de cîrînd publicității, reconstituie, în paginile ce urmează, câteva episoade din surprinzătorul destin al acestui muncitor, asasinat la Dachau în 1945.

Istoric și filosof al culturii, cu un puternic interes pentru disciplinele semantice și psihologice, J. P. Stern este profesor la University College, Londra.

clerului au optat mai curînd pentru sacrificiul de sine decît pentru rezistență; iar evreii, părăsiți de Dumnezeu și de toți oamenii, au fost vicliemele lui neputincioase. Nu printre aceștia trebuie căutat adversarul simetric al lui Hitler — anti-eul său moral. Pentru a-l descoperi, trebuie să căutăm un *Oarecine*, așa cum era el înșiși, un individ cu aceeași experiență socială, care, însă, să fi trăit și murit de cealaltă parte a baricadei morale: numele lui este Johann Georg Elser. Puțini și-l mai amintesc. În biografia lui Hitler scria de Bulok, Elser apare ca o figură obscură într-o intrigă implausibilă a Gestapoului, un instrument tradat de stăpînii lui. Adversarul e altul, cu totul altul. Dacă nu ar fi supraviețuit, întîmplător, un pachet din arhivele Gestapoului, numele său ar fi chiar și acum îngropat într-o uitare totală.

Johann Georg s-a născut la 3 ianuarie 1903 în satul Hermaringen din Württemberg. Era copilul nelegitim al unui mic proprietar de pămînt și negustor de cherestea din Königsberg. Un an mai tîrziu, L. Elser s-a căsătorit cu mama lui Georg și a adoptat copilul. În următorii zece ani și-a mai născut trei fete și un al doilea băiat. La școala elementară din Königsberg, Georg a învățat bine și a absolvit cele opt clase fără efort, deși de acasă nu primea nici un indemn și nu spera că va fi dat la școli superioare. Avea predilecție pentru desen și geometrie. Era de-abia un adolescent cînd s-a certat cu tatăl său, dar între ei nu s-a produs niciodată o ruptură definitivă. Tatăl său era alcoolic înverșinat; după Primul război mondial s-a înfundat în datorii, a ipotecat și pînă la urmă a vîndut întreprinderea și porțiunile de pădure. Deși strîmtoși bănește, nici un membru al familiei nu a suferit vreodată privațiunile materiale serioase. Accesele de beție ale tatălui au apropiat copilul mai mult de mama sa — stilul familiei este aidoma celui descris în *Mein Kampf*, unde observația ce se voia sociologic poartă amprenta unei dezvăliri autobiografice. Raporturile lui Georg cu ceilalți membri ai familiei au fost mai reci. Deși a păstrat relații cu surorile sale și le făcea vizite — lor și familiilor lor — după ce ele s-au măritat și au plecat din Königsberg, raporturile acestea erau mai curînd practice decît sentimentale — o mică rețea de oameni de încredere pentru perioadele dificile — fapt ce reflectă formalismul și lipsa de intimitate caracterizînd relațiile din familiile patiturilor muncitorești germane. În plus, aceste relații reflectă firea rezervată a lui Elser, tendința lui de a face figură singulară și de a nu împărtăși nimănui gîndurile sale. Nu era, totuși, un solitar; deși era demol la vorbă și călăuit în gesturi; uneori putea fi îndeeșinat de sociabil. Se simțea ceva demodat în firea sa.

Dar, de fapt, era ceva demodat chiar în natura societății în care crescuse. Terminînd școala în vara anului 1917, spre toamna aceleiași an a intrat unic de strungare la o fabrică metalurgică locală. În paralel urma lecții săptămînale la liceul industrial. A învățat multe despre tratamentul metalelor neprelucrate, dar lucrul la turnătorie a început să-i surpe sănătatea, astfel că după doi ani a plecat și s-a angajat unic la un tîmplar. La examenul de calificare ca tîmplar de mobilă pe care l-a dat în primăvara anului 1922, a obținut cea mai mare notă din clasă (de aci încolo își va zice *Kunsttischler*). Tîmplăria și metalurgia au fost nu numai plina lui cea de toate zilele, ci și marile lui pasiuni. În pivnița casei părintești (unde locuia încă la vremea aceea), el își instalase un atelier bine utilat unde construa și repara mobilă, închițători și mașinării de ceasornic. În 1925 a plecat din Königsbronn și a parcurs singur, pe jos, cele aproape o sută de mile pînă la uzelele de avioane Dornier de lângă Friedrichshafen. Aici a lucrat la secția de elice. S-a mutat apoi la Konstanz, unde, împreună cu un coleg tîmplar din Königsbronn, a găsit de lucru la o fabrică de ceasuri. În următorii șapte ani a lucrat aici, cu intermitențe, construind carcase de lemn pentru mecanismele de ceas achiziționate de la producătorii elvețieni. A avut scurte perioade de șomaj, cînd firma a fost faliment și a fost

preluată de noii proprietari. Cîteva luni s-a angajat peste hotare într-o fabrică elvețiană de ceasornice.

Colegul care-l învățase să plece de la Dornier la Konstanz cînta minunăta la clarinet; Georg Elser a luat lecții de tîră și amîndoi au intrat în formația de dans a grupului patriotic *Trachtenverein Oberheinhäler* (un fel de echivalent german al clubului de dansuri *Country Morris Dance's Club*). În afara colegilor săi de muncă, el nu avea prieteni apropiați. Însă cu părul său negru ondulat, ochii cenușiu deschis, trăsături regulate și inteligente și statura sveltă, el mai succea la fete. I se cunosc cîteva legături — o ajutoare de modistă, o cheieră, cîteva proprietăre; se pare că au fost relații liniștite, nedramatice. Cu Mathilde N. a avut un copil pentru care a fost obligat să plătească pensie de întreținere, pensie ce i s-a reținut din salariu printr-o hotărîre a tribunalului, chiar și după ce Mathilde N. s-a căsătorit. Nu și-a mai văzut copilul de cînd acesta avea aproape șase luni, dar intenționa ca, odată și odată, să-l ia de la mama lui și să se ocupe de el.

Deși problemele intelectuale sau ideologice îi erau indiferente lui Georg Elser — se pare că toată lectura sa se reducea la ziare și la reviste de comerț — el dovedea interes pentru politica practică. În adolescență făcuse parte din sindicatul lucrătorilor lemnari, iar la toate alegerile dinainte de 1933 votase pentru comunisti. În 1928 sau 1929 intrase în *Roter Frontkämpferbund*, un grup militant constituit în 1924. Pare să fi fost un membru indiferent al grupului, fiindcă nu i s-a încredințat funcții în cadrul lui. Și nici nu și-a cumpărat uniformă; în afară de insigna de club, colizația plătită cîteva ani și participarea la două sau trei întruniri, apartenența la organizația aceasta a însemnat pentru el mult mai puțin decît activitatea la *Trachtenverein*. «Nu m-a interesat niciodată programul KPD-ului», mărturisea el mai tîrziu. «La toate adunările se spunea un singur lucru, anume că salariile ar trebui să fie mai mari, că guvernul ar trebui să se îngrijască de locuințe mai bune pentru populație și altele de genul acesta. Faptul că revendicările erau formulate de KPD era de ajuns pentru a-mi da o orientare comunistă».

Din ancheta condusă de Gestapo:

M-a preocupat permanent nemulțumirea muncitorilor, pe care o sesizasem încă din 1933 și, în egală măsură, războiul, care din toamna anului 1938 mi s-a părut inevitabil. Nu mai țin minte dacă toamna s-a petrecut înainte sau după criza din septembrie 1938. N-am împărtășit nimănui gîndurile mele despre posibilitatea de a îmbunătăți condițiile de viață ale muncitorilor și de a evita războiul. Nu m-a încurajat și nu m-a influențat nimeni în această privință. N-am asistat niciodată la discuții directe sau aluzive pe aceste teme. Nici n-am auzit de la Radio Moscova că ar trebui să răsturnăm guvernul german și regimul. Reflecțiile mele m-au condus la concluzia că situația din Germania s-ar putea schimba doar prin îndepărtarea conducerii actuale. Conducerea înseamnă pentru mine «stabil», adică Hitler, Göring și Goebbels. Analizînd problema, am ajuns la părerea că îndepărtarea acestor trei oameni va aduce la putere alți indivizi, care nu vor mai formula pretenții intolerabile față de alte țări, nu vor încerca să anexeze alte teritorii și care vor propune îmbunătățirea condițiilor sociale ale muncitorilor. Nu am avut în vedere nici atunci, nici mai tîrziu, anumite persoane care ar fi putut prelua puterea. La acea dată nu-mi trecuse prin gînd că am putea scăpa de Național-Socialism. Eram convins că Național-Socialismul ține strîns frîiele puterii și n-o să renunțe la putere. Consideram numai că înlăturarea celor trei pe care i-am numit va aduce mai multă moderație

În propunerea scopurilor politice. Pot afirma cu toată hotărârea că nu m-am gândit nici un moment la vreun alt partid sau organizație politică din Germania care să poată prelua conducerea după îndeplinirea liderilor. N-am discutat niciodată cu absolut nimeni această problemă. La acea dată ideea de a înfăușura liderii nu-mi dădea pace și pînă în toamna lui 1938 — asta se petrecea oricum înainte de noiembrie 1938 — m-am hotărît pe baza deliberărilor mele să întreprind eu însumi îndepărtarea conducerii. Mi-am spus că aceasta va fi posibil numai atunci cînd conducerea participă la vreo întrunire. Am aflat din ziare că următoarea întrunire la care urma să-și facă apariția conducerea avea să se țină la München pe 8 și 9 noiembrie la Bürgerbräukeller. Totuși, n-aș putea spune cu siguranță dacă într-adevăr am aflat data dintr-o gazetă sau din altă sursă. Nici nu pot să știu dacă mi-o voi aminti mai tîrziu.

Georg Elser n-a avut de suferit de pe urma depresiei economice la fel de serios ca milioane de alți muncitori. A lucrat în fabricile de cașonerie din diferite orașe de pe lângă lacul Konstanz, pe urmă s-a întors pentru o vreme la Königsbronn. De cîte ori rămînea fără slujbă, își ciștiga casa și masa (și, în spiritul autentic al comedilor lui Hans Sachs, un loc în patul stăpînei), confecționînd sau reparînd piese de mobilă pentru diferiți particulari. Se pare că după 1933 contactele sale politice au încetat; în schimb, a devenit membru al unui club de țiteră și a luat lecții de contrabas. Nu există nici cea mai vagă urmă de dovadă că ar fi avut relații cu vreo organizație subversivă. A cumpărat în fața justiției o singură dată — cînd o aventură cu nevasta unuia dintre clienții săi s-a încheiat cu o acțiune de divorț și el a fost citat în calitate de complice la audier. Spre finele anului 1933 s-a angajat ca muncitor necalificat la o fabrică de armament din Heidenheim; pînă în vara următoare reușise să se ridice și să obțină un post destul de important la secția de expediție a firmei, unde era însărcinat cu controlul, ambalarea și expediția carabinelor, a munițiilor pentru tunuri de calibru redus și a dispozitivelor de detonare. Este apogeei acestei existențe banale, de loc interesantă și totuși fascinantă în banalitatea ei: atunci și acolo s-a hotărît Georg Elser. În toamna lui 1938, s-l-i asasinase pe Hitler. Este în orice caz ceea ce a măturat și el Gestapoului, uneori sub tortură, în timpul anchetei; voi reveni asupra problemei veridicității acestor procese verbale.

De ce s-a hotărît Georg Elser la această acțiune? Ce l-a determinat pe acest Oarecare — am spus de mai multe ori — să se angajeze într-o acțiune care o persoană liniștită, iar *Wülschker Beobachter* scria despre el că « nu avea nimic din fizionomia specifică a criminalului » și că în prezența lui « uitai cu totul că te afli în fața unui monstru satanic » — să întreprindă acest act de unul singur și fără știința nimănui, începînd preparativele în mod sistematic, cu toată grija și precauția unui bun meșteșugar german.

Cam pe vremea acordului de la München s-a gândit să achiziționeze un aparat de radio și l-a luat acasă să-l probeze. A ascultat cîteva emisiuni în limba germană la radio Moscova și Londra, dar după două săptămîni s-a hotărît să restituie aparatul (costa 200 de mărci, echivalentul salariului său net pe cinci săptămîni). Se pare, așadar, că propaganda străină a jucat un rol neînsemnat în gîndirea sa. Ceea ce l-a pus în mișcare au fost considerente de ordin personal și politic dintre cele mai simple și mai banale — considerente împărtășite neîndoiel de milioane de germani, dar contracarate în mintea lor de alte argumente.

Mi-a fost clar chiar din 1938, cînd m-am hotărît să săvîrșesc acțiunea, că n-aș mai fi putut rămîne după aceea în Germania. Doream să mă aflu în Elveția în momentul cînd mecanismele mele declanșau explozia.

Am ales Elveția fiindcă era, evident, singurul loc unde puteam să mă duc. În alte țări, cum ar fi Italia, nu m-aș fi descurcat deloc. Pe de altă parte, cum îmi petrecusem șapte ani în Konstanz, cunoșteam foarte bine cele mai apropiate puncte de trecere de la frontiera cu Elveția. Desigur, la acea dată nu mă gîndisem să trec pe la un punct de frontieră necontrolat. Înteleg, în-oaveam de ce să mă gîndesc, fiindcă pe atunci dețineam un permis local de trecere. După intrarea mea ilegală în Elveția (după instalarea detonatorului cu ceas) îmi propuneam să caut de lucru. Dacă mi se atrage atenția că organizațiile evreiești cu oferit recompense oricui îi va asina pe Führer, înt ce pot spune este că n-am știut acestu pînă astăzi. Nici n-am sperat să exploatez asasinarea în vreun fel odată ajuns în Elveția. I-am promis surorii mele să-i trimit bani din strădănoarele ghîndindu-mă numai că în viitor voi găsi mai ușor un astfel de sprijin material, fiindcă, se înțelege, din Elveția ar fi trebuit să continui cu plata pensiilor alimentare. Am mai reflectat îndelung la un lucru. Din Elveția intenționam să trimit o scrisoare lungă poliției germane, în care să le explic că eu eram singur răspunzător de asasinare: că nu avusesem nici un complice și că nimeni altul nu a știut ceea ce îmi propusesem eu să fac. Aș fi trimis o achenă exactă o dispozițiului meu și o descriere a felului în care am săvîrșit acțiunea, astfel încît să se poată verifica ceea ce susținam. Prin scrisoare urmăream să mă asigur că poliția germană pornită în căutarea asasinului nu va aresta oameni nevinovați. M-am gîndit și la posibilitatea ca autoritățile elvețiene să mă pedea Germaniei. Doream să previn aceasta lîund cu mine materiale care să poată interesa autoritățile militare elvețiene.

Mai tîrziu, acordul de la München l-a descumpănit profund. Era convins că se va ajuage la război, « fiindcă Germania va formula mai multe pretenții față de alte țări și le va aresta ». El discuta problema cu cîțiva tovarși de muncă, iar aceștia au fost de acord cu el. (« Pentru mine a fost timp de la bun început », spusese Hitler generalilor săi, « că eu puteam să mă mulțumesc cu teritoriul german al Sudetilor. Era doar o soluție parțială. Hotărîrea de a pătrunde în Boemia era luată. A urmat Protectoratul și cu aceasta s-au pus bazele pentru cucerirea Poloniei... »). « Muncitorului nu i se permitea să-și schimbe locul de muncă: din cauza Tineretului Hitlerist (Hitler Jugend) nu mai era stăpin pe copiii săi și, la fel, în ce privește religia, el nu mai avea libertatea deplină a activităților sale ». Iată cîteva dintre motivele care-l făcuseră să creadă că « muncitorii sînt iritați împotriva guvernului » (*dass deswegen die Arbeiterklasse gegen die Regierung eine Wut hat*) și că ar trebui să se întreprindă ceva ca să se schimbe lucrurile. Desigur, unele probleme le discuta la fabrică, între prieteni, sau cu oameni pe care nu-i cunoștea, în trenuri și restaurante, dar « oricîtă bunăvoință ar avea », nu-și putea aminti numele lor, presupunînd că le-a știut vreodată. Nu, bineînțeles că n-a discutat cu nimeni planurile sale și era sigur că n-a întrebunătățit niciodată expresia « trebuie să facem ceva » în discuțiile cu oamenii.

Și totuși ne întrebăm de ce a simțit Elser că faptul trebuie săvîrșit de el? Avem de-a face cu un bărbat cu idei politice și morale simple, despre care știm că era îndeajuns de îndărătnic și de curajos ca să nu salute drapelul cu vastică și să părăsească încăperea îndată ce radulul începea să transmită vreo cuvîntare a lui Hitler, un bărbat pe care nu-l interesa gîndirea abstractă și pentru care « a face ceva » însemna mai tîrziu de toate a face ceva cu minile sale. Avea o adevărată pasiune pentru munca sa: după război, mai mulți oameni au vorbit despre pasiunea lui

pentru lucrul perfect, de precizia și atenția meticuloasă pentru detaliu. Hotărârea de a-și pune priceperea — singurul lui bun — în serviciul aceluia act i se va fi impus imediat ca a ajuns la concluzia că «trebuie să facem ceva».

Și astfel, în toamna anului 1938, când cea mai mulți se bucurau de «revenirea» germanilor din Sudetii la o patrie pe care stăruiseră cu cinci secole mai înainte, Georg Elser a început să se gîndească la căile de a-și pune în aplicare decizia. A început prin a-și procura explozibil de la fabrica de armament Waldenmaier unde lucra — o treabă simplă pentru o persoană într-o poziție de încredere ca el. (Pînă în anul următor, cînd a ieșit din serviciul lor, el adunase cam 250 de pachete de praf de pușcă). Este improbabil că în fața aceea, sfîrșitul lui octombrie 1938, să fi avut vreo idee cît de cît împede de felul cum să-și pornească operațiunea. Însă a «dedus din zăre», deși nu citea presa cu regularitate, — că următorul miting la care «fîhnirea» urma să apară în public se ținea pe 8 și 9 noiembrie (tehnicul servitorii tuturor Sîntetilor în calendarul Partidului) și de aceea s-a dus la Bürgerbräukeller din München să vadă la fața locului «care erau posibilitățile de a transpune în fapt hotărârile mele». Ne este imposibil să ne dăm seama dacă el știa că măsurile de securitate nu erau în mîna siguranței (Sicherheitsdienst) ci al Vechii Gărzi (die Marschierer von '23), care organiza festivitatea. La 8 noiembrie 1938, Elser a inspectat sala unde avea să se țină mitingul. A descoperit că, exceptînd orele mici ale nopții, se putea pătrunde ușor, ca în toate celelalte încăperi publice ale restaurantului, în dimineața următoare se găsea în fața restaurantului, de unde a urmărit sosirea lui Hitler, iar în aceeași după amiază s-a reîntors cu trenul la Königsbrunn. De abia atunci i-a venit ideea că locul cel mai bun pentru a ascunde o încălcatură cu explozibil era o colană cu lambruri de lemn, umplut cu ciment și cărămidă și care se afla imediat după tribuna oratorului. Această amplasare impunea utilizarea unui mecanism de ceasornic pentru detonare.

Astfel Georg Elser și-a conceput planul și a început să-și calculeze detaliile. A înțeles imediat că punerea lui în aplicare îl va absorbi în întregime. În consecință, spre sfîrșitul lui martie 1939 — la cîteva zile după ce germanii ocupaseră Boemia și Moravia — și-a dat demisia de la fabrica Waldenmaier și pe la începutul lui aprilie a sosit din nou la Bürgerbräu, pentru a face măsurători și a fotografia colana. La München a stat o săptămînă întreagă. S-a împrietenit cu cîteva chelnerițe și a încercat fără succes să se angajeze la Bürgerbräu oferind bani picicului care pleca în armată. Bineînțeles, stătea foarte prost cu banii, așa că s-a reîntors la Königsbrunn, unde, cu toate obiecțiile unor membri ai familiei, putea să locuiască fără să plătească chirie. Economile lui se ridicau la vreo 400 mărci, cu ajutorul cărora spera să o scoată la capăt, fiind înzestrat cu o bună memorie a cifrelor, Elser a fost în stare mai tîrziu să dea socotela Gasteipului de toate veniturile și cheltuielile lui din cursul acestor luni. Nimic nu atestă că ar fi primit bani din surse ilegale sau străine.

În nopțile cînd lucram, mă duceam să iau cina la Bürgerbräukeller. De regulă, ajungeam la restaurant între orele 8 p.m. și 10 p.m. Mă așezam, de obicei, la o masă din mijlocul salonului și de obicei mă servea Fräulein B. Luam lîm și comandam totdeauna un pahar cu bere...

De obicei îmi achitam nota de plată pe la 10. La ora aceea sala principală nu era încă încălcată, așa că eu ieșeam din salon, treceam pe la garderobă și prin hol și, apoi, pe scara de serviciu urcam la galerie, o parcurgeam și, ajuns la peretele din celălalt capăt, mă ascundeam într-o cameră-magazie. Cădrul pe aia lîngă intrarea din spate a galeriei, de care o despărțea un paravan pliant, în magazine zăceau cutii de muciava goale...

Rămîneam în această ascunzătoare pînă cînd se începu sala principală. Acolo se întîmpla între 10.30 și 11.30. Cu puțin înainte, Frau M. dădea de mîncare la pisicile restaurantului — despre Frau M. știu că vindea pîduri la Bürgerbräukeller. Ea nu intra niciodată în galerie. Apoi, pe cît îmi puteam da seama după zgomot, cheia era răsucită de trei ori. Presupun că pe timpul nopții era încălcată numai intrarea principală. Nu pot spune dacă se începu și ieșirea pentru caz de pericol, care dădea spre grîdini.

După închiderea sălii îmi părăsesc ascunzătoarea și mă duceam direct la colana în care aveam intenția să-mi plasez dispozitivul. Uneori așteptam încă o vreme în magazine ca să flu sigur că nu se mai găsea nimeni în sală.

Îmi petrecam toată noaptea în sală. Dimineața între 7 și 8, o persoană pe care nu am văzut-o niciodată la chip deschidea ușa dintre garderobă și sală și pe cea o ieșirii pentru caz de pericol, care era situată lîngă bar. Îmi terminam lucrul întotdeauna la ora 3 cel tîrziu și, după aceea, rămîneam în ascunzătoarea mea unde se găsea un scaun. Picoteam acolo pînă se făcea vremea să plec.

În timpul lucrului în sală purtam o pereche de pantaloni albaștri de lucru peste hainele mele de oraș. Dimineața îmi scoțam pantalonii de lucru și îi puneam într-un ungher al magaziei unde erau cutiile de muciava și unde mă ascundeam eu. Este foarte posibil ca cineva să fi descoperit ce aveam de gînd, fiindcă puțin înainte de marea intrare de la 8 noiembrie 1939, în timp ce eu eram la locuința mea, camera în care mă ascundeam a fost cercetată atent și toate cutiile au fost evacuate. Cînd am venit seara camera era goală. Fără îndoială m-a apucat groaza. Mi-am gîsit însă salopeta împurturată cu griji într-un colț. Cele petrecute nu m-au împiedicat să lucrez în noaptea aceea, dar de-atunci încolo nu mi-am mai lăsat pantalonii afară, ci i-am ascuns în scobitura din colană.

S-a angajat atunci lucrul la o carieră de piatră, ceea ce i-a permis nu numai să-și sporească stocul de explozibil (a sustras de acolo 150 de cartușe), ci să învețe și ceva despre tehnica pușcării. Pe la mijlocul lunii mai s-a rînit la picior cu o piatră — e posibil ca rana să i-o fi provocat el însuși — și, deși fractura s-a vindecat rînd, Elser nu s-a mai reîntors la carieră. De aci înainte și-a consacrat tot timpul pentru pregătirea loviturii. În grădina tatălui său a făcut cîteva experiențe pentru a-și da seama ce fel de detonator ar fi necesar și cum i-ar putea cupla cu un ceas cronometru. Totuși, așa cum a susținut, nu fără mîndrie, în timpul interogatoriului, mecanismul real pe care l-a întrebunat a fost construit de el în întregime după vîite și fără să-i facă probe. La începutul lui august s-a mutat la München. Deoarece locuința închiriată s-a dovedit prea scumpă, Elser a căutat imediat alta mai ieftină, printre care cîteva mecanisme de ceasornic strîns de pe vremea cînd lucra la Konstanț și amorsele împreună cu explozibilul le ținea parte într-o ladă de lemn, sub cheie la domiciliul său, parte în atelierul unui timpel pe care îl ajutase la muncă. Și acestuia și proprietarului său le-a spus că lucrează la o invenție pe care spera să o breveteze și să scoată o groază de bani.

M-am îndelungat mai tîrziu cu îndepărtarea tencuiei de pe zid. N-a fost prea greu și mi-a luat doar o noapte. Singura modalitate ca să scot cărămizile era să dau gaură lîngă gaură în rasturile dintre cărămizi,

cu ajutorul sfredelelor. Rosturile erau umplute cu mortar dur. Cimentul rămas după perjarare trebuia spart cu dalta. După aceea, cu o dală deșprințând cărămizile puțin câte puțin. În ciment erau încastroate pietre rezistente, care produceau un zgomet înfiorător când le atingeai sfredelul. De aceea am înfășurat tija burghiului într-o cârpă pe care o presam de piatră în timpul lucrului, ca să se mai amortizeze sunetul. Am căutat să nu fac zgomet mare, fiindcă cel mai slab sunet avea o rezonanță teribilă noaptea în încăperea goală. Am fost nevoit să lucrez foarte atent și de aceea a durat atât de mult. De câte ori rupeam o bucată de cărămidă și la fiecare răscucire a sfredelului trebuia să fiu extrem de atent ca să nu fac zgomet. De fapt, când aveam de desprins o piatră — asta era operația cea mai zgometoasă — așteptam până ce liniștea camerei era tulburată de un sunet exterior. Am avut noroc, totuși, fiindcă la Bürgerbräuكل toaletele erau spălate automat ca la zece minute și aceasta mi-a fost de mare ajutor. Eram nevoit să aștept producerea zgometului care dura numai câteva secunde și să exploatez momentul continuându-mi susținut muncă. Nu puteam reîncepe până când zgometul opei de la toalete nu întrerupea din nou liniștea.

Încă o dată, ni se pare important să subliniem cât de repede se împrietenise Elser cu oamenii pe care îi întâlnea cu ocazia lucrului, să menționăm generozitatea sa — confecționa benevol și prelucrea piese de mobilă (printre care o cutie de lemn înrustat pentru ultima lui prietenă); — trebuia să avem în vedere stilul său demodat în care sentimentul valorii și al calității muncii se amestecau cu sociabilitatea — o caracteristică a lui Elser — care, prin natură, era un om reținut, domol la vorbă, adesea taciturn. În afara felului în care și-a încheiat viața, Elser seamănă foarte bine cu eroul pe jumătate urșuz, pe jumătate curajos dintr-o povestire a lui Gottfried Keller. Numindu-l excentric, sau singularic, comentarii germani însușeauă că în firea lui s-ar fi putut ghici o oarecare ciudățenie, că Georg Elser ar fi fost un lunatic. În modul acesta ei încearcă să minimalizeze motivația acțiunii sale. Cred că adevărul e cu totul altul, iar faptul că nu se încredea în nimeni nu aruncă blamul asupra sa, ci asupra lumii în care trăia.

În noaptea de 5 august 1939, Georg Elser a început să lucreze la coloana în care avea să-și monteze dispozitivul. I-au trebuit 30—35 de ședințe nocturne ca să-și încheie activitatea. În fiecare seară cina modest la restaurant. Se ascundea, după aceea, în câmbușia din capătul galeriei de la salonul principal și rămânea acolo mult după plecarea ultimilor clienți și a personalului, mult după zăvorțarea localului. Ieșea din ascunziș și lucra trei sau patru ore iar, în primele cesuri ale dimineții, se retrăgea în ascunzătoare, ca să poată pleca din local atunci când începeau să sosesc angajații și primii clienți. Era o sarcină formidabilă. Fusese nevoit să îndepărteze și să prevadă cu balamale o suprafață de 80 cmp. din lambruri, să sape cu dalta și să lărgască treptat o deschidere în umplutura de ciment și cărămidă, adunând molozul și evacuându-l în săculețe. Totul cu scule speciale protejate de el. Trebuise să construiască un container din fragmente de cutii metalice; iar ca să fie sigur că nu va da greș, a prevăzută dispozitivul cu două mecanisme de casornic, ale căror roțite de pe axul acului orar erau în așa fel dispuse încât să înlocuească lent o sîrmă de oțel la capătul căreia era pus în stare de funcțiune un triplu detonator.

Elser a căptușit ușa din lambruri cu tablă și cu plumb ca să împiedice avaria mașinii prin vreun cu bătut întâmplător în coloană și, respectiv, pentru a înăbuși zgometul produs de cele două casornice. Iar atunci când a observat că dispozitivul nu încăpea în cavitatea pe care o săpase, a fost nevoit să-l reconstruiască. În întregime. Toate urmele activității trebuiau îndepărtate cu grijă după fiecare ședință nocturnă. Întrucât încăperea era folosită în fiecare zi. Culemea necazului, după câteva ședințe nocturne de lucru, i s-au inflamă genunchii și a fost obligat să apeleze la un doctor — la tânărul bihniellie Gestapoului aveau să fie confirmate tocmai de urmele pe care le lăsase această infecție.

Și-a încheiat munca, a instalat dispozitivul și, în primele ore ale zilei de luni 6 noiembrie 1939, a pornit mecanismul, reglîndu-l pentru miercuri 8 noiembrie, orele 21,20. Pînă la acest moment, norocul a fost de partea lui. Cum nu avea obiceiul să citească gazetele, nu aflase că Hitler își anulasă inițial participarea sa la festivitățile, dar se răzgîndise în ultima clipă și pînă la urmă avea să vină. Elser a plecat din Munchen la Stuttgart, unde și-a petrecut noaptea de luni spre marți în apartamentul surorii lui, prevenindu-l pe ea și pe soțul ei că trebuie să treacă ilegal în Elveția. Le-a lăsat în grija hainele și obiectele lui personale. Cum nu-i rămăseseră decât 10 mărci, sora lui i-a dat 30 de mărci pentru călătorie. Totuși, în loc să se ducă la Konstanz așa cum plănuise la început, Elser s-a lăsat învins de pasiunea lui pentru perfecțiune și marți noaptea s-a înapoiat la Bürgerbräu pentru un ultim control al mașinării. Mecanismul funcționa perfect. De-abia atunci a luat trenul spre Konstanz.

În acest timp, și adevăratul lui adversar, anti-eul său moral, avea un program foarte încărcat. Campania poloneză se încheiase cu succes; într-o întrevvedere violentă cu generalul Brauchitsch, Hitler respinsese orice critică din partea Wehrmachtului și ordonase pregătiri pentru un atac imediat asupra Franței. Pînă la urmă, condițiile meteorologice l-au forțat să amâne atacul pînă în primăvara următoare. În rațiuni militare care s-au dovedit total eronate, generalii se opuneau continuării războiului prin deschiderea unei campanii în vest. Pregăteau și ei o lovitură de stat, dar numai « pentru cazul că Hitler ar insista să dea ordinul decisiv de atac ». Stărea vremii, care a împiedicat aceasta, și Georg Elser, « der kleine Schorsch », nu scutit de sarcina lor îngrată.

Așadar, Hitler se hotărîse în ultima clipă să apară în mijlocul vechilor săi camaraș și discipoli. Și-a scurta însă vizita. A intrat în Bürgerbräukeller la orele 20,00 fix, și-a început cuvîntarea la 20,10 și a încheiat după mai puțin de o oră, la orele 21,07, părăsind clădirea imediat după aceea. Bomba lui Elser a făcut explozie la 21,20 omorînd o cheineriță și șase membri din vechia gardă și rănind aproximativ 60 de oameni, din care unul a înecat din viață la spital. Hitler luse expresul de la oamenii, din care unul a înecat din viață la spital. Hitler luse expresul de la oamenii, din care unul a înecat din viață la spital. Hitler luse expresul de la oamenii, din care unul a înecat din viață la spital.

La 20,45, cu aproape jumătate de oră înainte de explozie, Georg Elser se apropia de granița cu Elveția, într-o suburbie a orașului Konstanz. L-au oprit doi vameși, care-și supravegheau porțiunea lor de hotar de la fosta reședință a școlii în timp ce ascultau la un aparat de radio transmisia discursului lui Hitler. Era un control

de rutină, dar cum permisul de trecere al lui Elser expirase, ei au insistat să facă o percheziție corporală. Sintem obligați să admitem că ceea ce a urmat nu poate fi explicat rațional. Este partea bizară a istoriei lui Georg Elser. Vameșii au găsit în buzunarele sale câteva bolțuri, șuruburi și arcuți, o carte poștală ilustrată cu imaginea restaurantului Bürgerbräukeller, câteva note și adrese ale fabricilor de muniții din Baden și Württemberg și vechea sa insignă RFK, pe care și-o băgase în buzunar « în amintirea timpurilor de odinioară ». Elser a fost dus la secția de poliție. La miezul nopții un comunicat radiodifuzat informa despre lovitură și ordona alarma generală la toate punctele de frontieră. De-abia atunci a început să capete semnificație cartea poștală ilustrată. Înainte de încheierea nopții, Himmler a constituit la Berlin o comisie specială de anchetă (compusă din Gestapo și din poliști). Au fost arestați vreo 120 de suspecți. Georg Elser, care între timp fusese transferat în palatul Wittelsbacher, sediul poliției din München, era încă privit ca dezerter și (ținând cont de notele descoperite la el) un posibil spion. Pe 13 noiembrie șeful comisiei Gestapo în persoană l-a anchetat pe suspecți și, fiind informat de experți că bomba cu acțiune înfrizată fusese montată la nivelul podelei, a cerut să examineze genunchii lui Elser. De abia atunci a început să iasă la iveală adevărul. Elser, care pînă atunci negase orice legătură cu lovitura, își pierdu cumpătul și întrebă la ce pedeapsă s-ar putea aștepta autorul unui asemenea fapt; pe la miezul nopții, după 14 ore de interogatoriu, mărturisii.

Doar anchetatorii l-au crezut. Hitler, Himmler și conducerea Gestapoului aveau motivele lor pentru a nu accepta mărturisirea lui Georg Elser. A doua zi după lovitură, pe 9 noiembrie, doi agenți secreți britanici, căpitanul Best și maiorul Stevens fuseseră arestați de către SS la granița olandeză. Mașinăria de propagandă a putut, desigur, să exploateze eșecul loviturii, interpretînd-o ca pe un act providențial de grație (în anii următori și Hitler s-a referit adesea în acești termeni la atentat). Era însă mult mai greu să admiți că lovitura a fost încercată de un muncitor german. Așadar, scopul Gestapoului a fost să conecteze atentatul cu cei doi agenți secreți și să confecționeze un Georg Elser conspirator, pus în slujba lui Otto Strasser și a guvernului britanic. (Documentele care conțineau mărturisirea lui Elser de la palatul Wittelsbacher s-au pierdut ulterior și, după război, relatarea căpitanului a devenit una dintre versiunile istoriei lui).

Totuși, întrucît și Hitler și Himmler refuzaseră să creadă depoziția de la München, Georg Elser a fost supus între 19 și 23 noiembrie la un alt interogatoriu complex. Dosarul acestei secunde investigații constituie sursa mea. Curtea din München l-a utilizat în 1946, cînd a ordonat o anchetă în problema morții lui Elser, iar acum dosarul a fost dat publicității. În cursul celui de al doilea interogatoriu, Elser a fost de mai multe ori bătut cumplit și confruntat cu mama și cu alte rude ale sale, care între timp fuseseră ridicate. El a ținut-o pe a lui și nu avem motive să ne îndoim că, în linii generale, povestirea lui reprezintă adevărul. Este evident că, pe toată durata anchetei, Elser a fost chinul pînă la disperare de teama de a nu implica pe vreunul dintre oamenii pe care-l înfrînsese în lunile dinaintea loviturii. Se pare că a reușit. Nu este imposibil ca în realitate el să fi comunicat vreunei rude secretul său. Dacă-i așa, rezistența lui la tortură este într-adevăr admirabilă. Documentul care se află acum în fața noastră poartă semnătura lui Elser la sfîrșitul fiecărei părți, are paginile numerotate consecutiv și este caracteristic prin frazeologia oficială suprapusă pe limbajul său simplu, nemeșteșugit. Autenticitatea acestuia nu poate

fi pusă la îndoială. Depoziția conține material pe care Gestapoul sau n-ar fi putut să-l inventeze sau ar fi fost nerăbdător să-l distrugă: o impresionantă critică la adresa regimului și relatarea detaliată a fazelor de început ale vieții lui Elser, variate integral de rudele sale care mai sînt în viață.

Și totuși anchetatorii — și Hitler în primul rînd — au sperat că Elser va mărturisii că este în slujba britanilor: Ca « prizonier special al lui Hitler » a fost dus la Sachsenhausen. Aici l-a înfrînt pe căpitanul Best și a fost deținut în aceeași secție în care se aflau Léon Blum, Kurt von Schuschnigg, pastorul Niemöller și alți « apuscriși de marcă ». Ne întrebăm de ce a fost nevoie ca admirabilul pastor Niemöller să îngroașe această născocire, în mod gratuit și în pofida unor proteste tulburătoare ale mamei dispruțului, susținînd că Elser fusese ei însuși un conductor SS. Georg Elser nu a supraviețuit ca să se poată apăra. În 1944 a fost transportat la Dachau. L-au lăsat în viață — un timp a lucrat în detențiune ca țîmpilar — cu gîndul de a-l folosi ca martor principal în procesul pe care Himmler și Hitler își propuneau să-l înseneze la Londra după război. Cînd ținerea unui astfel de proces a devenit improbabilă, șefii partidului nazist și-au pierdut interesul pentru Elser. Printr-un ordin « al autorităților supreme », el a fost suprimat de gardieni în timpul unui zădărnicez zbor aerian, pe data de 9 aprilie 1945, cu o lună înainte de prăbușirea definitivă. Este ziua în care au fost executați pastorul Bonhoeffer, amiralul Canaris, generalul Oster și judecătorul militar suprem Karl Sack. Într-un fel, făceau toți parte din aceeași familie.

În românește de HORIA-FLORIAN POPESCU

Născută în sudul Statelor Unite, la New Orleans, aproape de începutul secolului, LILIAN HELLMAN este un nume care s-a impus pe scena americană a ultimelor decenii.

După studii făcute la universitățile Columbia și New York, a fost atrasă de teatru, domeniu în care înclinarea ei naturală pentru studiul de moravuri și conflicte de idei avea să-și găsească câmp liber de desfășurare. Cu energie și flexibilitate, în deprețul conformismelor, Lillian Hellman a reușit curînd să facă o breșă în indiferența publicului alcătuit din "tout Broadway", ca și în scepticismul criticilor dramatici deprinși să ghilotezine cu fraze seci majoritatea debuturilor. Succesul primei sale piese: «Children's hour» (*Ora copiilor*) s-a datorat dezbaterii etice în serul rarefai al înălțimilor, caracterelor sale foarte bine definite, a căror putere deosebită percepera forțelor sociale ca rădăci dramatic. Intr-un conflict caracteristic într-o creație gradată subtilului dintre personaje.

A urmat «Days to come» (*Zile care vor veni*), o incursiune în humanism istoric, în lupta vizuală cu pieșii rulante. Mai târziu, mai lentă ca ritm, piesa «Inherit the wind», apoi și un « timp mort » pentru doamna, Lillian Hellman dovedindu-și, la fel ca și câteva din personajele sale predilecte, capacitate să se depășească pe sine și să-și depășească limitele.

Piesa «The children's hour», ca un contract al minții, a piesa ei cea mai reprezentativă pentru universul și repertoriul său tematic: «Little foxes» (*Vulpile*)¹. Cu modela energic, cu tușe caustice și un joc magistral de umbre și lumini, piesa, a cărei acțiune are loc în jurul anului 1910 — are o cercă acutalăte, desecind nemilos spiritul achizitiv, pe sine Moloh îngînat cu

voracitate totuși, — relații de familie, sentimente, scrupule și nostalgii.

Izbindă scenică a pieșei a fost dusă mai departe odată cu corenarea realizată cu Bette Davis în rolul principal, al Reginei, — «Îmbliznitoarea» rapacilor Hubbarzi cu propriile lor arme.

Critica care i-a reprobă, după coral de elogi, «o construcție prea rigidă a personajelor, fără marfă suficientă de imaginație», n-a ținut cont că tocmai din ciocnirea unor colțuri de cremene scapără mai bine adevărul... Alții au regătit desigur prea precis al tramei.

Totuși, Lillian Hellman, și-a urmat netulburată drumul, nu s-a ținut de prea multă lăcuditate și a devenit campioana consecventă a principiului împotriviții la compromis, chiar și cu riscul de a acuza astfel o descendență îndepărtată.

Teatologii americani apreciați — ca John Gassner —, au aprobat-o din plin: «Trebuie să fi mai lăși aspru, ca să poți fi bun».

Și Lillian Hellman a înțeles să fie bună pentru cei care sînt strâni pămîntului, care știu să se dărui și să simtă și în numele apropiului lor, nu numai să apasă, să se închidă în carapacea egoismului, să facă meserie din honori posedați sau posedaibile.

Seminariciv în acest sens, este această frază dintr-un volum apărut ulterior: «Prinlină textului sînt amînzat zilnic pe fundul căruia poezii proiecta viitorul, sau măsura mai bine trecutul. Cînd te regulezi cu tine însuși, ești veșnic însoțit și de ceilalți — de toți cei cu care ai avut și ai aînțitizi».

Aceste aînțitizi electice — pentru nașune și lumini — contra hoșului violenței și obscurantismului, au aduș-o, în mod firesc, pe scriitoarea — atît prin episoadele vieții personale, cît și pe planul scrisului în primele

rînduri ale antifasciștilor americani. «Watch on the Rhine» (*Poza la Rin*), încununată cu premiul Critici Dramatice — 1941, este, poate, prima lucrare de atitudine fermă, a unui om de literă american împotriva cepii brune.

«Searching wind» (*Vînt răscolitor*), în care tehnica e mai complexă — cu flash-back-uri cinematografice și alternanța derutantă a timpilor plină de bune sentimente, este doar o etapă. Imediat după sfîrșitul războiului, Lillian Hellman revine la amintirile și unelele începutului. Din sîpetul ei cu portrete și umbre, scoate imaginea pregnantă a unui «Alt colț al pădurii» (*Another part of the forest*). Regăsite, cu 20 de ani mai tîrziu, personajele din «Vulpile» capătă un uimitor relief și semnificația procesului de reificare pune în plină actualitate piesa. Îndrăgostită de rigoare, de personajele moștenite, autoarea realizează din nou reușite adaptări după dramaturgi francezi: «Monteret» — de Emmanuel Roblès (jucată la noul de multe teatre, inclusiv cel al studenților din «Cassandre» și «Cassandre» lui Jean Anouilh. Combînd neobișnuit toleranța, simțența o aieră și colorată varietate muzicală după «Cassandre» (1957), pentru ca apoi să revină asupra trecutului ireversibil — fără a migra o «mașină infernală» a timpului, a toate mîcinților — sînt îmbogățită creația cu piesa «Toys in the attic» (*Jucării în pod*) — și doilea premiu al Asociației Criticilor.

Într-o clipă scriitoarea se întoarce în deamănă acum pe Lillian Hellman să facă, dacă nu bilanșuri, confruntări cu trecutul, și să apară în ipostaza unei memorialiste cu stil lapidar. Alături de activitatea ei de profesoară de dramaturgie la Universitatea Berkeley și la Hunter College, două cărți vin să confirme rolul acestor meditații retrospective: «An unfinished woman» (*O femeie neterminată*) — premiul Institutului American pentru literă și Arte, și «Pentimento» al

cărui titlu împrumută un termen desemnînd, în limbajul picturii, o pînă asupra căreia pictorul se răsîndește, cîndu-se și renunțînd de pildă la un portret pentru un peisaj, sau pentru altceva.

În paginile acestora, autoarea zugrăvește cu nerv și vivacitate cîteva figuri importante ale teatrului și cinematografiei americane, cu care a colaborat îndeaproape: animatorul Herman Shumlin, actorii Tallulah Bankhead, Bette Davis, Montgomery Clift, regizorul William Wyler și alții.

Ce-a urmărit Lillian Hellman în «Pentimento» — din care face parte episodul inserat în continuare a acestor pagini — nu-o spune chiar ea: «Pe o pînă veche, îmbîterînd, pictura devine transparentă. Sub aerul unui peisaj, apar liniile unui chip. La fel

LILIAN HELLMAN

JULIA

EVOCARE

de bine putem spune că vechea concepție, înlocuită de o alegere ulterioară, e un fel de a vedea, a vedea într-una, fără sfîrșit...

E ceea ce am de gînd să fac pentru oamenii reînviați în această carte. Această pictură a îmbîterînit, și am vrut să văd ce a însemnat pentru mine fiecare detaliu cînd, — ce a însemnat acum».

EUGEN B. MARIAN

¹ Premieră pe gară la Teatrul Maria Foltos — stagionea 1948, trad. Eugen B. Marian.

Am schimbat aproape toate numele din această povestire. * Nu știu dacă amănuntul mai contează azi, dar nu prea cred că fata masivă din trenul de-aici mai locuiește la Köln și nu sînt sigură dacă germanilor le mai sînt simpatici astăzi cei care au fost printre primii luptători antinaziști. Mai e ceva, mai important încă: mama Juliei e încă în viață, și poate că și fiica ei mai trăiește. E aproape cert că tatăl copilului ei trăiește la San Francisco.

În 1937, după ce scrisesem piesa «Ora copiilor»¹ și terminasem «Zile care vor veni», primisem invitația de a participa la un festival teatral, la Moscova. De cîte ori, cu alte prilejuri, am mai scris despre călătoria aceea, am omis episodul trecerii mele prin Berlin, fiindcă nu mă simțeam în stare să scriu despre Julia.

Dorothy Parker și cu soțul ei, Alan Campbell, plecau în Europa în aceeași lună august, așa că am trecut oceanul împreună, pe bătrînul transatlantic «Normandie». A fost o traversare plăcută, deși Campbell, cu împunsăturile lui anti-feminine, așa zis «bonome», m-a făcut totdeauna să nu mă simt în largul meu.

Cînd am ajuns la Paris, încă nu eram decisă dacă să mă duc sau nu la Moscova. Am zăbovit prin oraș, fericită să fac cunoștință cu Gerald și Sara Murphy, să mă văd cu Hemingway, soisit din Spania, și cu James Lardner, fiul lui Ring Lardner, care la scurt timp după aceea avea să se înroleze în Brigăzile Internaționale, pierzîndu-și viața peste cîteva luni.

În vara aceea mai erau prin Paris multe alte persoane faimoase și bogate, care o invitau pe Dorothy la dînești și prînzuri, pe la țară, și la partide de tenis, sport neprafic de ea și o pofteau în piscine unde ea nu înota. Pe-atunci îmi plăcea și impresia aceea a dăinuit veșnic — faptul că lumea îi făcea curte. Eram amuzată de manierele ei excesiv de bune — un fel de mofc calculat prin care adesea își ascundea disprețul și antipatia față de cei care o lingșeau, în chiar clipa în care cerșea adulări. Cînd bae virtos, după pofta inimii, bucele ei maniere deveneau altă de exagerate încît se prefăceau în herozie, dar pe urmă de pe buzele ei iegeau cuvinte nostime și tăioase, menite să-i arate ei însăși, — și mie, cred — că nimeni nuera în stare să o «cumpeare». În privința asta se înșela: erau în stare, și au și «cumpărat-o» ani în șir. Dar nu era vorba decît de un acces limitat la viața ei personală și, pînă la urmă, a murit mergînd pe drumul ales de ea.

Pentru mine, toate acestea alcătuiau o lume nouă. Fusesem și eu obiectul atențiilor mondene, la New York și Hollywood, așa cum se întîmpla cu oricine a avut succes în teatru și este de-a-juns de tîrziu ca să nu fi fost prea multă vreme «în vitrină». Dar invitațiile primite de mine erau măguliri de mîna a doua, în compărație cu admiratori care roiau în luna aceea în jurul lui Dorothy, la Paris. Petreceam grozav, era una din cele mai bune perioade din viața mea. Dar într-o bună dimineață, după ce chefusim în lege toată noaptea, nu m-am mai distrat de fel. Aveam sentimentul de a fi venit pe lume ca o fiică a Crizei, eram, într-un fel, o socialistă puritană, cu toate că, dacă pun o etichetă pe părțile mele de-a-tunci, înseamnă să le dau un contur mai precis decît aveau în realitate — și eram înșufleată de entuziasm deșteptat, în viața multor oameni, de inepută perioadă Roosevelt. Dottie era la fel de căipată de acea perspectivă pe care cercul nostru o socotea societatea viitorului, dar deosebiră dintre noi era generată de ceva mai mult decît apartenența la altă generație: ea se deprinsese de multă vreme cu o seamă de lucruri nedorite de mine. E drept că se pornea întotdeauna împotriva

persoanelor faimoase și bogate care o atrăgeau, dar eu n-am ținut niciodată destul de mult la ei să-mi bată ația capul pentru asta.

În cursul acelei luni, vorbisem de cîteva ori la telefon cu iubita mea prietenă din copilărie, Julia, care studia atunci medicina la Viena, așa că în dimineața de după lînia aceea cruntă am chemat-o pe Julia ca să-i spun că a doua zi voi sosi la Viena, în drum spre Moscova. Tot în aceeași seară, foarte tîrziu, m-a chemat ea. Mi-a spus:

«Am o treabă importantă pentru tine. Poate că ai să faci ce-am să te rog, poate da nu. Dar te rog să mai rămîi cîteva zile la Paris, și un prieten de-al meu o să vină și te va vedea. Dacă lucrurile merg așa cum sper eu, o să te decizi să pleci direct la Moscova, via Berlin, și am să te întîmpin la întoarcere».

Cînd am spus că nu înțeleg nimic, cine era prietenul pomenit, de ce trebuia să trec prin Berlin, mi-a spus: «Nu pot răspunde la întrebări. Te rog caută să găsești mîine viza germană. O să îmi singură hotărîrea, dar nu vorbi despre treaba asta acum».

Nici prin gînd nu mi-ar fi trecut să nu țin seama de spusele Juliei, fiindcă așa se petrecuseră totdeauna lucrurile între noi. Astfel că, în dimineața următoare, m-am dus drept la consulatul german ca să cer o viză. Consulul mi-a spus că o să-mi dea un permis de tranzit, dar fără a-mi îngădui să înnoptez în Berlin, iar consulul rus mi-a zis că nu era un procedeu neobișnuit, față de persoanele în rută spre Moscova.

Am așteptat două zile și eram gata să o chem din nou pe Julia, chiar în dimineața rînd, foarte devreme, am coborît în restaurantul hotelului Maurice, ca să-mi iau micul dejun. (Evitasem să mă întîlnesc cu Dottie și Alan, cîcolisem orice fel de invitație și eram tulburată și sîdită de două bilete mîzgălite de Alan, în grabă, pline de suspiciuni, în care se întreba ce tot puneam la cale, de ce mă încausam în odia mea!). Portarul îmi spuse că eram așteptată de un domn. Domnul Johann, un bărbat înalt, între două vîrste, se ridică de pe banchetă, rostind: «Madame Hellman? Vin ca să vă înmînez biletele de drum și să discutăm despre planurile dumneavoastră. Miss Julia m-a rugat să trec să vă văd în legătură cu rezervarea locurilor». Am trecut în sala de mese, și cînd l-am întrebat dacă nu dorește să mîncească ceva, mi-a spus, în germană: «Credeti că așa putea cîpăta un ou, o ceașcă de lapte cald, un corn? Nu pot plăti consumația».

Cînd chelnerul se îndepărta, necunoscutul zise:

— Nu mai trebuie să înțelegeți germana. — Am făcut o greșală. Am spus că nu înțelegeam suficient limba germană ca să provoc neplăceri în jur, dar eu nu mi-a răspuns și a-a apucat să verifice biletele, în așteptarea comenzii. Pe urmă a mîncat totul foarte repede, zîmbind într-una, de parcă și-ar fi amintit ceva plăcut, un crîmpei dintr-un trecut tare îndepărtat. Cînd isprăvi de mîncat, îmi înșineu bilete. «Dar eu țiți spun: nu te pîrpi. Dacă nu poți face ce-ți cerem, nu veți fi dezonorată. Oricare ar fi hotărîrea ta, ne vom înțîni cîrînd. Cu drag, Julia».

Domnul Johann îmi mulțumi pentru micul dejun și mă invită să facem cîteva pași prin grădina Tuileriei.

În clipa cînd intram în parc, m-a întîrnat dacă personajul lui Benjamin Franklin mă interesa și ce cunoștințe aveam despre subiectul acesta. I-am mărturisit că nu știam mai nimic despre ilustru personaj. El mi-a spus că îl admiră pe Franklin și speră să izbutească cîndva să-i găsească în America o reproducere reușită de-a lui Franklin. Pe neașteptate, se așeză pe o bancă și își șterse fruntea, deși ziua era rece, umedă.

— Ați obținut viza germană?

— O viză de tranzit. Nu pot înnopta în Berlin. Am voie doar să trec dintr-o gară într-alta, ca să-mi urmez drumul spre Moscova.

* Fragment din volumul de evocări «Pentimento».

¹ Scrisură: aceeași piesă, la regia lui William Wyler, a avut ca interpreți principali pe Miriam Hopkins, Merle Oberon și Joel McCrea. A rulat și pe ecranele românești, sub două titluri: «Infamia» și «Mîncîna cea mare».

— Sfinți dispusă să transportați pentru noi cincizeci de mii de dolari? Noi avem credința, dar nu vă garantăm, că nu veți avea neazuri. Luând acești bani, ne veți permite să plătim miza necesară pentru a scoate multe persoane aflate în închisori, pentru a trece peste frontiera pe mulți care în curând vor fi la închisoare. Sîntem un grup mic, o elită de militanți uniți în lupta dusă împotriva lui Hitler. Noi împărțăm toți acești convingeri sau religii. Cel care se vor înfrîna cu dumneavoastră că să preia banii, dacă vă dați consimțământul, au fost cîndva mici editori. Unii sîntem catolici, alții comuniști, de multe credințe. Julia mi-a spus să vă amintesc, în numele ei, că vă temeți să vă fie teamă, și din această pricină desori faceți lucruri de care uneori nu sînteți în stare, și această trăsătură ar putea deveni primejdioasă și pentru dumneavoastră și pentru noi.

Am început să mă joc cu obiectele din portofel, mi-am aprins într-o doară o țigară, iar am scotocit în neștre prin portofel. Însoțitorul meu se rezemă de spătarul băncii, ca și cum un fișter tare obosit, și-și întinse oasele.

După un răstimp, am spus:

— Haideti să mergem să bem ceva.

El îmi spuse: — Vă repet, avem convingerea că totul va merge bine, dar multe ar putea să iasă prost. Julia zice că trebuie să vă spun acest lucru, dar că — dacă nu mai avem vești despre dumneavoastră în momentul cînd ar fi normal să vă aflați la Varșovia, Julia va folosi relațiile familiei sale cu ambasadorul american din Polonia, prin intermediul Unchiului John.

— Fi cunosce neamurile. Era o vreme cînd nu prea avea încredere în ele.

— Ma preveni că veți sista acest amănunt. De aceea, tin să vă spun că Unchiul ei John este acum guvernator. Nu ține la ea, dar nu-i refuză banii, dacă-i vorba de cariera sa politică. Să vă mai spun că ultimul divorț a făcut ca și mama ei să depindă de ea.

Am rîs, auzind această descriere prezentînd-o pe Julia drept conducător al familiei sale. Nu cred că ne văzusem mai mult de vreo zece-douăsprezece ori ca totuși de la vîrsta de optsprezece ani cînd ne cunoscuserăm și deci, evident, anii aduseseră unele schimbări de care eu n-aveam habar. Julia părăsise colegiul, studiasse la Oxford, de-acolo se mutase la anul preparator pentru medicină din Viena, devenise elevă-pacientă a lui Freud. În ultimii zece ani, o singură dată petrecuse împreună o vacanță de crăciun, și într-o vară, undeva prin Massachusetts, o lăună întregă ne plimbam cu bărcuța ei cu plîze — dar din numeroase scrisori schimbate între noi în cursul acelor ani, nici ea, nici eu, nu aflasem despre viața celeilalte mai mult decît lucruri din cele mai generale, nu pomenisem nimic despre materialul cotidian care constituie adevărul-adevărat, ceea ce, în fond, contează.

Știam, de pildă, că devenise — fusese poate din totdeauna — socialistă, și trăia conform acestui crez, locuind într-o cămăruță dintr-o mahala a Vienei, împărțind marea ei avere cu oricine avea nevoie de bani. Își îngăduia foarte puțin, avea foarte puține pretenții. În mod ciudat, darurile pe care le împărțea nu îi contraziceau poziția: erau numeroase și extravagante. De-a lungul anilor, ori de cîte ori vedea ceva ce mi-ar putea plăcea, îmi trimitea pe dată obiectul: vechi pliere de porțelan Wedgwood, un desen de Toulouse-Lautrec, un mantou cu guler de blană pe care îl văzusem împreună într-o vitrină din Paris, opere complete ale lui Balzac expediate într-un scriu Empire cu lucrătură rară și un mînușat set de bijuterii din perioada Georgiană — cred că fusese ultimul lucru pe care mai avusese vreme să mi-l cumpere.

I-am spus cărîntului necunoscut:

— Îmi puteți lăsa un răgaz de cîteva ceasuri, ca să chibzuiesc? Asta e intenția Juliei.

El îmi spuse:

— Să nu stați prea mult pe gînduri. Pentru astfel de treburii, cel mai bine este să nu fii prea pregătit. Mîine dimineață am să fiu la gară. Dacă sînteți de acord să duceți banii, îmi veți spune: « Bună ziua ». Dacă ați luat hotărîrea că nu veți cîștiga să vă amestecați, treceți pe lîngă mine fără un cuvînt. Indiferent de ce veți decide, nu vă frîmțați.

— Îmi întinse mîna, se înclină și se depărță pe o alee laterală a parcului.

M-am petrecut ziua la Sainte-Chapelle și prin jurul ei, am încercat să iau prînzul, apoi cina, dar n-am fost în stare să pun nimic în gură, și m-am întors la gară, ca să-mi fac bagajii abia după ce am fost sigură că Dottie și cu Alan au și plecat și cîinele în oraș, cu soții Murphy. Le-am lăsat un bilet în care le spuneam că voi pleca în zori și ne vom întîlni din nou după întoarcerea mea de la Moscova. Zîna trecuse fără folos, rămăsese nehotărîtă. Eram lungă în pat, form decît să nu adorm, pînă nu îmi voi lămurii opțiunea. Dar luarea unei hotărîri, mai cu seamă una importantă, m-a făcut totdeauna somnoroasă — poate din pricină că mă știu nevoită să acționez din instinct, iar a gîndi bine un lucru înainte să te apuci de el nu este decît un sfat dat de cei din jurul meu. Oricum, am dormit busean toată noaptea și m-am trezit abia în ultima clipă, cînd a trebuit să mă zoresc ca să prind trenul de dimineață.

Nu mi-a făcut plăcere să-l găsesc pe Dottie cu Alan pe culoar, așteptîndu-mă ca să mă conducă la gară. Protestele mele erau atît de categorice și de stîngace, încît Alan — care avea un fier grozav la detectarea dedesubturilor ascunse, m-a întrebat dacă există vreun motiv pentru care ar dori să nu mă însoțească. Cînd a ieșit ca să cheme un taxi, i-am spus lui Dottie:

— Regret că am pîrnut cam prostestescut. Alan mă calcă pe nervi.

Ea zîmbi:

— Dragă Lilly, ai fi o psihopată dacă nu ai reacționa astfel.

La gară în timp ce hamalii îmi ducea bagajele la tren, am strînut și mă lase singură, dar posemne că ceva îi stîrșise pe Alan: poate nevrozitatea mea. Nu mai rontenea cu gumele lui proaste, cu privire la subiectele pe care trebuia să le evite în convorbirile cu actorii ruși, la cel mai bun mijloc de a face contrabandă cu icer negre, și toate balvernele răsuflete, înșirate de tipi de solul lui Alan, cînd nu au altceva mai bun de spus.

L-am zărit pe strălînul cărînt venind spre mine, pe peron. Cînd se apropie, Alan mă întrebă:

— Nu este bărbatul cu care te-am văzut plimbîndu-te ieri, prin Tuileries?

Și, în clipa cînd m-am întors ca să-i spun ceva lui Alan — nuam Dumnezeu știe ce anume — strălînul cel cărînt trecu pe lîngă mine și intră iarăși în gară.

Am alergat spre el.

— Domnule Johann. Vă rog, domnule Johann.

Cînd se întoarse, mi-am pierdut capul și am ridicat vocea:

— Vă rog, nu plecați. Vă rog.

Rămase nemiscat — mie mi se păru o vesnicie. Apoi reveni lent spre mine, cu multă circumspecție, parcă, ușor șovăitor.

Pe urmă mi-am amintit și am spus:

— Voiam doar să vă spun bună ziua. Bună ziua, domnule Johann, bună ziua.

— Bună ziua, Madame Helman.

Alan ne urmasse și venise lîngă noi. Trebuia să îi dau strălînului în vreun fel sau altul un avertisment.

— Dînsul e domnul Campbell, iar doamna, miss Parker. Domnul Campbell spune că ne-a văzut ieri împreună și acum o să mă întrebă cine sînteți și zice că

nu știa că ne cunoaștem așa de bine încât ați făcut altă drum ca să vă luați rămas bun de la mine.

Domnul Johann rosti, fără cea mai mică ezitare:

— Aș dori să vă pot spune că acesta e adevărul. Dar am venit la gară să dau de nepotul meu, în drum spre Polonia. Nu e în vagonul lui, e în înțirziere, după obiceiul lui veșnic. Numele lui e W. Franz, are locul în vagonul 4, clasa a doua, și, dacă nu-l găsim, pină la urmă, vă voi fi cît se poate de recunosător dacă vi veți transmite că am venit. Și își scoase pălăria.

— Sînt nepus de bucurios, Madame Hellman, că am avut această șansă de a ne spune bună ziua.

— A, da — am replicat — într-adevăr. Bună ziua. Bună ziua.

După plecarea lui, Allan se pronunță:

— Caraghios convorbire. Vorbești ca o străină care învață altă limbă.

— Regret, am spus, regret că nu vorbesc la fel de bine ca voi, aștia, din Virginia. Dottie izbucni în ris, am sărutat-o și am luat-o la goană spre vagon. Eram nervoasă și am pornit în direcție greșită. Pină să-mi spună conductorul unde se află compartimentul meu, era să pierd trenul. Pe platforma dintre două vagoane, înaintea de a ajunge la locul meu, stătea un tânăr cu valiză și niște pachete în brațe. Îmi spuse: — Mă numesc W. Franz, nepotul, vagonul 4, clasa a doua. Aveți un dar de la mine Julia, pentru ziua dumneavoastră de naștere.

Îmi înmîna o cutie de bomboane și o cutie de pălării purtînd inscripția « Madame Pauline ». Pe urmă se înclină și se depărta.

Am dus ambele cutii în compartimentul meu, unde pe bancheta din stînga stăteau două tinere. Una era mică, slabă și avea baston. Cealaltă era o femeie solidă, de vreo douăzeci și opt de ani; purta un palton gros, în care era înfoltită, ca pentru a se apăra împotriva intemperiei. Le-am zîmbit, ele mă salutară dînd din cap, și m-am așezat. Mi-am pus pachetele lîngă mine și abia atunci am observat că pe cutia de pălării era lipit un bilețel. M-am temut de acest amănunt, m-am gîndit să mă duc la toaleta pentru femei, pe urmă am decis că astfel voi trezi bănuiele, și am deschis hîrtiștea. Pe vremea aceea aveam o memorie bună pentru poeme, țineam minte suferențele oamenilor, înfățișările lucrurilor, dar e mult de atunci.

Îmi amintesc și acum fiecare cuvînt din bilețelul cu pricina: « La frontieră, față pe locul tău cutia cu bomboane. Deschide cutia aceasta și pune-ți pălăria pe cap. Nu vei primi mulțumiri pentru ceea ce vei face în sprînjul lor. Nici din partea mea nu vei primi. Dar îți rămîne dragostea ce-ți port. Julia ».

Am rămas pironită locului o bună bucată de vreme, ținînd bilețul în mînă. Eram în starea aceea, bine cunoscută mie încă din fragedă copilărie, și care pină astăzi mă înspăimîntă și mă paralizază. Nu intenționez să arborez o modestie neroadă cu privire la inteligența mea: adesea mă dovedesc remarcabilă dar, alteleori, încă din copilărie, pusă în fața unei probleme simple, sînt în stare s-o complic pină nu mai găsesc nici o cale de ieșire. Pur și simplu mi se întîmplă să nu pricep cîte un lucru pe care altă minte îl surprinde imediat, din zbor. Mă aflu, deci, în compartimentul acela. Julia nu-mi spusese unde anume să deschid cutia de pălării. Dacă o duceam pe coridor sau la toaletă, ași fi putut stîrni bănuiele celorlalte două călătore. Așa că, un răstimp îndelungat, am rămas paralizată, fără să fac nimic, pină ce mi-am dat seama că nu știam nici măcar cînd aveam să trecem frontiera — poate peste cîteva minute, poate peste cîteva ore. Trebuia neapărat luată o hotărîre, dar nu eram capabilă de așa ceva.

Și astăzi, cînd stau și scriu, și au trecut atîția ani de la împrejurările acelea, aș putea să urc treptele fără să am un strop de lumină, să alunec prin bezna de-a

lungul încăperilor înghesuite ale bunicilor ei, din marea casă de pe Fifth Avenue, cu nesfîrșitele ei odăi de un șic ponosit, cu pereții acoperiți de tablouri, cu mesele întesate de obiecte a căror valoare n-o știam. E drept, nu-mi pot aminti nimic din tot ce s-a spus sau s-a făcut în casa aceea, cu excepția primei nopți cînd mi s-a îngăduit să dorm acolo. Era în seara de revelion, Julia și cu mine aveam doisprezece ani, luasem parte la un dineu încheiat tîrziu, cu mîncăruri de pește și carne, și dăruir servite între feluri ca să ne mai schimbe gusturile, — « să călătescă gîtlejul », cum spunea bunica ei; se băuse vin îndoit cu apă, pentru noi, și vin alb și roșu și șampanie pentru cei doi bătrîni. (Erau oare bătrîni? Nu știu: erau născuți ei). Nu-mi pot aminti nici o discuție de la masa aceea, dar după cînd mi s-a îngăduit să-i însoțim în odaia de muzică. O slujitoare învîrte manivela unui patfon, și plaja începu să cînte: « Astfel ca mioarele să poată-n tîrnă paste », și am ascultat toți patru pină ce Julia s-a ridicat, a surătat mîna bunicii, fruntea bunicului, și a ieșit din odăie, făcîndu-mi semn să o urmez. M-am gîndit că toată socotala aceea, viața unor înși tare bogați, alcătuită un ritual ciudat și care depășea puterea mea de înțelegere.

Fiecare seară de revelion din viața mea mi-a redeșteptat amintirea acelei nopți, Julia și cu mine am stat lungite în două paturi gemene și ea recita cîrmbele de poeme — din cînd în cînd se oprea și îmi cerea să recit și eu, dar nu știam nimic — Dante în italiană, Heine în germană, și deși nu puteam înțelege nici o iotă, sunetele erau atît de frumoase încît mă simțeam cuprînsă de o dulce tristețe, de parcă multe lucruri stăteau dinaintea noastră pe lumea aceasta, multe care aveau să fie și se aducă împliniri — dacă izbuteam să-mi găsesc și eu drumul. Pină la urmă am recitat și eu « Manna mea glăscă » și ea a spus poemul lui Donne: « Julia » și a ris de plăcere, « de acest omagiu aduc mie ».

Mi-a fost rușine să întreb dacă era o glumă. Tîrziu de tot și-a pus capul pe pernă, ră să doarmă, dar eu am spus: « Mai recită Julia, te rog. Mai vîdeți și alte versuri? » Și ea a aprins din nou lumina și a recitat din Ovidiu și Catul, nume care pentru mine nu aveau patrie.

Nu știu cînd nu am mai ascultat, ca să mă uit la fața aceea fermecătoare, rezemată de pernă — lampa arunca raze fine de lumină pe plețile ei negre și dese. Nu pot spune acum că ajușsesem să cunosc cuvintele ca suav, gingaș sau forte, dar în noaptea aceea am fost pe deplin încredințat că era cea mai frumoasă față pe care o văzusem vreodată. În anii următori nu m-am gîndit nicicînd cum arăta atunci, deși cînd am devenit adolescent, alți oameni spusese adesea despre ea că avea « o frumusețe stranie », că « arăta ca nimeni pe lume », iar o pedantă a rostit: « Un chip demn de Burne-Jones », deși, bine înțeleș, chipul ei n-avea nimic de-a face cu Burne-Jones sau cu spiritualitatea contrafăcută.

La cîțiva ani după seara aceea de revelion petrecută în copilăria noastră, am fost mutată la o școală de stat. (Tată trecea printr-o perioadă grea și nu-i mai dădea mînă să plătească taxele cerute la un colegiu particular). Dar mă vedeam cu Julia, în casa bunicilor ei. Cu timpul, însă, în vechile noastre surveniri schimbări mai mari: Julia călătorea verile și plecarea în străinătate în vacanțele de iarnă, iar cînd se întorcea, toate întrebările mele despre frumusețile Europei erau date la o parte și rezolvate prin cîteva instantanee prost fotografiate ale unor aspecte care o interesaseră pe ea: doi copii orbi pe ulițele din Cairo — îmi explică cum murdăria dusă de muște provoca orbirea; oameni bînd apă din canale, la Teheran; nu-mi aducea imaginea clasică a lui San Marco, ci mizerabila cocioabă a unui gondolier, la Veneția; nu vestei despre gloria și strălucirea artei Vaticanului, ci povestiri despre sărăcia care domnea în Trastevere.

O dată s-a întors cu fotografia înrămată a unei femei frumoase: era măică-sa și cea a unui englez, care era sotul mamei. Am întrebat-o ce-a simțit revizându-și mama — în toți anii aceia, n-o auzisem să pomenească măcar o singură dată despre mama ei — și s-a uitat la imagine și mi-a zis că mama ei era proprietara unui « castel foarte fantezist » iar nou ei soț turna de băut tuturor personajelor înzestrate cu titluri, dornice să bea în lege, dar mai pomenea și despre Evelyn Waugh și H.G. Wells și despre Nancy Cunard, și când am vrut să aflu amănunte despre ei, mi-a spus că nu știa absolut nimic despre nici unul, îi dăduseră bună ziua, și ea nu-și dorisese altceva decât să nu le stea în cale și să se ducă în odaia ei.

Julia era unul din puținii oameni întâlniți în viața mea, capabili să-ți ofere informații despre un subiect, fără a-ți ține o predică.

Cît de departată pare vremea aceea, dacă spun că, deși auzisem pe atînd de numele lui Freud, nu aveam habar de ceea ce a scris până cu nouă mi-a spus Julia: am aflat că Marx și Engels erau fărîșorii unei teorii, nu numai, conform acelei unice fraze din manualul meu de istorie, autorii Manifestului Comunist. Dar pălăvrăgeam și ca toate celelalte fete, despre evențuali curtezani și soți și copii, și despre ereditate și mediu, și ne întrebam: « Oare poate dura o iubire romantică? », amestecînd asemenea subiecte în discuții ce porneau din taifasul unor fete aflate la vîrstă tuturor întrebărilor.

Într-o seară, după ce vreme îndelungată păstrasem tăcerea, fiindcă Julia stătea rezemată într-un cot, aproape de ge, cîtînd dintr-o gramatică germană, am izbucnit în ris la auzul sunetelor ieșite din gura ei, cînd repeta frazele.

Ea spuse:

— Nu, nu înțelegi. Fiecare om este ori profesor, ori elev. Tu ești elev.

— Și sînt o elevă bună?

— Cînd vei afla ce vrei, vei fi o elevă foarte bună.

Cînd împlinisem nouăsprezece ani, Julia plecă la Oxford. În anul doi, m-am dus s-o vizitez acolo. Există femei care ating o perioadă de desăvîșire a vieții lor, și după aceea nu vor mai avea nicodată un chip la fel de atrăgător, trupul lor nu va mai fi nicidînd tot atît de grățios sau de puternic. Așa s-a întîmplat și cu Julia în anul cu pricina, dar ea nu-și dădea seama de acest lucru, la fel cum nu remarcase că fusese un copil frumos. Acum purta vestime urite, care atîrnau pe ea, păreau înșălăte la întîmplare, iar pantofii ei păreau de căpătînt. N-o vizita nimeni, pentru simplul motiv — așa cum mi-a explicat atunci un tînr gentilom indian cam prăpîdit — că nu singura nicidec nu pomeni. Era invitată pretutindeni, la Oxford și Londra, dar pe niște nume pe care-mi amintesc că le rostea cu respect erau ale lui J.D. Bernal și J.B.S. Haldane. O dată sau de două ori ne-am dus la teatru la Londra, dar pe la jumătatea spectacolului, ea începea să suspine și spunea că nu ne înțelegeam pentru teatru, o captiva doar Shakespeare, citit în original și uneori nici măcar atunci.

În anul următor mi-a scris că s-a mă înștineze că părăsea Anglia ca să urmeze la Viena cursul pregătitor pentru medicină, nutrinđ, probabil, speranța vană că Freud avea s-o primească cîndva, ca studenta lui.

Peste alte cîteva luni, am primit o misivă de la Anne-Marie Travers, o fată pe care o cunoscusem amîndouă în școală, dar eu o cunoșteam mai bine pentru că petrecusem împreună cîteva vacanțe în niște înfiorătoare tabere de vară. Anne-Marie era o fată inteligentă, porînită pe fîrțuri, bine crescută, vîdînd acel gen de pasivitate exterioră învățată de timpuriu, care la femei atît de des ascunde mînia. Acum, se pare că se afla la sau nu departe de Viena, și în neașteptata ei scrisoare

— cred că nu ne mai văzusem de vreo patru-cinci ani — îmi povestea că căduse nas în nas cu Julia pe strada, și fusese « privită de sus », auzise de la diferite persoane că Julia ducea o viață dușdă, foarte politizată, rușinată de propria ei familie și locuind în cartierul Florisord, « mahalaua » clasei muncitoare și focar al agitației socialiste. Julia se clasea a doua la examenul pregător de medicină; primul candidat era tot un american, dar de origină germană — un băiat întru totul remarcabil din San Francisco.

...Nu mult după aceea, am primit la rîndul meu o scrisoare de la Julia, sugerîndu-mi să vin în vizită la Viena, informîndu-mă că Freud o acceptase ca studentă, că erau o seamă de lucruri de care s-ar conveni să aflu, cu privire la « holocaustul care se pregătește ». I-am răspuns că nu vreau să plec nicînd, dar s-ar putea să vin în anul următor. Misiunile primite după aceea din partea ei vorbeau despre Hitler, evrei, radicali, Mussolini. Ne-am scris mult în anul acela, 1933—1934, și i-am spus că încerc să scriu o piesă, că nu am prea mari speranțe cu privire la soarta ei, dar Hammett mă îmboldea. Am întrebat-o dacă îi place titlul « Ora copiilor », și ulterior m-am simțit jignită cînd am constatat că urtase să răspundă la această întrebare, în scrisoarea următoare, străbătută de minia stîrnită de vești despre apariția unor grupuri politice armate în Austria, despre amenințarea reprezentată de Hitler, despre « vina criminală a englezilor și francezilor, de a nu recunoaște primejdiile create de fascism, în stilul german, fiindcă celălalt (mussolinian, n.n.) e doar un păun ». În scrisoarea ei erau multe lucruri pe care nu le pricepeam, cu toate că, la vremea aceea, tot grupul nostru știa că nazizii aveau să ne afecțeze viețile.

Nu aș fi în stare să scriu istoria acelor ani, așa cum îi vedeam cu ochii noștri, pe-atunci. Sau, mai precis, nu aș putea să scriu propria mea istorie: nu am amintiri bine întipărite și nu știu cînd și ce anume am priceput. Știu că Hitler, ca și Mussolini, mi se părua un fanfaron fleac, împopotonat cu uniforme neroade, zdrcîncînd pe mulți, împingînd pe mulți spre radicalism — știam că noile noțiuni convingeri, rudimentare cum erau, aveau să ducă, cu vremea, la tensiuni. Dar, la începutul deceniului al patrulea, nu cred că oamenii pe care-i cunoșteam au făcut mult mai mult decât să rememoreze proteste, să asculte poveștile șocante ale puilor emigrați germani care ajunseser la New York și Hollywood, și să dea bani pentru vreo cauză justă sau alta. Eram tulburați de manifestările de antisemitism, care erau o poveste veche în Germania, și unii dintre noi aveau destulă minte ca să vadă în ele ceva mai mult decît atît. Mulți continuau să considere că totul nu era decît aiurarea ignorantă a unui zugrav și a prietenilor lui de ultima teapă, care, negreșit, aveau să fie alungați de la putere de către conaționali lor, germanii rămîniți, în ochii generației mele, un popor « înaintat », « cultivat »...

Dar prin 1935 sau 1936, ceea ce fusese înțeles doar pe jumătate, toate acele istorisiri neliniștitoare, îndepărtate, se prefăcuseră în oroare tragică și noi scări de valori se cereau făcute rapid, spre a justifica opiniile personale ca și propunerile de adoptare a unor atitudini ferme. Rebellii anilor '20, generația care ne precedea, nu mai păreau acum rebeli decît în sensul afirmat de Scott Fitzgerald: îi însoțiseră vîlaga, nesimțitori față de viitorul pe care l-ar fi putut adînci, dacă mirosul alcoolului n-ar fi fost atît de puternic pentru ei. Scott știa exact adevăr despre el înșiși, și era lesne de înțeles că se simțea pornit împotriva vechilor lui prieteni transformați în noi radicali. Dar rebelii anilor '20 îmi păruseră totdeauna oameni cîluș: lipsită de îndurare, socoteam că cei mai mulți dintre ei nu erau decît un grup elegant de comici sculptori, gata să ofere « reprezentări », cu onorarii modeste, pentru societatea bogată. Noul radicalism era țelul spre care mă îndreptasem dintotdeauna.

Deoarece plănuisem să rămân în Franța o vreme îndelungată, ca să-mi termin piesa, banii trebuiau să-mi țină cât mai mult cu putință. M-am dus direct la Paris, trăgând la micul hotel cu prețuri modeste Jacob, și m-am decis să nu văd pe nimeni. O dată pe zi ieșeam să fac o plimbare, de două ori pe zi mîncam într-un birt pentru muncitori, aventurîndu-mă cît mai rar prin lectura ziarelor sau frecventarea magazinelor franțuzești. Nu aveam de aflat cine știe ce, dar la urechi îmi ajunsesse vestea formării Frontului Popular. În anul acela la Paris fuseseră, și aveau să mai fie, rebeliuni fasciste. La fel ca și majoritățile americanilor, acum ca și atunci, kulburile politice din Europa îmi păreau extrem de depărtate de viața mea și, cu siguranță, fără nici o legătură cu piesa mea, despre o fetiță care distruge viețile a două femei tinere, într-o școală particulară din Noua Anglie.

Dar după o lună de sihăstrie totală, mă simțeam înșingurată și sătulă de lucru. I-am telefonat Juliei — în cursul primelor săptămîni precutece de mine la Paris, stăteam de vorbă de mai multe ori — pentru a-i spune că mi-ar face plăcere să vin la Viena pentru cîteva zile. Ea mi-a spus că, în momentul acela, nu era o idee bună — nici măcar nu era o idee bună să discut la un telefon care era pus sub supraveghere, dar că mă va întîmpina și îmi va trimite un mesaj precizînd unde și cînd. Cred că atunci am aflat, pentru înfrîia oră, că pot fi ascultate convorbirile telefonice și că viața personală a oricărui cetățean poate fi, și chiar era, spionată. Am fost impresionată și amuzată de descoperirea mea.

Am așteptat, dar Julia nu dădea semn de viață. Apoi, la două săptămîni după apelul meu telefonic, manșetele ziarelor anunțau că trupele guvernului austriac, ajutate de naștii locali, bombardaseră Karl Marx Hof din cartierul vienez Florisdorf. Muncitorii socialiști, care aveau în mîinile lor cartierul, îi apăraseră, și două sute fuseseră uciși. Am citit vestile într-un mic restaurant numit «A Patra Republică» și, sculîndu-mă de la masă, am alesat neînfrînat la hotel, ca să-mi caut agenda cu adrese. Adresa dată de Julia nu-mi spunea însă nimic despre Karl Marx Hof sau despre Florisdorf, așa că m-am dus la culcare spunîndu-mi să nu-mi imaginez tot soiul de grozăvii. La cinci dimineața, am primit un telefon din partea unui bărbat care spunea că se numește Von Zimmer — mă chema din Viena — informîndu-mă că Julia era internată într-un spital.

Nu mai păstrez nici o amintire despre călătoria mea la Viena, nici o amintire despre un oraș pe care n-aveam să-l mai văd niciodată, nici o amintire despre numele spitalului, nici despre modul cum am ajuns acolo, sau în ce limbă m-am descurcat pe străzi. Îmi amintesc însă tot ce-a urmat. Era un spital mic, într-o zonă amărită a orașului. În pavilionul unde am fost condusă erau patruzeci de pacienți. Patul Juliei era primul de lîngă ușa. Partea dreaptă a obrazului ei era complet acoperită de bandaje, răsucite în jurul capului și acoperind aproape toată partea stîngă, lăsîndu-l liber doar ochiul stîng și gura. Brațul drept era întins peste cuvertura patului, piciorul drept zăcea pe o mică platformă nevăzută. În încăperea erau doi-trei înși în uniforme, dar mai tot personalul era îmbrăcat în haine de oraș, și un băiețanu de vreo doisprezece-treizece ani mi-a adus un scaunel și i-a spus Juliei, în germană: «A venit prietena dumitale». În timp ce-l întorcea capul astfel ca să mă poată zări, cu ochiul stîng. Nici ochiul, nici mina nu se cîntîrî cînd se uită la mine, și niciuna din noi nu rosti un cuvînt. După un răstimp, Julia își înfrîa brațul drept către mijlocul încăperii, și l-am văzut pe băiețanu care ducea o gîleată, cum vorbește cu o infirmieră. Infirmiera veni la pat și întoarse de la mine capul Juliei, spunîndu-mi că e de părere să revin în ziua următoare. Pe cînd treceam de biroul de la intrare, băiețanu mă opri în hol și mi-a spus să cer o cameră la hotelul Sacher unde mă aștepta un bilet la recepție — era un hotel atît de scump pentru mine, încît eram cît pe aci să-mi iau bagajele și să-mi caut altul. În bilet scria că mi se rezervase o

cameră la Sacher fiindcă aveam să flu în siguranță acolo, și că era cel mai bine pentru Julia. Biletul era semnat Von Zimmer.

M-am întors la spital mai tîrziu, în seara aceleiași zile și-n timp ce coboram din tramvai, am văzut ceea ce observasem dimineața. Cartierul era împresurat de coadoane dese de poliști și de oameni purtînd altele de uniforme. La spital mi s-a spus că nu mă pot duce în pavilionul căutat, deoarece pacienții doarme, după operație.

Cînd am întrebat ce fel de operație, am fost chestionată ce fel de rudă sînt eu pacienta, dar germana mea și multe alte elemente au fost depășite de Împrejurări. Am căutat să aflu dacă cei de la biroul administrativ cunoșteau adresa lui Von Zimmer, dar mi s-a spus că nici nu au auziseră de persoana lui.

În ziua următoare, și în a treia, mi s-a refuzat intrarea în spital. Peste alte trei zile, o doamnă chipeșă, gravidă, purtînd un palton ponosiv prea mic pentru ea, m-a condus în pavilion. Aceiași băiețanu mi-a adus același scaunel pe a întors, cu blîndețe, capul Juliei către mine. Piciorul ei drept nu se mai afla pe o platformă și asta m-a făcut să gîndesc că totul era mai bine. De data aceeași, după cîteva minute, și-a ridicat brațul drept și mi-a atins mina. M-am uitat la mina ei: totdeauna fusese prea mare, chiar pentru o fată înaltă ca ea, cumva necioplită, greoaie, urîtă. Iși dădu mina la o parte, de parcă ar fi știut ce gînd umbra prin mîntea mea, și atunci am întins din nou brațul după ea. Am stat așa o bucată de vreme, pe urmă mi-a făcut semn spre gură, vrînd să spună că nu putea vorbi din pricina bandajelor. Apoi și-a ridicat mina spre feerăstă, a arătat ceva alară, și a făcut cu mina un gest de împingere.

I-am spus:

— Nu pricep ce vrei să-mi spui, și mi-am dat seama că erau primele cuvinte pe care i le adresam, după ani de zile. Ea repetă mișcarea și pe urmă închise ochii, și cum n-ar mai fi putut continua.

După un răstimp, am adormit pe scaunel, cu capul rezemat de perete.

Către prînz, s-a apropiat de mine o infirmieră și mi-a spus să plec. Patul Juliei fusese împins alară din încăperea, pe rotile, și cred că infirmiera voia să-mi spună că era dusă la tratament.

În tot cursul celor trei zile și trei nopți cît am stat la Viena, nu am ieșit nicăieri, nici măcar pentru o scurtă plimbare — doar odată pe zi mă duceam la un birt ieftin, la depărtare de un bloc de spital, fiindcă acolo bătrîni restaurator care locuiesc cîndva la Pittsburgh vorbea engleză. Cred că nu am înțeles, unde mă aiam sau ce anume se petreceau în orașul acela, sau de ce, și cred că eram prea înșălmîntată de cîte nu înțelegeam, ca să mai am și altă reacție decît aceea de liniște depîlnă. Mă gîndeam într-una la vreun mijloc de a-l gisi pe omul acela care se dăduse drept Von Zimmer, dar în fiecare zi îmi părea un fapt cert că va veni el la mine. În a patra seară, pe la orele zece, nu mai aveam nimic de citit, eram prea agitată și nervoasă ca să mă culc, așa că am pornit-o razna pe jos, făcînd o lungă plimbare pînă la birtul din apropierea spitalului. Cînd am ajuns acolo, localul era închis, așa că am luat-o îndărăt pe jos, pînă ce trecuse cu mult de miezul nopții, gîndindu-mă ce puțin lucruri știam despre viața Juliei, ce rar ne întîlnisem în ultimii ani, ce puțin știam din toate cîte i se întîmplaseră în zilele acelea.

Cînd am ajuns îndărăt la hotel, băiețanu din pavilionul spitalului stătea pe trotuarul opus. L-am zărit imediat și m-am oprit să-l aștept. Îmi întinse un petec de hîrtie împăturit. Pe urmă se înclină și se depărta.

În coridorul hotelului am desăcut biletul — cîteva rînduri mîzgălite cu o scriere subțire, abia vizibilă — care spunea: «Este nevoie de încă ceva. Mîine mă vor duce în alt loc. Întoarce-te la Paris grabnic și lasă-ți adresa la Sacher. Cu drag, Julia».

Abia la Paris mi-am adus aminte că, în copilăria noastră, pe când învățăm împreună latina, traducem cu rîndul și apoi ne corectam versiunile. Una se găsea mereu să spună celelalte: «Măi e nevoie de ceva»; foloseam atît de des această expresie, încît ajunsese să devină o glumă familiară.

Am așteptat o lună întreagă la Paris, dar n-am primit nici măcar un cuvînt de la Iulia. Un prieten german a chemat-o la telefon, în numele meu, la spitalul din Viena, dar de-acolo i-a spus că nu cunoșc numele lui și că n-au nici un fel de înregistrare care să arate că ar fi trecut pe la ei. Prietenul meu german a telefonat de două ori la universitate, ca să se intereseze de Von Zimmer, dar o dată cineva i-a spus că nu mai era angajat acolo și, altădată, că nu dispunea de nici o informație privitoare la adresa lui.

Așa că m-am întors la New York, am terminat piesa «Ora copiilor» și, în a treia seară după succesul premierei i-am telefonat bunicii lui Iuliei. Cred că bătrîna doamnă era beată — era crișă adeseori, pe când eram noi adolescente — pentru că mi-a trebuit multă vreme ca să-mi explice cine sînt, și pe urmă mi-a spus că tot nu conta cine sînt, oricum nu avea habar de Iulia, și nici Banca Morgan nu știa nimic de ea, deși transmisese sume imense de bani pe numele ei în Europa, și că, în ceea ce o privește, o socotea pe Iulia ticănită sadă.

După aproximativ un an, am primit o scrisoare de la Iulia, pierdută între timp; și, deși sînt sigură de conținutul ei, nu-mi amintesc în amănunt cum suna; engleza ei devenise foarte aproximativă și se referea, evident, la unele lucruri pe care le considera știute de mai înainte de mine. Scrisoarea vorbea de nazism și de Germania, de necesitatea unei revoluții socialiste pe întregul glob. Îmi povestea că născuse o fetiță...

Dar în ziua aceea din 1937, în trenul care se apropia de frontiera germană, stăteam și mă uitam la cutia de pălării. Fata mătălăhoasă din fața mea citea acum *Frankfurter Zeitung*, care fîrîna nu deschisese cartea care stătea în poala ei. Bănuiesc că soneria anunțînd primul serviciu la micul dejun m-a făcut să-mi aduc privirile din trecut spre prezent, să-mi iau paltonul și pe urmă să-l las jos din nou.

Fata cea slabă zise:

- Frumos mantou. Ține cald? Din ce fel de blană e făcut?
- E piele de focă. Da, e călduros.
- Aveți și o toacă de blană?

Eram cît pe ce să-i spun că nu știu, mi-am dat seama cît de paralizată fusesem, știind că lucrurile nu mai puteau continua așa, și am deschis cutia. A ieșit la iveală o toacă înaltă, pufoasă, croită din blană de vulpe cenușie; cele două călătore din compartiment murmurau admirativ. Am stat așa, uitîndu-mă la pălărie, pînă ce fata solidă mi-a spus:

— Puneți-vi-o în cap. Se asortează frumos cu mantoul.

Presupun că o parte din îngrijorarea mea — deși nici nu ajunsesem pîn-acolo — era provocată de problema: ce să fac cu boneta croșetată pe care o purtam? Mi-am scos-o de pe cap și m-am ridicat să-mi aranjez toacă de blană, privindu-mă în oglinda lăptosă dintre geamuri. Calota și taturile toci erau grele, și cînd am băgat mina înăuntru, am simțit o cusătură adîncă în căptușeală, am pipăit, suluri grele de bancnotă mai jos și în jur de cusătură. Era neconfortabilă, așa că mă pregăteam să-mi o scot, dar mi-am amintit că în biliet scria să port toacă.

În timp ce mă zbăteam prada șovăielilor, fata cu statură atletică spuse că se duce să la micul dejun, și — dacă vreau — poate să-mi aducă un sandwich. Am spus că aș prefera să mă duc și eu în vagonul restaurant, dar nu știam cînd vom trece frontiera; și mi-am dat seama imediat că făcusem o observație protestă, poate chiar primejdioasă. Fata cea slabă spuse că nu vom trece frontiera pînă către sfîrșitul

după amiezii; desfăcuse un pachet și mi-l mîncă o bucată de carne; dacă eram îngrijorată din pricina bagajului, adăugă că avea să rămînă în compartiment, deoarece nu-i dădea mîna să plătească prețurile din vagonul restaurant. Fata cea masivă spuse că nici ei nu-i dădea mîna, dar doctorul îi spusese că trebuie să la mese calde și că nu pot să mîncească în vagonul restaurant, lăsîndu-mi mantoul aruncat peste cutia cu bomboane. Ne-am așezat la o masă împreună cu alte două persoane, și fata mi-a spus că studiase la Paris, «cum tractase» o boală de plămîni și se întorcea acasă la Köln. Mi-a spus că nu știa ce avea să se întîmple cu dizertația ei și se întorcea pentru doctoratul în Filosofie, fiindcă boala de plămîni îi măcina oasele. Sărca de la un subiect la altul, din gura ei cugea un val înflorit de vorbe — cred că discuta pentru a atrage atenția celor doi bărbați care stăteau lîngă noi, dar chiar după plecarea lor, pâlăvrăgeala ei continuă de fel și voimba trînd capul întors ca să urmărească mișcările flecăruia, dominată de un tic nervos între fraze.

Am fost bucuraoasă să termin cu micul dejun, atît de îngrijorată eram din pricina cutiei de bomboane, dar am regăsit-o acolo, neatinsă, la locul ei, în compartiment. Fata cea slabă, care ațipise, se trezi cînd am intrat pe ușa și-i spuse celelalte ceva în germană — despre un tren aglomerat, numind-o Luiza. Era primul indiciu că se cunoșteau, și am rămas tăcută vreme îndelungată, întrebîndu-mă ce mi făcea să mă simt stîngherită. Pe urmă mi-am spus singură, că, dacă totul avea să mă enerveze în continuare, mă voi afla într-o încurcătură urîtă cînd va sosi ceasul să fiu cu-adevărat nervoasă.

În următoarele trei-patru ore, am ațipit pe rînd tustrele, am mai citit cîte ceva, pînă ce fata cea slabă m-a făcut semn cu genunchiul spunîndu-mi că peste cinci-zece minute urma să trecem frontiera. Presupun că fiecare om are momente la fel de teamă, cu manifestări caracteristice; mie mi se face tare cald sau tare frig, niciuna din senzații neavînd de-a face cu starea reală a vremii. În clipele acelea, în așteptare, eram scaldată în sudori. În timp ce trenul frîna, m-am ridicat ca să mă duc pe culoar — pasagerii se și grăbeau să coboare din tren, ca să treacă printr-o poartă de control, și vameșii urcau în tren ca să cerceteze bagajele din vagoanele aflate înaintea noastră — am ieșit fără să-mi iau mantoul sau toacă nouă. Aproape că trecusem de ușa compartimentului, cînd fata cea slabă spuse:

- O să ai nevoie de mantou și de toacă. E cam vînt afară.
- Mulțumesc. Dar mie nu-mi e frig.
- Glăsu ei se schimbă, căpătînd o notă tăioasă.

Nu aveau nevoie de mantou. Toacă țîi stă foarte bine.

N-am mai pus întrebări, fiindcă tonul cu care vorbea conținea însoși răspunsul. M-am întors, mi-am aruncat mantoul pe umeri, mi-am pus toacă, pe care acum o simteam și mai grea, cu acele suluri care umpleau căptușeala, și le-am lăsat pe fete să mă depășească. În timp ce-mi aranjam coafura, privindu-mă în oglindă. Cînd am ieșit pe peron, se aflau înaintea mea, despărțite de mine de cîteva persoane ieșite din alte compartimente. Fata cea masivă își văzu mai departe de drum.

Cea slabă lăsa să-i cadă portmoneul și, în timp ce și-l ridică, făcînd un pas în lături și trecu drept în spatele meu. N-am spus nimic, în timp ce așteptam la coadă să ajungem în dreptul celor doi oameni în uniformă de la poarta de control. Pe cînd era examinată pașaportul bărbatului dinaintea mea, fata cea slabă zise: «Dacă ai o viză de tranzit, s-ar putea să dureze cu cîteva minute mai mult decît la ceilalți. Dar asta nu înseamnă nimic. Să nu te pierzi cu firea».

Nu a durat mult mai mult decît la ceilalți. Am isprăvit cu formalitățile la fel de ușor ca toți ceilalți pasageri, m-am întors într-un șir disciplinat și mi-am urcat iarăși în tren.

Fata cea slabă era exact în spatele meu, dar când urcam treptele vagonului, spuse: «Vă rog», și mă împinse laoparte, ca să urce ea întâi. Când am ajuns în compartimentul nostru, fata cea grasă stătea pe locul ei și asculta cum cei doi vameși din compartimentul de alături purtau un fel de conversație bonomă cu un bărbat care-și deschidea valizele.

Fata cea slabă zise: — Pierd multă vreme cu bagajele.
În timp ce rostia aceste cuvinte, se aplecă și luă în mână cutia mea cu bomboane. Îi scoase panglica și spuse:

— Multumesc. Aveam polta de ciocolată. Sinteți foarte amabil.
I-am spus: — Vă rog, vă rog, și mi-am dat seama că nu eram făcută pentru asemenea treburile. — O duc cadou unei prietene. Vă rog să n-o deschideți.

În clipa când vameșii intrară în compartimentul nostru, fata cea slabă mesteca o bomboană, fiindcă cutia deschisă îi poala ei. Nu am știut prea multe despre mințile următoare, afară de faptul că toate bagajele au fost trase jos din plase și că valizele mele au luat mai mult timp decît ale celorlalte. Îmi amintesc cum fata cea masivă flecărea ca să treacă vremea; cînd s-a spus ceva despre viza mea de tranzit, a intervenit spunînd că mă duceam la un festival teatral, fiindcă eram autoare dramatică. (Abia peste două zile mi-am dat seama că eu una nu pomisem nimic despre festivalul teatral de la Moscova, nici despre persoana mea). Iar numele meu, Hellman, a intrat dintr-o dată într-o conversație din care nu puteam înțelege decît jumătate. Unul din vameși spunea: «Eveică?» și fata cea masivă arăta că, în mod cert, numele acesta nu indica totdeauna o persoană de origine evreiască, dînd exemple de oameni și locuri pe care și le puteam urmări. Apoi oamenii ne-au mulțumit, au pus totul la loc cu grijă și s-au înclinat, ieșind pe ușă.

În cursul următoarelor ore, nu mi-a mai fost frig sau cald, și nici nu mi-a mai fost teamă în ziua aceea. Fata cea slabă legase frumusețea la loc panglica cutiei cu bomboane, dar cred că niciuna din noi n-a mai scos o vorbă plină de trenul n-a oprit în gara terminus. Cînd hamalii veniră după valize mi-am spus că acum s-ar cuveni să fiu nervoasă, că dacă banii ar fi fost descoperiți la controlul de la frontieră, nu s-ar fi putut înțîmpla prea mare lucr, pentru că eram încă aproape de Franța. Așadar, acum sosise ceasul pentru precauție, inteligență, temeri fundate. Dar nu era ceasul potrivit, și am ris de această trăsătură a firii mele, care, atît de des, intra în panică în clipe lipsite de însemnătate, și de-a doua ori devine somnoroasă și trece mai presus de frămîntări, tocmai în apropierea primejdiei.

În ziua aceea, însă, n-avea să fie nici o primejdie. Fata cea slabă se afla chiar în spatele meu, în timpul interminabilului drum făcut pînă la poarta gării, și totă lumea se sîrta și își strîngea minile într-una. Un bărbat și o femeie de vreo cîzeci de ani veniră spre mine, femeia deschizîndu-și brațele și rostind în engleză: «Lillian, cît mă bucur să te văd. Ce urît din partea ta că nu stai decît cîteva ore, dar chiar și-atît ne va lăsa timp pentru o vizită frumoasă...» — În vreme ce fata cea slabă, foarte apropiată de mine acum, zise: «Dă-i cutia cu bomboane».

I-am spus: — Mă bucur să te revăd. Ți-am adus un mic cadou, dar... — Dar cutia plecase din minile mele și era dusă spre poartă. Cu mult înainte de a fi ajuns la poarta gării, femeia și cu fata cea slabă dispăruseră.

Bărbatul mă îndrumă:
— Treci pe poartă. Întrebă-l pe omul de la poartă dacă este vreun restaurant în apropierea gării. Dacă spune că există unul condus de Albert, du-te acolo. Dacă îți dă alt nume, du-te la cel indicat de el și întoarce-te la Albert, care se află exact de partea cealaltă. În dreptul porții unde ești acum.

Cînd l-am întrebat pe feroviarul de la poartă despre un restaurant, bărbatul care-mi vorbise trecu de mine. Feroviarul îmi spuse să fiu bună și să mă dau la

o parte, pentru că era ocupat, și că se va îngriji de mine peste un minut. Nu-mi plăcea să stau în gară, așa că am trecut strada, ca să mă duc la Albert. Am intrat pe-o ușă turnantă, și am fost atît de uluit văzînd-o pe Julia la o masă, încît m-am oprit chiar în prag. Ea se ridica pe jumătate, mă strigă în șoaptă, și m-am îndreptat spre ea cu fața ștearsă de lacrimi pe care nu mi le-am putut stăpîni, fiindcă am alitît înghițit ea o pereche de crije, și acum știam ceea ce nu voisem niciodată să află. Ținîndu-se de masă, îmi spuse: — Splendid, splendid. Am comandat icre negre, și să serbăm întîlnirea noastră. Albert a trebuit să trimită după icre, no să intră în stație mult.

Îmi ținu mina într-a ei, cîteva minute, și spuse:
— Splendid. Totul a mers splendid. Acum n-o să se întîmple nimic. Iai-de să bem și să mîncăm și să ne uităm una la alta. Au trecut atîția ani...

Am spus: — Cît timp avem la dispoziție? Cît de departe este cealaltă gară, de unde trebuie să iau trenul spre Moscova?

— Ai două ore, însă nu te vîm petrece împreună pînă la capăt, pentru că trebuie să fiu urmăriată pînă la gară, și cei care te urmăresc trebuie să aibă un răgaz pentru a-ți găsi pe omul cu care te vei afla în tren, pînă mîine dimineață, la Varșovia.

Am spus: — Arăți admirabil. Acum ești mai frumoasă.

Julia replică: — Încetează să verși lacrimi pentru piciorul meu. A fost amputat și piciorul artificial nu e fără cusur, așa că în lunile următoare voi veni la New York de-nodată ce voi putea, și am să-mi iau un picior mai bun. Hai Lilly, nu plînge pentru soarta mea. Încetează să plîngi. Acum trebuie să ne ducem treaba la bun sfîrșit. Scoate-ți pătina, cum ai face dacă ți-ar fi prea cald aici. Piaștă-nă-ți parul și pune toca pe scaunul dintre noi.

Mantoul era deschiat, și în clipa cînd am pus toca pe banchetă, Julia și-a prins-o alocul în mantoul ei, cu un ac de siguranță pe care-l avea gata pregătît.

Îmi spuse:
— Acum am să mă duc la toaleta. Dacă chelnerul încearcă să mă ajute, dă-l la o parte și vino cu mine. Toaleta se încuie pe dinăuntru. Dacă cineva ar încerca să o deschie, bați în ușă și mă strigi, dar nu cred să se întîmple așa ceva.

Se ridică, luă una din crije și-mi făcu semn cu cealaltă braț. I se adresă în germană unui îns care cred că era Albert, în timp ce străbăteam încăperea aceea lungă. Virii prea iute crije în ușa toaletei, într-un unghi greșit, și Julia făcu un gest brusc, trăgînd-o afară iritată.

Cînd ieși din toaletă, îmi zîmbi. Pe cînd ne întorceam la masă, vorbi ce glas lare, spunînd ceva în germană despre toaletă, dar apoi, adăugînd în engleză:

— Am uitat că nu știți germana. Spuneam că toaletele publice germane sînt totdeauna curate, mult mai curate decît ale noastre, mai ales sub noul regim. Nemernicii, ucigașii!

Cînd ne-am așezat iar la masă, aveam dinaintea noastră icre negre și vin, și Julia vorbea voioasă cu chelnerul. După ce acesta se depărtă, îmi spuse:

— Ah, Lilly. Splendid, splendid. Acum nu se va mai întîmpla nimic. Dar este dreptul tău să afli că ai adus banii mei, și cu suma asta putem salva cîinci sute de oameni — și dacă știm cum se va tocni — o mie. Așa că, crede-mă, ai fost mai mult decît o prietenă bună pentru mine, ai făcut ceva important.

— Sînt evrei?

— Cam jumătate din ei. Și deșinuți politici. Socialiști, comuniști, vechi opoziționi, catolici tradiționali. Evreii nu sînt singurii oameni care au suferit aici.

Suspina.

— Destul am vorbit despre acest subiect. Astăzi putem face doar ceea ce se poate realiza astăzi, și astăzi ai împlinit tu treaba pentru noi.

— Vrei să bei ceva mai tare, altceva decât vin?
Am spus că n-aveam nevoie, și-mi atrase atenția ca din clipa aceea să vorbească rapid pentru a-i spune că mai multe cu puțință. I-am vorbit despre divorțul meu, despre anii petrecuți cu Hammett. Mi-a spus că citise «Ora copiilor», că era încântată de mine, și mă întreabă ce aveam de gând să fac mai departe?

I-am spus:

— Am și făcut. Altă piesă, un eșec. Spune-mi, ce e cu fetița ta?
— E dolofană și frumoasă. Nu mă mai frământ, pentru că seamănă cu măică-mea, și tare mult aș vrea s-o văd.
— Ai s-o vezi, zise Julia. Am s-o aduc când voi veni acasă pentru piciorul cel nou și poate sta la tine, dacă vrei.
I-am spus, fără nici un gând rău:
— N-aș putea s-o văd acum?
— Ți-ai pierdut mintile? Crezi că am s-o aduc aici? Nu-i de ajuns că am riscat siguranța ta? Voi plăti pentru asta deseori și mine și...

Pe urmă zîmbi.

— Fetița stă la Mulhouse, la niște oameni foarte drăguți. În felul acesta, o văd de cîte ori trec frontiera. Poate, când am să mă întorc acasă pentru picior, am s-o las la tine. N-ar trebui să stea acum în Europa. Acum nu-i un loc potrivit pentru copii.

— N-am o casă a mea, sau măcar vreun apartament permanent — i-am spus — dar am să închiriez unul, dacă aș dori fetița.

— Sigur. Dar asta nici n-ai conta. Ai fi bună cu ea.

Pe urmă rîse.

— Te minii la fel de ușor ca atunci cînd erai copil?
— Parcă da, i-am răspuns. Încerc să mă stăpînesc, dar asta e, și basta.
— De ce încerci să nu mi-l minioasă?
— Dacă ai trăi prin preajma mea, n-ai mai întreba.
— Totdeauna mi-a plăcut minia ta, am avut încredere în izbucnirile tale.
— Atunci, ești singura ființă care are asemenea încredere.
— Nu lăsa pe nimeni să te convingă să renunți la minie. S-ar putea să fie supărătoare pentru ei, dar pentru tine este prețioasă. Asta te-a făcut să ne aduci banii, astăzi. Da, am să-mi las fetița la tine. Tatăl ei n-o să te deranjeze, el nici nu vrea să aibă de-a face cu fetița sau cu mine. E O.K. Doar un biet oportunist ordinar. Nu știu de ce am făcut asta, Freud mi-a spus să nu mă comport așa, dar puțin îmi pasă. Fetița e grozavă.

Zîmbi și mă bătu ușor pe mină.

— Într-o bună zi te voi duce să faci cunoștință cu Freud. Ce tot spun? Probabil că n-am să-mi mai văd niciodată — doar trebuie să rezist cu mult mai mult decât el în Europa. Omul care te va avea în grijă s-a și rîvit în stradă. Îl vezi, în fața ferestrei? Acum ridică-te și du-te. Trebuie pe trotuarul opus, ia un taxi, spune-i șoferului să te ducă la Banhoff 200. Acolo te va aștepta alt bărbat. Se va încredința că ai urcat în siguranță în tren și va rămîne cu tine pînă la Varșovia, mîine dimineață. E în vagonul A, compartimentul 13, la să-ți văd bilețul.

I-l am dat.

— Cred că se va afla în vagon, în stînga ta.

Începu să rîdă.

— Stînga, Lilly, stînga. Ai învățat, pînă azi, să deosebești stînga de dreapta, sudul de nord?

— Nu. Nu vreau să te părădesc. Mai avem încă o oră pînă la plecarea trenului. Vreau să mă stau cîteva minute cu tine.

— Nu, zise ea. S-ar putea să mai iasă prost ceva, și trebuie să ne rămîni timpul necesar pentru a căpăta ajutor, dacă s-ar ivi vreo complicație. Peste cîteva luni voi fi la New York. Scrie-mi de la Moscova, pe adresa American Express, la Paris. La două-trei săptămîni ridic toată corespondența soșită acolo.

Îmi luă mina și o duse la buze.

— Prietena mea mult iubită.

Pe urmă mă împinse, și m-am ridicat în picioare. Cînd am ajuns la ușă, m-am întors, și pusem că am făcut chiar un pas îndrăg, pentru că ea clătina din cap și-și clintă fața, ca să privească în altă parte.

Nu l-am văzut pe omul care m-a urmărit pînă la gară. Nu l-am văzut nici pe celalt, din tren, cu toate că de mai multe ori un tinerel trecu prin dreptul compartimentului meu și același bărbat ocupă locul liber de lângă mine la masă, dar nimeni spuse nici un cuvînt.

Cînd m-am întors de la masă în compartiment conductorului mă întrebă dacă nu aveau să fie scoase pe coridor valizele mele, pentru a fi cercetate cînd aveam să trecem frontiera germano-polonă, fără să fiu deșteptată. I-am spus că aveam și un cuțar cu garderoaba mea, la vagonul de bagaje, i-am înmînat cheia pentru cei de la vamă și m-am dus la culcare, luînd pentru prima oară în viața mea un hap pentru dormiri poate că din acest motiv nu m-am trezit pînă la șapte dimineața, evar cu cîteva momente înainte ca trenul să tragă la peronul gării din Varșovia. Cînd am ridicat perdeaua ca să mă uit afară, în gară era forfotă. Chiar în dreptul ferestrelor compartimentului meu se afla tînrul care stătuse lângă mine la cînt. I-au un gest cu mîna, dar nu l-am înțeles și am clătinat din cap. Pe urmă îmi roti privirea în jurul lui și arătă spre dreapta. Am clătinat iarăși din cap, înspăimîntată, și el se depărtă de fereastră. Peste un minut se auzi o bătaie în ușă și m-am ridicat să deschid. Prin crăpătura ușii, cineva rosti cu accent englezesc: « Bună dimineața. Am vrut să vă spun rămas bun, vă doresc o călătorie plăcută ». Și apoi, abia șoptit: « Cufărul dumneavoastră a fost confiscat de nemți. Nu sunteți în primejdie, fiindcă înfățișarea poloneză despre cufăr. Să nu vă întoarceți de la Moscova trezind tot prin Germania, luați altă rută ». Cu glas tare, mai spuse: « Transmiți-tei cele mai bune urări din partea mea familiei dumneavoastră », și dispăru.

Două cesuri încheiate am stat în pat, sîfîșiată de indoli, înfricoșată de mișcarea umătoare, îngrijorată de pierderea vîșmintelor din cuțar. Cînd m-am îmbrăcat, l-am întrebat pe conductorul polonez dacă conductorul german li lăsase cufărul meu, împreună cu cheia. Răspunde încurcat că vameșii germani confiscaseră cufărul, va asemenea lucruri se întîmplau frecvent, dar că, în mod sigur, lucrurile aveau să-mi fie trimise la Moscova, peste cîteva zile — nu era nimic neobișnuit, pordi de nemți procedau adesea în acest fel, în ultima vreme.

Cufărul soși într-adevăr la Moscova, peste două săptămîni. Toate cufăsurile fuseseră făcute zdrente, compartimentele cufărului erau sparte, dar nu lipseau decît un aparat fotografic și patru-cinci cărți. Atunci n-am știut, și nici astăzi nu știu exact, dacă cufărul avea vreo legătură cu Julia, deoarece nu aveam să mai văd Germania timp de treizeci de ani și nici n-aveam să mă stau de vorbă vreo dată cu Julia.

I-am scris de la Moscova, i-am trimis altă scrisoare din Praga, la întoarcere, în drum spre Paris, și apoi încă una după ce m-am întors la New York, venind în Spania, era în timpul războiului civil. Trei-patru luni mai trîziu am primit din Geneva o carte poștală. Scria cam așa: « Ai fost o fată bună că te-ai dus în Spania. Oare eu te-am convins? O să discutăm despre asta cînd mă voi întoarce la New York, în martie ».

Dar martie și aprilie trecură, și n-am primit nici un semn de viață de la Julia. I-am telefonat bunicii sale, dar ar fi trebuit să am mai multă minte. Bătrîna doamnă

Îmi spuse că de doi ani nu mai auzise nimic despre Julia, așa că de ce o tot siliam? I-am spus că o văzusem pe Julia în octombrie, și mi-a trînit telefonul. Cam prin vremea aceea, am zărit undeva, într-un magazin ilustrat, fotografia mamei Juliei, care se remăntase de curînd, avea un soț argentinian, dar n-am găsit nici un motiv pentru a ține minte numele lui.

La 23 mai 1938, am primit o telegramă, trimisă din Londra, cu două zile mai înainte, și adresată greșit, lată cuprinsul ei: « Julia a fost ucisă stop vă rog anunțați la casa de pompe funebre Moore-Whitechapel Road London ce dispoziții să iau stop adîncă mîhnire pentru dvs și pentru noi toți ». Era semnată John Watson, dar nu avea nici o adresă a expeditorului.

Niciodată nu sînt în stare să pîng în momentul cînd lacrimile mi-ar face bine, așa că, în loc de asta, m-am îmbătat tragic după zile la rînd și nu-mi amintesc absolut nimic despre acele clipe. În dimineața celei de-a treia zi am trecut pe la casa bunicii Juliei și mi s-a spus de către vate, care a ieșit în stradă — parcă aș fi fost o primejdie pentru casă — că bătrîni erau plecați într-o croazieră în jurul lumii și nu se întorceau decît peste opt săptămîni. Am întrebat de numele vasului, mi s-au cerut recomandări și pînă să descurcăm noi toată tîrășenia aceea, am ajuns să țin că nepoata lor murise și că și el, și ceilalți, puteau să se ducă să se spînzure. În noaptea aceea mi-a fost altă de rău înct bărbatul meu, care detesta să mă vadă călătorind, (el n-avînd niciodată chef să plece din țară) mi-a spus că, după părerea lui, s-ar cuveni să plec pe dată la Londra.

N-am însemnat în jurnalul meu despre călătoria aceea, și nu mai mi-a rămas decît amintirea ceoșcă a momentului cînd m-am aplecat deasupra unui corp nelusfletit cu obrazul refăcut de chirurg, care lăsa totuși la vedere cîcriceria lăsată de o pumnal pe partea stîngă. Omul de la pompele funebre mi-a explicat că se străduise să acopere urma lăsată pe față de spîntecătură, dar că ar fi trebuit să vadă rînila de pe corp, dacă doream să văd o hăciuală ce nu mi-a putea fi mascată. Am plecat și am stat o bucată de vreme în stradă. Cînd m-am întors, omul de la pompe funebre mi-a înmînat un bilet, întînzîndu-mi peste fațușia din care mîncă. În bilet scria: « Dragă Miss Hellman, ne-am bazat pe venirea dumneavoastră, dar poate că nu vă este posibil, așa că vă trimite o copie făcută cu îndigul a acestui bilet la adresa dumneavoastră din New York. Nicînuil dintre noi nu știe ce dispoziții va dori să ia familia, dacă cumva dorește să-i facă ceea ce ar fi înmormîntarea unei eroine. Este dreptul dumneavoastră să aflați că naștii a descoperit-o la Frankfurt, în apartamentul unui coleg. Am adus-o la Londra, cu speranța de a o salva. Regret că nu pot fi prezent ca să vă ajut. E mai bine să-mi descarc suferința provocată de moartea acestei minunate femei, trecînd la acțiune și, poate, la răzbunare. Al dumneavoastră John Watson, care vorbește aici în numele multor alor tovarăși. Salud ».

Am plecat chiar în ziua aceea și spre seară i-am telefonat omului de la pompe funebre ca să-l întreb dacă are vreo adresă de la John Watson. Îmi spuse că n-auzise nici odată de numele acela: ridicase corpul la casa unui doctor pe nume Chester Lowe, în Downshire Hill, la numărul 30. Cînd am ajuns acolo, am găsit o casă cu multe apartamente, dar pe tăbițe cu numele locatarilor nu era trecut nici un doctor Lowe, și pentru prima oară mi-a trecut prin cap că investigațiile mele ar putea avea urmări negative pentru niște oameni aflați ei înșiși în primejdie.

Așa că am adus corpul acasă, pe bordul navei De Grasse, și de data aceasta am căutat să dau de urmele mamei Juliei. Același vate mi-a spus că nu-mi poate da adresa mamei, deși știa că mama fusese informată despre moarte. M-am îngrîjit de o ceremonie la crematoriu, și cîndu-se pe mai alia și astăzi acolo unde era în ziua aceea atît de depărtată.

Firește, s-ar fi convenit să trec prin Mulhouse înainte de a mă fi întors în patrie de la Londra, dar n-am făcut-o — nici mîcar nu m-am gîndit la așa ceva în zilele acelea cîmplite petrecute la Londra sau pe vapor. După incinerare, i-am scris bunicii Juliei, i-am spus despre fetiță și despre faptul că nu știam nimic mai mult decît că locuia la o familie din Mulhouse; orașul nu putea fi atît de mare încît să împiedice cercetările pentru găsirea unui copil american. N-am primit nici un răspuns. Cred că eram convins că nu voi primi; am scris din nou, de data asta iritată, și am primit răspuns semnat de un nume alături de la o firmă de avocați, explicînd că se va face tot ce se poate « în acest caz straniu » privind un copil a căruia existență e doar presupusă, și că aveam să fiu ținută la curent în legătură cu orice fel de rezultate (chiar « Indolienice » ale cercetărilor întreprinse).

În următoarele trei-patru luni, m-am trezit în fiecare noapte vișînd-o pe Julia, care mi se înfrîșa mai totdeauna la vîrsta cînd o înțilnisem prima oară. Hammett zicea că arăt înfîorător și că, dacă mă frîmînta atîta povestea aceea, de ce nu găsesc un avocat sau un detectiv în Mulhouse? William Wyler, regizorul de film, cu care colaborasem la două pelicule, era născut la Mulhouse și familia lui încă mai deținea o prăvălie în oraș. Lucrurile s-au petrecut cu mult prea mulți ani în urmă ca să pot reconstitui cu acuratețe cînd și cum am ajuns să aflu numele unui avocat din Mulhouse; totuși am izbutit și, după o bucată de vreme, avocatul mi-a scris că investigația se dovedea dificilă, dar că avea credința că, pînă la urmă, cu siguranță va găsi fetița, dacă se mai afla în localitate.

Peste trei luni a izbucnit războiul și n-am mai primit nici un fel de veste de la la mine din Europa Occidentală, pînă în martie 1944 cînd am sosit la Londra, venind din Rusia pentru a face un film documentar comandat de guvernul britanic, și avînd ca temă viața docherilor sub bombardamentele naziste cu rachetele V-2; a doua zi după sosire mi-am dat seama că nimeriser undeva totmai prin apropierea străzii unde fusese salonul de pompe funebre. Am găsit locul, dar fusese făcut praf de bombardamente.

Această istorisire n-a avut altă urmare, în afara unei întîmplări petrecute pe la începutul anului 1950. Fusesem invitată la un picnic în Long Island, la vila soților Ruth și Marshall Field. Un bărbat discuta lîngă mine despre un ins numit Onassis — auzeam pentru prima oară de numele acela cînd a isprăvit cu subiectul acela, omul s-a întors spre mine și mi-a spus:

— Tatăl meu era avocatul căruiu i-ați scris despre Julia. Eu sînt văr de gradul al treilea cu ea.

După o pauză, am spus: — Da.

El urmă: — Tatăl meu a murit anul trecut.

Tatăl dumitale nu mi-a trimis nici un răspuns clar niciodată.

El replică: — Vedeți, eu nu sînt avocat, sînt bancher.

I-am spus: — Ce s-a mai întîmplat cu familia ei?

— Bunicii au murit. Mama Juliei trăiește în Argentina...

— Nemernicii! am exclamat atunci.

Îmi zîmbi. — Sînt verii mei.

— Au dat vreedată de urma fetei pe care nu voiam s-o descopere? Puțin îmi pasă cine ești.

— Habar n-am avut că a existat și o fetiță, declară el.

I-am spus: — Nu te cred. — M-am ridicat de la locul meu, i-am lăsat lui Ruth un bilețel spunîndu-i că nu mă simt bine; m-am urcat în mașină și m-am întors acasă.

În romînește de EUGEN B. MARIAN

THOMAS MANN

ANTIFASCISTUL

C E N T E N A R

THOMAS MANN

**GERMANIA
și
GERMANII**

Doamnelor și domnilor, așa cum stau aici în fața dumneavoastră, un septyagenar, într-un mod neverosimil cetățean american încă de cîteva luni, vorbind englezește, sau cel puțin străduindu-mă s-o fac, ca oaspete, nu, chiar ca apartenant oficial al unui institut american de stat, care v-a invitat să mă ascultați — așa cum stau aici, am sentimentul că viața este croită din materialul din care sint făcute visele. Totul este atât de straniu, atât de puțin credibil, atât de neașteptat. Mai întîi, nu m-am gîndit niciodată că voi ajunge la vîrsta patriarhală, deși încă de timpuriu am socotit că așa ceva este vrednic de dorit. Mă gîndeam și îmi spuneam că, de vreme ce tot te-ai născut pe lumea asta, e bine și onorabil să dăinuie mult în ea, să trăiești o viață întreagă, canonică, și, ca artist, să dai roade caracteristice pe toate treptele vieții. Dar aveam puțină încredere în propria mea capacitate și vrednicie biologică, iar rezistența pe care am dovedit-o totuși îmi apare mai puțin ca o dovadă a propriei mele răbdări vitale, cît ca o dovadă a răbdării pe care a avut-o cu mine geniul vieții, ca un adaos, ca un har. Dar harul este întotdeauna uimitor și neașteptat. Cine îl primește, crede că visează.

Că exist și unde exist mi se pare a fi un vis. Pentru că lucrul acesta să mi se pară firesc, n-ar trebui să fiu poet. E destul un strop de fantezie, ca să găsești că viața e fantastică. Cum am ajuns aici? Ce talaz de vis m-a azvîrlit din cel mai îndepărtat colț al Germaniei, unde m-am născut și căruia la urma urmelor îi aparțin, pînă în această sală, pe acest podium, astfel încît stau aici ca un american, vorbind americanilor? Nu că lucrul acesta mi s-ar părea nedrept. Dimpotrivă, sînt intru totul de acord cu el — destinul a avut grijă să mă pună de acord. În situația de astăzi, felul meu de a fi german este anulat în modul cel mai potrivit în această cosmopolis ospitalieră, în acest univers al raselor și al națiunilor, care se numește America. Mai înainte de a deveni american, mi s-a îngăduit să fiu ceh; a fost ceva extrem de amabil și vrednic de recunoștință, dar nepotrivit și fără sens. La fel, nu am nevoie decît să-mi imaginez că aș fi devenit întîmplător francez sau englez sau italian, ca să-mi dau seama cu satisfacție cu cît e mai just că am devenit american. Tot restul ar fi însemnat o alienare prea îngustă și fermă a existenței mele. Ca american sînt cetățean al lumii — ceea ce, de la natură, este și germanul, abstracție făcînd de mizantropia lui, care de asemenea îi e partea, de sfîciunea lui față de lume, despre care este greu de spus dacă provine din vanitate sau dintr-un provincialism înăscut, din conștiința inferiorității în comunitatea popoarelor. Probabil din ambele.

În seara aceasta, trebuie să vă vorbesc despre Germania și despre germani — o întreprindere temerară; nu numai pentru că tema e atît de încălțită, de multilaterală, de ineputabilă, ci și din pricina patimii ce-o înconjoară. A o trata *sine ira et studio*, pur psihologic, ar putea să pară aproape imoral, avînd în vedere răul nespus pe care acest popor năferic i-l a făcut lumii. Ca german, ar trebui să evit această temă? Dar aproape că n-aș fi știut ce altceva să-mi propun pentru această seară, ba mai mult chiar, astăzi e aproape inimaginabilă o discuție oarecare, mai presus de treburile personale, care să nu alunece inevitabil spre problema germană, spre enigma caracterului și destinului acestui popor ce-a dăruit, incontestabil, lumii atîtule lucruri frumoase și mari, dar, totodată, i-a devenit mereu, într-un mod fatal, o povară. Destinul îngrozitor al Germaniei, catastrofa prin care se încheie istoria ei recentă solicită imperativ interesul, chiar dacă acest interes respinge compasiunea. A voi să trezească compasiunea, să apere și să dezvinovătească Germania n-ar fi desigur o intenție cuvințioasă pentru cineva care s-a născut german. Aceluiași nu cred că i-ar sta bine să-l pe judecătorul, să-și blesteme și să-și osîndească poporul din pricina răii nemăsurate pe care acest popor a știut s-o provoace, iar el însuși să se prezinte drept «Germania cea bună», în totală opoziție cu cea rea, vinovată, de-acolo, cu care nu are nimic

a face. Dacă te-ai născut german ai a face cu destinul german și cu vinovăția germană. Distanțarea critică n-ar trebui interpretată ca infidelitate. Adevăruurile pe care încerci să le spui despre poporul tău pot fi numai produsul unui examen de conștiință.

Făcînd observația privitoare la amestecul de nevoie de lume și sfială față de lume, de cosmopolitism și provincialism din firea germanului, am și alunecat, fără să știu bine cum, în universul complex al psihologiei germane. Cred că văd lucrurile acestea corect, cred că le-am aflat din tinerețe. O călătorie, de pildă, din Reich, peste Bodensee, în Elveția, egala cu o călătorie din provincie în lume — oricît de ciudat ar părea că Elveția, o țărișoară strîmțită în comparație cu vastul și puternicul Reich german și cu orașele uriașe ale acestuia, putea fi resimțită ca «lume». Faptul era și este justificat: Elveția, neutră, poliglotă, aflată sub influență franceză, străbătută de aerul occidental, era într-adevăr, în ciuda dimensiunilor ei mărunte, cu mult mai mult o «lume», un ținut european decît colosul politic din nord, unde cuvîntul « internațional » devenise încă de mult o ocară și unde un provincialism îngîmfat infestase atmosfera și o făcuse statută.

Aceasta era forma modern-naționalistă a înstrăinării germane de lume, a neîncadrării germane în lume, a unei profunde stingăci în ale lumii, care, împreună cu un soi de universalism filistin, de cosmopolitism, ca să zicem așa, cu scufie de noapte, conturase în trecut profilul sufletesc german. De acest profil sufletesc, de acest cosmopolitism german rupt de lume și provincial, a fost animat întotdeauna ceva ridicol-fantomatic și tainic-neliniștitor, ceva de demonie tăcută, pe care poate că originea mea personală m-a ajutat într-un mod deosebit s-o simt. Mă gîndesc în urmă la acel colț din Germania, de unde talazul de vis al vieții m-a azvîrlit aici și care a constituit primul cadru al existenței mele: a fost vechiul Lübeck, aproape de Marea Baltică, odinioară sediu al Hansei, fondat încă înainte de jumătatea veacului al doisprezecelea și ridicat de către Barbarossa la rangul de oraș imperial liber, în al treisprezelea. Extraordinar de frumoasa primărie, în care tatăl meu, ca senator, intra și ieșea, era terminată în anul cînd Martin Luther își bătea în cuie tezele pe ușa bisericii castelului din Wittenberg, așadar la începutul perioadei noi. Dar, așa cum Luther, reformatorul, a fost în bună parte, prin modul său de gîndire și formația sa sufletescă, un om al evului mediu și s-a războit toată viața cu diavolul, tot astfel oamenii din Lübeckul protestant, ba chiar din Lübeckul devenit o republică în cadrul imperiului lui Bismarck, au trăit adînc în evul mediu gotic — și, spunînd aceasta, mă gîndesc nu numai la imaginea orașului cu turnuri ascuțite, cu porți și metereze, la florul comic-macabru ce izvoră din dansul morților zugrăvit în biserica Sfînta Maria,

la uleițele cotite, parcă vrăjite, botezate adesea după vechile bresle meșteșugărești, a turnătorilor de clopote, a măcelarilor, și la pitoreștiile case ale țigoveților. Nu, în atmosfera însăși dăinuia ceva din starea suflatească a oamenilor — să spunem: din ultimele decenii ale secolului al cincisprezecelea, un fel de isterie a evului mediu pe sfârșite, ceva dintr-o epidemie psihică latentă. E ciudat să spui asta despre un oraș comercial modern, rezonabil-lucid, dar să ne gândim că acolo izbucnea deodată o mișcare ce pornea procesiuni de copii, un dans în cinstea sfântului Veit, o stare de excitație pricinuită de o minune a crucii, care mîna poporul într-o hoinăreală mistică, și altele asemenea — pe scurt, era sensibil un fond antic-nevrotic, o tainică dispoziție suflatească, a cărei expresie o constituiau numeroșii «originali», care se găsesc întotdeauna într-un astfel de oraș, excentrici și inofensivi semi-demenți ce trăiesc între zidurile lui și fac parte din tabloul locului la fel ca vechile construcții: un anumit tip de «babă» cu ochi urdușoși și cîrjă, avînd faima pe jumătate glumeață că e vrăjitoare; un mic rentier cu nasul purpuriu și plin de negi, avînd un oarecare tic nervos, niște deprinderi rizibile, un strigăt stereotip și silit de pasăre; o femeie cu coafura trăsniță, care colindă orașul, ținînd nasul pe sus, într-o rochie cu trenă de modă veche, însoțită de mopiși și pisici. Și tuturor acestora li se adaugă copiii, băieții de pe ulițe, care îi urmăresc, își bat joc de ei, dar, cînd vreuna dintre arătări se întoarce, fug cuprînși de o panică superstitioasă. . .

Eu însumi nu știu de ce conștient astăzi și aici aceste amintiri mai vechi. O fac, oare, pentru că am trăit «Germania», vizual și suflatește, mai întîi sub chipul acestui tablou citadin ciudat-venerabil și pentru că vreau să sugerez o legătură tainică dintre sufletul german și factorul demonic, care, firește, e ceva ce aparține experienței mele intime, dar nu poate fi lesne reprezentat? Cel mai mare poem al nostru, *Faust* de Goethe, are ca erou pe omul aflat la hotarul dintre evul mediu și umanism, omul lui Dumnezeu, care din semețul imbold al cunoașterii se dedă magiei, se dă pe seama diavolului. Acolo unde vanitatea intelectului se împreună cu mentalitatea străveche și cu silința, acolo se ivește diavolul. Iar diavolul, diavolul lui Luther, diavolul lui Faust, mi se pare a fi o figură foarte germană, la fel cum alianța cu el, pornirea de a se da pe mîna diavolului, plîndind cu mintuirea sufletului, pentru a cîștiga o vreme toate bogățiile și puterea din lume, mi se pare a fi ceva apropiat de specificul firii germane. Un gânditor și un cercetător singuratic, un teolog și filozof în chilă lui, care-și vinde diavolului sufletul din dorința de a gusta plăcerile lumii și de a stăpîni lumea — nu este acum clipa cea mai potrivită să vedem în această imagine Germania, astăzi, cînd Germania e luată în sens propriu de dracu?

Este o mare greșală a legendei și a poemului că nu-l pun pe Faust în legătură cu muzica. Muzica este domeniul demonic — Sören Kierkegaard, un mare creștin, a exprimat lucrul acesta în modul cel mai convingător în articolul său dureros-entuziast despre *Don Juan* de Mozart. Ea este artă creștină cu semnul negativ. Este ordinea cea mai calculată și, în același timp, anti-rațiune haotică, bogată în gesturi de implorare și incantație, în vrajă a numerelor, arta cea mai îndepărtată de realitate și totodată cea mai plină de pasiune, abstractă și mistică. Ca reprezentant al sufletului german, Faust ar trebui să fie muzical; căci abstract și mistică, adică muzicală, este relația dintre german și lume, — relația unui profesor inspirat de demon, greoi și, în același timp, determinat de conștiința sa vanitoasă să se arate superior lumii prin «profundizme».

În ce constă această profundiză? Tocmai în muzicalitatea sufletului german, în ceea ce se numește interioritatea lui, adică: dislocarea elementului speculativ de cel social-politic al energiei omenești și prevalența totală a celui dintîi față de cel de-al doilea. Europa a simțit întotdeauna lucrul acesta, după cum a simțit și ceea ce e monstruos și nefericit în el. În 1839, Balzac scria: «Les Allemands, s'ils ne savent pas jouer des grands instruments de la Liberté, savent jouer naturellement de tous les instruments de musique». Observația este clară și relevantă, și nu e singura remarcă exactă de acest gen făcută de marele romancier. În *Cousin Pons*, el spune despre muzicianul german Schmucke, o figură admirabilă: «Schmucke, care ca toți germanii are tare în armonie, instrumenta partiturile pentru care Pons furniza partea vocală». Just: germanii sînt preponderent muzicieni ai verticalei, nu ai orizontalei, maeștrii mai mari ai armoniei, în care Balzac include și contrapunctul, decît ai melodiei, mai mult instrumentiști decît admiratori ai vocii omenești, înclinați spre ceea ce e savant și spiritual în muzică mult mai mult decît spre ceea ce e cantabil și face bucuria poporului. Ei au dăruit Occidentului — nu vreau să spun: muzica lui cea mai frumoasă, cea mai aptă să asocieze spiritele, ci muzica lui cea mai profundă, cea mai importantă, iar Occidentul nu i-a refuzat recunoștința și gloria pentru aceasta. Totodată, Occidentul a simțit și o simte astăzi cu mai multă putere decît oricînd că o asemenea muzicalitate a sufletului se plătete scump în alte sfere — în cea politică, în sfera conviețuirii omenești.

Martin Luther, o încarnare uriașă a firii germane, a fost extraordinar de muzical. Nu mi-e drag, o recunosc deschis. Ceea ce e autentic german, separatismul antiroman, antieuropean mai uimește și mă înspăimîntă, chiar cînd se înfășează ca libertate evanghelică și emancipare spirituală, iar specificul lutheran, pornirea coleric-grobiană, ocara, sculptura și accesul de furie, robustețea înfricoșătoare, reunite cu o delicată adîncime

sufletească și cu cea mai masivă credință superstițioasă în demoni, arătări de coșmar și monștri, îmi trezesc o repulsiu instinctivă. Nu mi-ar fi plăcut să fiu oaspete la masa lui Luther, probabil că m-aș fi simțit la el ca în intimitatea unui canibal și sint convins că așa fi scos-o cu mult mai bine la capăt în societatea lui Leon X, Giovanni de Medici, amabilul umanist, pe care Luther l-a numit «scroafa diavolului, baba». De asemenea, nu recunosc nicidecum vreo opoziție între vigoarea populară și buna creștere, antiteza dintre Luther și fiul pedant Erasmus. Goethe se ridică mai presus de această opoziție și o împacă. El este putere deplină și vigoare populară, educată, demonie urbană, spirit și singe laolaltă, adică artă... Cu el, Germania a făcut un mare pas înainte în cultura omenescă — sau ar fi trebuit să-l facă, deoarece, în realitate, s-a ținut întotdeauna mai aproape de Luther decât de Goethe. Și cine ar dori să conteste că Luther a fost un bărbat extrem de mare, mare în stilul cel mai german, mare și german până și în dubla sa semnificație de forță eliberatoare și totodată regresivă, un revoluționar conservator? Într-adevăr, n-a restaurat numai biserică; a salvat creștinismul. În Europa se obișnuiește să se facă naturii germane reproșul că e necreștină, că e păgînă. Reproșul este foarte contestabil. Germania a tratat în modul cel mai serios creștinismul. În germanul Luther, creștinismul s-a luat foarte adînc în serios, copilărește și țărănește, într-o vreme cînd în alte țări nu se mai lua în serios. Revoluția lui Luther a conservat creștinismul — cam așa cum New Deal intenționează să conserve forma capitalistă a economiei, — deși capitalismul nu vrea să înțeleagă asta.

Nimic împotriva măreției lui Luther! Acesta nu numai că a creat, prin vigoarea lui traducere a Bibliei, limba germană, pe care Goethe și Nietzsche au dus-o apoi la desăvîrșire; prin sfîrșimarea cătușelor scolastice și reînnoirea conștiinței a dat un puternic avînt libertății în cercetare, critică, speculație filozofică. Stabilind o relație nemijlocită între om și Dumnezeu său, a stimulat democrația europeană, căci democrație înseamnă să enunți că «fiecare e propriul său preot». Filozofia idealistă germană, rafinarea psihologiei prin examenul de conștiință pietist, în sfîrșit, stăpînirea de sine a moralei creștine pornind de la morală, de la extrema rigoare a adevărului — căci aceasta a fost fapta (sau nelegiuirea) lui Nietzsche —, toate acestea vin de la Luther. Luther a fost un erou al libertății, — dar în stil german, fiindcă îi lipsea orice înțelegere a libertății. Mă refer acum nu la libertatea omului creștin, ci la libertatea politică, libertatea cetățeanului — aceasta nu numai că l-a lăsa rece, dar îmboldurile și revendicările ei îi repugnav în fundul sufletului. La patru sute de ani după el, cel dintîi președinte al republicii germane, un social-democrat, a rostit cuvîntul: «Urăsc revoluția la fel cum urăsc păcatul». Spusa

aceasta a fost autentic lutherană, autentic germană. Așa a urît Luther răscoala țărănilor, care, de inspirație evanghelică, precum era, dacă ar fi învins, ar fi putut da o cotitură mai fericită întregii istorii germane, cotitura spre libertate, dar în care Luther n-a văzut altceva decît o compromitere haotică a opereii sale, a eliberării spirituale, astfel că a scuipat-o și a afurisit-o cit i-a stat în puteri. A poruncit ca țărăni să fie uciși ca niște cîini turbati și a strigat prinților că e clipa cînd pot cîștiga împărăția cerurilor, măcelărind și sugrumind aceste vite de țărani. Luther, omul din popor german, poartă o bună parte de răspundere pentru tristul sfîrșit al acestei prime tentative de revoluție germană, pentru victoria prinților cu toate consecințele ei.

Pe vremea aceea trăia în Germania un bărbat care se bucură de toată simpatia mea, Tilman Riemenschneider, un cuvios meșter artist, sculptor și cioplitor în lemn, foarte vestit pentru calitatea operelor sale, fidele și expresive, a acestor iconostase bogate în figuri, a acestor lucrări plastice caste, care, mult rîvnite, împodobeau lăcașele de închinăciune din toată Germania. Meșterul cîștigase o înaltă considerație ca om și cetățean în sfera sa de viață mai restrînsă, orașul Würzburg, din al cărui consiliu comunal făcea parte. Nicodată nu se gîndise să se amestece în politica înaltă, în afacerile lumii, — așa ceva se afla din capul locului foarte departe de modestia lui firească, de dragostea lui pentru creația liberă și pașnică. Nu era un demagog. Dar inima lui, care bătea pentru cei săraci și oprimați, l-a silit să ia apărarea cauzei țărănilor pe care-i socotea îndreptățiți și plăcuți lui Dumnezeu, împotriva domnilor, a episcopilor și prinților, a căror bunăvoință umanistă putea lesne să și-o păstreze; zguduită de contradicțiile mari și fundamentale ale vremii, inima lui l-a silit să iasă din sfera sa pur spirituală și estetică de cetățean al artei și să devină luptător pentru libertate și dreptate. Pentru această cauză, pe care o așeza mai presus de artă și de pacea sufletească, și-a jertfit propria libertate, tiha demnă a existenței sale. Influența sa a fost în principal aceea care a determinat orașul Würzburg, «burg-ul», să refuze a da prințului-episcop contingentul de oaste împotriva țărănilor și să ia în genere față de el o atitudine revoluționară. A trebuit să ispașească asta într-un mod înfricoșător. Căci, după reprimarea răscoalei țărănilor, forțele istorice victorioase, împotriva cărora se ridicase, l-au lovit cu cea mai cumplită răzbunare; l-au azvîrlit în închisoare, l-au supus torturilor, astfel încît, cînd i-au dat drumul, era un om zdrobit, incapabil să mai trezească din lemn și piatră frumosul.

Și asemenea lucruri au existat în Germania, au existat întotdeauna. Dar nu reprezintă ceva specific și monumental german. Specific și monumental german este Luther, teologul muzical. În politică n-a făcut altceva

decît să nu dea dreptate ambelor partizi, prinților și țărănilor, ceea ce trebuia să-l ducă în mod fatal la nedreptățirea cu o furie turbată a țărănilor. În forul său intim se călăuzea întru totul după spusa paulină « Fii supus față de autoritatea care are putere asupra-ți ». Dar îndemnul acesta se referea la autoritatea imperiului mondial roman, premisa și spațiul politic pentru religia mondială creștină, în vreme ce în cazul lui Luther era vorba de autoritatea locală reacționară a prinților germani. Devotțiunea sa antipolitică, acest produs al interiorității și al provincialismului muzical-german, nu numai că a modelat pentru secole atitudinea de slugărie a germanilor față de prinți și orice autoritate statală, nu numai că în parte a favorizat, în parte a creat dualismul german conștind în speculația cea mai cutezătoare și nematuritate politică. Ea este reprezentativă în primul rînd și într-un chip monumental și semet pentru separarea profund germană statornicită între impulsul național și idealul libertății politice. Căci Reforma, ca și ridicarea de mai tîrziu împotriva lui Napoleon, a fost o mișcare de eliberare naționalistă.

Îngăduiți-mi să mai vorbesc o clipă despre libertate: răstălmăcirea specifică, la care a fost supusă și este supusă pînă astăzi această noțiune la un popor atît de important cum e cel german, dă foarte mult de gîndit. Cum a fost posibil ca pînă și național-socialismul, care a eșuat într-un mod rușinos, să-și atribuie numele de « mișcare de eliberare germană » — de vreme ce oricine simte că o asemenea grozăvie nu poate avea nimic comun cu libertatea? În această denumire se exprimă nu numai o insolentă provocatoare, ci și o interpretare profund nefericită a noțiunii de libertate, o lege care s-a impus mereu în istoria germană. Libertatea, în înțeles politic, este în primul rînd o noțiune morală și de politică internă. Un popor care nu este liber în interior și răspunzător de el însuși nu merită libertate externă; el nu poate interveni în discuția despre libertate, iar cînd folosește răsunătoarea vocabulă, o folosește greșit. Noțiunea germană de libertate a fost orientată întotdeauna numai spre exterior; ea semnifică dreptul de a fi german, numai german și nimic altceva, nimic în afară de asta, a fost o noțiune protestatară de apărare autocentrată împotriva a tot ceea ce voia să condiționeze și să limiteze egoismul etnic, să-l îmbîlînzească și să-l pună în slujba comunității, a umanității. Un individualism obstinat în raport cu exteriorul, cu lumea, cu Europa, cu civilizația, se împacă în interior cu o cantitate uluitoare de nelibertate, de nematuritate, de supunere oarbă. A fost un simț de slugă militant, iar național-socialismul n-a făcut decît să exacerbeze acest dezacad dintre nevoia exterioră și interioară de libertate, pe de o parte, și ideea de a azvîrli în sclavie lumea prin mijlocirea unui popor atît de neliber la el acasă, cum era cel german, pe de alta.

De ce trebuie oare ca avîntul german spre libertate să eșueze întotdeauna în nelibertate internă? De ce oare a trebuit el să devină pînă la urmă un atentat împotriva libertății tuturor celorlalți, împotriva libertății însăși? Motivul stă în aceea că Germania n-a avut niciodată o revoluție și n-a învățat să reunească noțiunea de națiune cu aceea de libertate. « Națiunea » s-a născut în revoluția franceză, este o noțiune revoluționară care include libertatea, umanitatea, iar pe planul politicii interne presupune libertatea, pe planul politicii externe, Europa. Tot cîștigul adus de spiritul politic francez se buzia pe această fericită unitate; tot ceea ce este limitativ și deprimant în entuziasmul patriotic german se datorează faptului că n-a putut realiza niciodată această unitate. Se poate spune că însăși noțiunea de « națiune », în asocierea ei istorică cu libertatea, este străină în Germania. Se poate considera că e greșit să-i numești pe germani o națiune, chiar dacă ei înșiși sau alții o fac. Este greșit și să folosești cuvîntul de « naționalism » pentru pasiunea lor patriotică — aceasta ar însemna să aplici o etichetă franceză și să crezi confuzii. Nu trebuie să încerci a indica două lucruri deosebite prin același nume. Ideea germană de libertate este etnic-antieuropăeană, întotdeauna foarte apropiată de barbarism, dacă nu se dezlănțuie, ca în zilele noastre, în barbarie fățișă și declarată. Dar nota estetic-respingătoare și brutalitatea, existente la exponenții și militanții pentru această idee încă de pe vremea războaielor de eliberare, prezente la tinerimea studentescă și la tipi ca Jahn și Massmann, se trag din nefericitul ei caracter. Cu adevărat, Goethe n-a fost străin de cultura populară și n-a scris numai clasicista *Iffigenie*, ci și lucruri autentice germane ca *Faust I*, *Căz* și *Proverbe rimate*. Totuși, spre indignarea tuturor patrioților, atitudinea sa față de războiul împotriva lui Napoleon a fost de o deplină răceală — nu numai din loialitate față de păiurul său, marele împărat, ci și pentru că n-a putut să nu resimtă aversiune față de elementul barbar-etnic al acestei ridicări. Însingurarea acestui om mare, care aproba orice deschidere vastă și orice măreție — supra-naționalul, germanismul universal, literatura universală — în Germania din vremea sa, o Germanie aștită patriotic-«libertar» ne impresionează extrem de penibil. Noțiunile hotărîtoare și dominante, în jurul cărora se rotea pentru el totul, erau cultura și barbaria — iar soarta lui a fost să aparțină unui popor, pentru care ideea libertății devine barbarie, fiindcă se orientează numai spre exterior, împotriva Europei și împotriva culturii.

Aici guvernează un nenoroc, un blestem, ceva tragic cu efect continuu, care se manifestă și în aceea că pînă și atitudinea negativă a lui Goethe împotriva protestantismului politic, a democrației mitocănești, — că pînă și această atitudine a avut asupra națiunii și îndeosebi asupra părții ei decisive pe plan spiritual, burghezia germană, mai ales efectul unei confir-

mări și adinciri a dualismului lutheran constând într-o libertate spirituală și una politică, precum și urmarea că noțiunea germană de cultură a fost împiedicată să recepteze în sine elementul politic. Este foarte greu să stabilești și să distingi în ce măsură oamenii mari își pun pecetea pe caracterul unui popor, modelându-l exemplar — și în ce măsură ei înșiși sint personificarea, expresia acestui caracter. Desigur, relația dintre sufletul german și politică este o ne-relație, o relație de incompetență. Faptul acesta se exprimă istoricește în aceea că toate revoluțiile germane au eșuat: cea din 1525, cea din 1813, revoluția de la 1848, care a dat greș datorită neputinței politice a burgheziei germane, și, în sfârșit, cea din 1918. Se exprimă însă și în confuzia grosolană și sinistra, în care aluneacă atât de lesne la germani ideea politicii, atunci când ambiția îi imboldește să și-o asume.

Politica a fost numită «arta posibilului», și de fapt este o sferă similară artei, în măsura în care, ca și arta, ia o poziție creator-mediatoare între spirit și viață, idee și realitate, ceea ce e vrednic dezirabil și ceea ce e necesar, între conștiință și faptă, între moralitate și putere; ea include multă duritate, necesitate, amoralitate, mult din ceea ce se numește «expediency», multe concesii făcute materiei, multe elemente pre-omeneste și josnice, și cu greu a existat vreodată un om politic care a obținut lucruri mari și care să nu fi trebuit să se întrebe după aceea dacă îi mai e îngăduit să se numere printre oamenii cunsecade. Și totuși, precum omul nu este numai un produs al naturii, tot astfel și politica nu se înscrie total în sfera răului. Fără a se degrada în diavolesc și corupție, fără a se desfigura pentru a deveni un dușman al umanității și fără ași transforma capacitatea creatoare adesea recunoscută într-o sterilitate rușinoasă și criminală, politica nu poate renunța niciodată pe deplin la părțile sale componente ideale și spirituale, nu-și poate dezminți niciodată pe de-a-ntregul partea morală și cuvințioasă-omenescă a naturii sale, pentru a se reduce integral la imoralitate și grosolanie, la minciună, crimă, înșelăciune, forță. Aceasta n-ar mai fi artă, nici ironie cu un rol creator de mijlocitoare și realizatoare, ci o dezordine orăbă și dezumanizată, incapabilă să mai înjghebe ceva real, care, asigurându-și în chip înspăimântător o reușită numai temporară, acționează, pentru scurtă durată, nimicitor asupra lumii, cu efecte nihiliste și chiar autodistrugătoare, căci ceea ce este pe de-a-ntregul imoral este potrivnic vieții.

Popoarele chemate și născute pentru politică știu întotdeauna instinctiv să mențină, cel puțin subiectiv, unitatea dintre conștiință și faptă, dintre spirit și forță; ele practică politica înțelegând ca o artă a vieții și a puterii, din care nu lipsește răul uti vieții și elementul pre-pămintesc, dar care nu scapă cu totul din ochi țelul superior, ideea, cuvința față de

umanitate, moralitatea: în chiar aceasta se sintetizează simțirea lor «politică» și așa ajung ele la înțelegere cu lumea și cu sine. O asemenea înțelegere cu viața, bazată pe compromis, îi apare germanului ca ipocrizie. El nu este născut ca să cadă la înțelegere cu viața și-și dovedește incompetența în politică prin aceea că o înțelege, cu o cinste groasă, greșit. Nicidecum rău de la natură, ci înzestrat pentru cele spirituale și ideale, germanul consideră că politica nu e altceva decât minciună, asasinat, înșelăciune și forță, ceva pe deplin și unilateral scribos, iar atunci când și-o asumă, împins de ambiția de a se afirma în lume, o practică după această filozofie. Ca politician, germanul crede că trebuie să se comporte în așa fel, încât să ia auzul și văzul omenirii — tocmai asta crede el că e politica. Pentru el, politica întrușează răul, — de aceea, din pricina ei, socotește că trebuie să devină diavol.

Noi am trăit toate acestea. S-au petrecut crime, pe care nu le poate dezvinovăți nici o psihologie, și cel mai puțin le poate sluji drept scuză faptul că au fost de prisos. Căci au fost de prisos, n-au slujit cauzelor, Germania se putea scuti de ele. Putea să-și urmărească fără ele planurile de forță și de cuceriri. Într-o lume în care există trusturi și exploatare, ideea exploatarei tuturor celorlalte popoare de către concernul Göring nu era la urma urmelor cu totul străină. Ceea ce a fost penibil în această idee a fost că a compromis într-o măsură mult prea mare sistemul dominant, printr-o grosolană exagerare. Pe deasupra, ca idee, a venit firește prea târziu — astăzi, când omenirea năzuie pretutindeni spre democrația economică, spre o treaptă superioară a maturității sale sociale. Germanii vin întotdeauna prea târziu. Ca și muzica, întotdeauna ultima dintre toate artelor, ei vin prea târziu să exprime o stare a lumii — atunci când această stare a și început să piară. Sint și abstracti și mistici ca această artă care le e cea mai dragă — abstracti și mistici pînă la crimă. Crimele lor, zic eu, nu făceau în chip necesar parte din întreprinderea lor întreprindere de exploatare; au fost un supliment, un lux, pe care și-l-au îngăduit din motive teoretice, în cinstea unei ideologii, a fantasmagoriei rasiste. Dacă n-ar suna ca o abominabilă înfrumusețare, aș zice că și-au comis crimele dintr-un idealism anacronic.

Uneori, și nu în cele din urmă când aruncăm o privire asupra istoriei germane, ai impresia că lumea nu este numai creația lui Dumnezeu, ci o operă realizată în comun cu oricine altcineva. Faptul binecuvîntat că din rău poate reieși binele l-am pus pe seama lui Dumnezeu. Faptul că din bine decurge atât de frecvent răul se datorează evident contribuției celui alt. Germanii s-ar putea desigur întreba de ce tocmai la ei tot binele lor naște răul, se preschimbă în miinile lor în rău. Luați universalismul și cosmopolitismul lor original, lipsa lor interioară de granițe, care poate

fi înțeleasă ca un adaos sufletesc derivând din vechiul lor imperiu supra-național, Sfântul imperiu roman de națiune germană. O bază ce trebuie apreciată ca extrem de pozitivă care, printr-un fel de transformare dialectică, s-a proscimbat în rău. Germanii s-au lăsat ispitiți ca, pe temelii cosmopolitismului lor înăscut, să-și fundamenteze pretenția la hegemonia Europei, ba chiar la supremația asupra lumii, fapt prin care acest cosmopolitism s-a transformat exact în opusul său, în naționalismul și imperialismul cel mai arrogant și primejdios. În aceasta, ei înșiși au observat că și cu naționalismul au venit iarăși prea târziu, că acesta își și trăise trailul. De aceea au adăugat ceva modern: parola rasei, care i-a îndemnat numai-de la cele mai monstruoase nelegiuiri și i-a prăbușit în cea mai adâncă nefericire.

Sau luați însușirea poate cea mai vestită a germanilor, aceea care e numită cu un cuvânt foarte greu traducibil — «interioritate»: în ea se amestecă gingășia, simțirea profundă a inimii, reținerea nemondenă, pioșenia firească, seriozitatea cea mai pură a gândirii și a conștiinței, pe scurt toate trăsăturile esențiale ale liricii superioare. Ei înșiși nu pot uita astăzi ceea ce lumea datorează acestei interiorități germane, ale cărei roade au fost: metafizica germană, muzica germană, deosebi minunea liedului german, ceva unic și incomparabil, pe deplin național. Marea înfăptuire istorică a interiorității germane a fost Reforma lui Luther — am numit-o un viguros act de eliberare, iar ca atare a fost totuși ceva bun. Este evident însă că dracul și-a vîrît și aici coada. Reforma a adus dezbinarea religioasă a Occidentului, o nenorocire indiscutabilă, iar Germaniei i-a adus războiul de treizeci de ani, care a depopulat-o, a azvîrlit-o în mod fatal înapoi în ceea ce privește cultura, iar prin desfrîu și molime a făcut probabil din singele german altceva și mai rău decît a fost poate în evul mediu. Erasmus de Rotterdam, care a scris *Elogiul nebuniei*, un umanist sceptic, de puțină interioritate, a văzut bine ce avea să se nască din Reformă. «Cînd vei vedea înfricoșătoarea harababură ce se va isca în lume, — a spus el — amintește-ți că Erasmus a prezis-o». Dar grobianul interiorizat din Wittenberg nu era un pacifist; confirmînd pe deplin destinul tragic al germanilor, el s-a arătat gata «să ia asupra-și» singele ce avea să curgă.

Romantismul german, ce altceva este decît o expresie a acelei foarte frumoase însușiri germane, interioritatea germană? De noțiunea de romantism se leagă multă visare nostalgică, înclinată spre un fantastic spiritual și un umor profund, de asemenea un rafinament artistic superior, o ironie plutind deasupra tuturor lucrurilor. Dar, de fapt, nu acestea sînt aspectele la care mă gîndesc, atunci cînd vorbesc despre romantismul german. Cu mult mai mult mă gîndesc la o anumită forță și pioșenie întinsecă,

s-ar putea spune și: arhaism al sufletului, care se simte aproape de puterile ctonice, iraționale și demonice, adică: de izvoarele propriu-zise ale vieții, și opune contemplării și tratării raționale a lumii o cunoaștere mai profundă, o legătură mai profundă cu cele sacre. Germanii sînt poporul contrarevoluției romantice împotriva intelectualismului și raționalismului reprezentat de iluminism — o revoluție a muzicii împotriva literaturii, a misticii împotriva clarității. Romantismul nu este altceva decît o înclinație maladiivă spre reverie; o profunzime care se simte totodată a fi forță și plenitudine; un pesimism al probității, care ține cu cele existente, reale, istorice împotriva criticii și a meliorismului, pe scurt cu puterea împotriva spiritului și desconsideră orice virtute retorică și orice înfrumusețare idealistă a lumii. Aici se află trăsura de unire dintre romantism și acel realism și machiavelism care și-au celebrat victoria asupra Europei. În persoana lui Bismarck, singurul geniu politic pe care l-a produs Germania. Avîntul german spre unitate și imperiu, pe care Bismarck l-a îndrumat pe făgașul prusian, a fost rău înțeles, atunci cînd s-a văzut în el, după modelul obișnuit, o mișcare de unificare cu caracter național-democratic. Acest avînt a încercat să fie așa ceva odată, pe la 1848, deși încă în timpul discuțiilor în spiritul marilor Germani, care s-au purtat în parlamentul din biserica Sfîntul Paul, s-au vînturat vorbe despre imperialismul medieval, amintiri despre Sfîntul Imperiu Roman. Dar s-a dovedit că drumul național-democratic spre unitate, urmat în restul Europei, nu era și drumul german. Imperiul lui Bismarck nu a avut în fond nimic a face cu democrația, așadar nici cu națiunea în sensul democratic al acestui cuvînt. A fost o pură plăsmuire a forței, orientată în sensul hegemoniei europene, și, în ciuda oricărei modernități, a oricărei destoiniciei lucide, imperiul din 1871 a stabilit legătura cu amintirile gloriei medievale, perioada suveranilor saxoni și suabi. Tocmai acesta a fost elementul caracteristic și amenințător: amestecul de robustă concordanță cu epoca, progresism productiv și visare ancorată în trecut, romantismul extrem de tehnicizat. Constituit prin războaie, nesfîntul imperiu german de națiune prusiană nu putea fi decît un imperiu al războiului. Ca atare, asemenea unui ghimep în trupul lumii, a trăit și ca atare se prăbușește.

Meritele cîștigate pe planul istoriei spirituale de către contrarevoluția romantică germană sînt inestimabile. Hegel însuși a adus o contribuție dintre cele mai impunătoare prin aceea că filozofia sa dialectică a aruncat o punte peste prăpastia pe care iluminismul raționalist și revoluția franceză au săpat-o între rațiune și istorie. Împăcarea raționalului cu realul, pe care a adus-o el, a dat gândirii istorice un impuls puternic și a creat chiar știința istoriei, care pînă atunci mai că nu existase. În esență, romantismul însemnează scufundare, deosebi scufundare în trecut, nostalgie după

trecut, și totodată simțul de apreciere realistă a tot ceea ce a existat cu adevărat, însoțită de recunoașterea dreptului propriu al acestuia, cu atmosfera și culoarea sa locală — nici o minune, deci, că romantismul a stimulat extrem de mult istoriografia, inaugurând-o de fapt în forma ei modernă.

Bogate și fascinante sînt meritele romantismului în universul frumosului și ca știință, ca teorie estetică. Pozitivismul, iluminismul intelectual nu știe, în genere, ce este poezia; abia romantismul a învățat ce este poezia o lume care murea de plictiseală într-un academism virtuos. Romantismul a poetizat etica, propovăduind dreptul individualității și al pasiunii spontane. A scos la lumină din adîncimile trecutului popular comori de povești și cîntece și a fost în genere protectorul spiritual al folcloristicii care, în lumina lui colorată, apare ca o varietate a exotismului. Dreptul de prioritate față de rațiune, pe care l-a asigurat factorului emoțional, chiar și în formele extreme ale acestuia ca extaz mistic și beție dionisiacă, a fost pus de romantism într-o relație deosebită și extraordinară de fertilă pe plan psihologic cu maladiile, — așa cum și romanticul întîrziat Nietzsche, el însuși un spirit împins de boală spre genialitatea ucigătoare, a celebrat că l-a stat în puteri valoarea pentru cunoaștere a bolii. În acest sens, însăși psihanaliza, care constituie un imbold profund dat științei despre om din direcția bolii, este o succesoare a romantismului.

Goethe a dat o definiție laconică, după care clasicismul reprezintă factorul sănătos, romantismul pe cel malădiv. O definiție dureroasă pentru cel ce iubeste romantismul pînă în păcatele și viciile lui. Dar nu se poate contesta că pînă și în aspectele sale cele mai grațioase, cele mai eterice, totodată populare și sublime, romantismul poartă în sine germenele bolii, așa cum trandafirul ascunde viermele, că, prin esența sa cea mai intimă, este ademenire, și anume ademenire spre moarte. Paradoxul său care naște confuzii constă în aceea că, reprezentînd într-un chip revoluționar forțele vitale iraționale împotriva rațiunii abstracte, a umanitarismului plat, posedă o adîncă afinitate cu moartea, tocmai prin înclinația spre rațional și trecut. În Germania, care este patria sa propriu-zisă, romantismul și-a păstrat cel mai pregnant și funest această dublă semnificație, de preamărire a factorului vital împotriva celui exclusiv moral și, totodată, de afinitate cu moartea. Ca spirit german, ca o contrarevoluție romantică, a dat gîndirii europene impulsuri profunde și înviorătoare, dar, la rîndu-i, a interzis vanitățile sale în ale vieții și ale morții să primească de la Europa, de la spiritul religiei umanitare europene, al democratismului european, vreo învățătură oarecare ce l-ar fi putut corecta. Sub chipul său realist de politică prin forță, ca bismarckism, ca victorie germană asupra Franței, asupra civilizației, și prin statornicirea imperiului german

bază pe forță, strălucind aparent de cea mai solidă sănătate, a smuls, cei drept, uimirea lumii, dar a și zăpăcit-o, a deprimat-o, iar îndată ce în fruntea acestui imperiu nu s-a mai aflat geniul însuși, a ținut-o într-o permanentă neliniște.

Imperiul unit, bazat pe forță, a fost pe deasupra o dezamăgire culturală. Din Germania, care fusese odinioară învățătorul lumii, n-a mai ieșit nimic mare în domeniul spiritual. Dar în această țară și sub toată capacitatea organizată de a realiza a dănuit și a continuat să acționeze germele romanțic al bolii și al morții. Dezastrul istoric, suferințele și umilințele aduse de un război pierdut l-au hrănit. Și, cîcobrit la un jalnic nivel de masă, nivelul unui Hitler, romantismul german a irupt în barbarie isterică, într-o beție și convulsie de îngimfăre și crimă, care-și află acum înfiorătorul sfîrșit în catastrofa națională, într-un colaps fizic și psihic fără asemănare. —

Ceea ce v-am povestit pe scurt și discontinuu, doamnelor și domnilor, este istoria « interiorității » germane. E o istorie melancolică — o numesc așa și nu vorbesc despre « tragism », deoarece nenorocirea nu trebuie să devină fanfaronadă. De un lucru trebuie să ne pătrundem, cînosînd această istorie, anume că nu există două Germanii, una rea și alta bună, ci doar o singură Germanie, în care tot ceea ce a fost bun s-a transformat prin perfidia diavolului în rău. Germania rea este Germania bună, care a eșuat, căzînd în nefericire, în vină, prăbușindu-se. De aceea, pentru un spirit care s-a născut german, este cu neputință să declare: « Eu sînt Germania cea bună, nobilă, echitabilă, în veșmint albe, pe cea rea v-o las vouă s-o nimiciți. » Nimic din ceea ce v-am spus sau am încercat să vă sugerez în trecut despre Germania nu provine din știința rece a altora, pe care să n-o fi împărțăgit; toate există și în mine, le-am aflat pe propria mea piele.

Cu alte cuvinte: ceea ce, presat de timp, am încercat să vă ofer aici a fost un fragment de autocritică germană — și într-adevăr n-aș fi putut urma tradiția germană mai fidel decît prin aceasta. Înclinația spre autocritică, mergînd adesea pînă la dezgustul de sine, pînă la blestemul de sine, este întru totul autentic germană, și veșnic va rămîne de neînteles cum un popor atît de înzestrat pentru autocunoaștere a putut concepe ideea dominației lumii. Pentru dominarea lumii e nevoie înainte de toate de naivitate, de o mărginire fericită și chiar de lipsă de premeditare, nu însă de o viață sufletească extremă, cum e aceea germană. În care vanitatea face pereche cu umilința. Lucrurile necruțătoare pe care marii germani, Holderlin, Goethe, Nietzsche le-au spus despre Germania nu-și află asemănare în nimic din ceea ce a spus vreo dată față poporului său un francez, un englez și chiar un american. Goethe, cel puțin în convor-

biri, a ajuns atât de departe, încât să dorească diaspora germanilor. «Germanii — a spus el — trebuie transplantați și risipiți în toată lumea ca evreii!» Și a adăugat: «— pentru ca masa celor bune, care zace în ei, să se dezvolte pe deplin și spre salvarea națiunilor.»

Masa celor bune — aceasta există, iar în forma tradițională a statului național nu s-a putut împlini. Risipirea în lume, pe care Goethe a dorit-o germanilor săi și către care, după acest război, ei vor simți, desigur, o puternică înclinație, va fi împiedicată de zăvorul de fier al legislației privitoare la imigrație din celelalte state. Dar, în ciuda oricărei preveniri drastice împotriva unor așteptări exagerate, pe care ne-o impune politica de forță, nu rămâne oare speranța că, sub constrângere și de nevoie, se vor face primii pași de probă în direcția unei stări a lumii, în care individualismul național din secolul al XIX-lea va slăbi, ba chiar se va stinge până la urmă cu totul, și care va putea oferi «masei celor bune» existente în firea germană posibilități de confirmare mai fericite decât vechea stare ce nu mai poate fi menținută? Poate că lichidarea nazismului a deschis calea spre o reformă socială a lumii, care oferă tocmai celor mai intime aptitudini și nevoi ale Germaniei posibilități maxime de fericită împlinire. Economia mondială, diminuarea importanței granițelor politice, o anume depolitizare a vieții statale în genere, trezirea omenirii la conștiința unității ei practice, prima luare în considerație a statului mondial — cum s-ar putea ca tot acest umanism social, care se ridică mai presus de democrația burgheză și pentru care se dă marea bătălie, să fie străin și neplăcut firii germane? În sfârșit, sa față de lume a fost întotdeauna un dor atât de mare de lume, în adncul singurătății care a făcut-o rea se află — cine să n-o știe! — dorința de a iubi, dorința de a fi iubită. La urma urmelor, nefericirea germană nu este decât paradigma tragismului existenței omeniești în genere. De îndurarea, de care Germania are o nevoie atât de grabnică, avem nevoie cu toții.

În românește de ION ROMAN

* Conferință din 1945, rostită la un curs la un mare școală din America

DUELUL INVIZIBIL

Nimic mai plăcut decât să te instalezi cu o halbă de bere la o masă în aer liber, într-o zi însoțită de vară, pe o stradă centrală a Munchenului (Kaufingerstrasse), zonă interzisă circulației mașinilor. Lângă tine se înalță marile blocuri comerciale, între casele colorate de tip medieval și domurile, bisericile, monumentele celebre, muzeul viu al trecutului istoric. În jur auzi toate limbile pământului și poți vedea cele mai diverse aspecte ale modei vestimentare de la excentricitatea filicii de industrii, îmbrăcată în blugi spălăciți, până la corectitudinea severă a slujbaşului de bancă pentru care plimbarea e o îndeletnicire gravă. Caut să mă sustrag animației trecătorilor, care contemplant și filmează din multiple unghiuri străvechile clădiri, însoțind gesturile lor de fotoreporterii amatori cu comentarii zgometoase, într-un amestec poliglot de eruditie — și urmăresc cu o concentrată atenție recomandările culturale ale zărilor müncheneze. La Residenztheater, nume faimos în mediile artistice, se joacă în acest an, pentru prima oară, piesa lui Brecht *Ascensiunea lui Arturo Ui* poate fi oprită. Criticul teatral scoate în evidență sensurile «lecției» brechtene, judecă formula grotescă a spectacolului bazat pe jocul măștilor, care închid în metafora lor un traiect zguduitor al veacului. Dacă undeva ascensiunea lui Arturo Ui putea fi oprită, atunci fără îndoială acest fapt era posibil în primul rând, aici, la München. În anii începutului de agresivitate insolentă și primitivă. Ce soartă stranie a legat orașul pașnic și vesel, amfiterion al Artelor — de nașterea monstrului?

Scăldat în razele soarelui, cu splendorile sale palace, galerii, parcuri, Münchenul s-a scuturat de povara rușinii. Clădirile de trisă reputație, dovezi ale înfrîpării mișcării naziste și ale triumfului ei negru au fost demolate și acoperite de iarbă sau de asfaltul noulor șosele. Totuși, urme mai există, ele au pătruns prea adânc în intimitatea peisajului și nu vor dispărea decât după ce generațiile viitoare le vor putea examina neutral, absorbite întru totul de frumusețile panoramei.

E cald, larma din jur pare din ce în ce în ce mai voioasă, totul te îndeamnă să gusti din binefacerile relaxării și să te abandonezi reveriei leneșe. Însă, deocamdată, e prea devreme pentru uitare.

Aproape de Odeonsplatz, în mijlocul superbelor monumente, se află un bizer intrus arhitectonic, casa Wermachtului, în ruină, goasă și măcinată de vreme. Întrucât contrast pentru zveltele contururi ale măreției cetădene din jur! Când s-au înlăturat celelalte vestigii ale trecutului trecut, culturile nazismului, edificiul au ezitat în fața acestor ziduri, voind totuși să păstreze o relicvă în timp, un memento mori sicut chiar în miezul strălucitor al capitalei bavareze.

Trădare, agresivitate, teroare, — Münchenul a fost cîteva decenii și un sinonim al acestor cuvinte infamante. De unde s-a ivit curioasă atracție a dictatorului

pentru orașul picturii, al muzicii și al melancoliei inofensive pe care o ridicase la rang de virtute Ludwig al II-lea? Poliți contradicției, Politică și Artă, perfect delimitați în epoca tinărilor rege bavarez și a lui Bismarck, vor continua să definească mereu, subteran, firea Munchenului și să decidă tumultuoasă sa istorie.

Un om tăcut scribătea strizile oraşului. Ursuz, Inchis în sine, nu saluta pe nimeni, evita orice conversaţie directă, orice contact uman. Foarte puţini mărcori îi aduc aminte de din acea etapă. Fără de gălăgioasă etalare de orgoliu de mal tirziu, nimeni nu părea cum mal şters, mal anodin, mal neînsemnat. Astăzi este cunoscut faptul că locuia pe Schleissheimer Strasse nr. 34, în cartierul Schwabing, ca subchieria la croitorul Popp. Această adresă apare pe un acc al poliţiei locale. Se intitula ba pictor, ba scriitor. Adevăratul e că nu avea o profesie fixă, Venise în România în 1924, după o etapă de studii militare, şi spunea, uneori, că voia să se dedice artei. Căzuze însă în două ori la examen la şcoala de desen, valului bu. Academia de Arte şi la Şcoala de Arhitectură. El socotea eteul o dovadă a incompetenţei şi marelui profesorilor.

Dacă face abstracție de rezultatul efortului „măgales” (fotografie umile, insignifiantă), ființa lui avea totuși ceva sfidător și neprevăzut. Foarte distant, nu adminea pe nimeni în apropierea sa. Nimic nu justifică decât mîndrie și singurătate disprețuitoare. Trebuia curînd să împlinescă 25 de ani, nu-și terminase studiile, avea marlă lucioasă de informare, nu se evidențiasă prin nimic, creșterea lui pe strădă nu arăta în mod normal, privirea. Palidă la față, figura austeră, puțin ridicolă, cum călăuzea pe cei doi fani în jurul lui, însoțindu-i la o analiză retrospectivă, o trasătură exagerant în comportare. Tăcutul trecător nu se pierdea în ambianță, o crăstură de bizarerie ar fi trebuit să îndene la vigilență.

De unde această supraveghere? Fără a intra în mecanismele psihanalizei (revolta împotriva tatălui, ultragiile suferite de mama sa, energia investită de ea pentru a-l delega să pedepsească, în numele ei, toate înostriile, felul în care au fost culti-

vate instinctele agresive, compensatorii, de revanșă, etc.) vrem doar să notăm că încă de atunci, din prima perioadă mănunchă, pictorul amator era marcat de o incapacitate afectivă, nimic nu-l gâzduiește din soarta celor pe care îl nimează în cale. Refuzul de a dezvalui, a gestiona, a gestiona de intimitate nu pornea doar din golul sufletesc. Tînărul fără încă și fără căpăți, era acaparat în inima lui, de o egoistă autoconcentrare. Ce căuta în lume? Acum, încet, încet, pe dubite, într-o bobișta diavolească, se născuse ceva foarte uranică, destăinată să steargă umilințele trecutului și să-și ofere, pe neașteptate, neașteptat, de cruntă. Mereu voia să elimine urmele biografice: rudele, foștii colegi, legăturile sentimentale. Scrierile: Iora nu primeau răspuns, apelurile de prietenie rămăneau fără ecou, cu incipiență iretărilor se retrăgea în el însuși, rupind punțile, hotărât să nu mai revină îndată. Căci propriul trecut, prea fră, prea mîrunt, prea compromișor prin mediere, îl provoca furia. El dorea, nu deajuns de împede, dar din ce în ce mai imperativ, să îndepărteze rușinea originii. De părinți, nu mai voia să-și amintescă, nici o dovadă materială nu mai trebuia să îndrepte pașii spre anii de micime și în unic. Lui, fiul himan, creator al propriului destin, îl trebuia o altă descendență, un alt trecut, el fii el imaginari.

[illegible]

Mai tirziu, in anii de bătaie electorală și de programe agitatorice, aceste idei se vor prezenta în forme organizate, didactic înșiruite, obiect de cult și de fanatism. Ele s-au făurit, însă, pe tăcute, din ceea ce a putut să fure de la retorii de cafea și berărie, mai întâi la Viena apoi la München, de la revărsarea lor de silă și neputință.

Putem identifica în lozincile și cuvântările apostolilor vagabonzi, germeii teorii spațiului vital, al îndemnului de a acapara alte ținuturi și popoare, pornind de la aceeași deviză a superiorității spilei teutonice. Tot acolo s-au cristalizat: aspirația totalitară; repulsi fața de democrație, față de parlament, față de votul multiplu; decizia de a impune structura militară, răspândirea suverană, cu un cap dictatorial, de care depindea totul; dușmănia împotriva marxismului, împotriva înțelegerii științifice a istoriei și pledoaria ipocrită pentru împăcarea claselor, într-o națiune puternică; demagogia uniții, care se va folosi apoi de nemulțumirile reale și va cere război pentru înșirarea Germaniei prin tratatul de la Versailles. Astfel de teze ale insolenței și agresivității ignorante s-au născut în berăriile unde glasul competenței și al echilibrului era hădărit, unde aveau întărită fraza incultă, strigădă, haosul opiniei, satisfacerea instinctelor. Aici era locul prileiului pentru fuziunea prejudecăților cu ura elementară.

Cine ar fi putut ghici nașterea monstrului în confuzia primilor ani bavarezi al lui Hitler? El însuși era, pe atunci, departe de a fi conștient de premisele ascensiunii sale, de rolul lui în acest tumult, de tipul de « mesianism » barbar și sadic pe care îl va reprezenta. Totuși aceste sîrni de spirit pluceau prin aer, ele defineau identitatea politică a unei părți a orașului, cuprinsă de un șuvoi funest. A fost cineva care le-a receptat, a înțeles pericolul creșterii lor și formulat un avertisment tulburător. Printre-o coincidență a soartei, acest profet care a scris o carte în anii dinaintea izbucnirii războiului mondial, care se prevădea metaforic expansiunea fascismului, cînd nu exista încă denumirea de fascism, acest profet modern era un om care a locuit tot în München, s-a aplecat din izvoarele orașului, cele sănătoase, ale artei și frumuseții, atestate universale, a fost chiar vecin de cartier cu Hitler și va ajunge peste ani, aversarul german cel mai de temut al dictaturii, deși nu știa să folosească arma și nici nu era de meserie politician.

Cerul fără nori, căldura primăvăratică mi-au îndreptat pașii în acea zi, în obișnuitul pelerinaj pe străzile din München, spre trotuarele largi, împodobite cu pomi înalți, care acoperă zone întinse umbrase de pe Prinzregentenstrasse. Măa răsnit îndată în minte, chipul lui Gustav Aschenbach și plimbarea cu care începe nvela *Moarte la Veneția*. Prinzregentenstrasse take orizontal centrul orașului, cînd unele din cele mai frumoase case și instituții, ca de pildă *Heus der Kunst*, și îngîduie accesul către fermecoate spații de agrement. De aici, de la locuința sa aflată pe această stradă, a pornit Gustav Aschenbach în strania aventură. În acea zi nu s-a petrecut, aparent, nimic neobișnuit. Obosit de munca încordată la masa de scris, eroul a optat pentru metoda de relaxare prin mers și a intrat pe aleile Parcului Englez. Era o zi înăbușitoare, cu o zăpușeală neașteptată pentru luna mai, care urma unui timp rece și umed. Multumit de aerul și mișcarea care îi vor redinprospăta forțele, Aschenbach a străbătut parcul foarte lung, a ajuns pe cîmpie, dincolo de ulucile cîmpioților de piatră, unde crucile, tăblițele comemorative și monumentele de vînzare alcătuiau un al doilea cîmîtur, fără morți — și apoi s-a reîntors pe străzile pustii, ascuțindu în gînduri, a luat tramvaiul electric la Ungerstrasse, ca să revină acasă.

Probabil că Thomas Mann a făcut el însuși, de multe ori, această plimbare, care în năvălul devine, pe neașteptate, debutul unei alte existențe. Era domeniul lui, străzile pe care îl știa bine, pe aproape fiecare din ele locuise o vreme. Aceasta era partea orașului care îi plăcea, pămînta lui dinspre nord-est, în care el descoperise un refugiu al artei, al visului, al destinderii. « Mein Schwabinger

Dasein » (prezența mea în Schwabing), va scrie el mai tîrziu, nu fără mîndrie, referindu-se la carierul vestit al capitalei bavareze, înscris în parte în perimetrul pe care el îl a hașurase » prin locuințele sale, prin ceea ce luase spiritual în posesie în München.

De această urbe, Thomas Mann se simțea legat prin multe fire, unele clar expuse, altele tainice, subterane. Relația nu e deloc rectilinie, sacurația, chiar dezgustul, alternează cu dorința vederii, cu nostalgia anilor petrecuți între porțile orașului. Se iveșc multe ambiguități, porțiuni de ceață, ferice de lumină, poște și din pricina unei ezitări fîntrnice, unei temeri de a dașului pînă la capăt toate impresiile. Înșai istoria de care Münchenul e sîit de încercat prezintă o traiectorie prea complexă, ca așfinșile și dezacordurile să poată fi reduse, în mod perfect, la coordonate simple. Oricum, pentru înțelegerea itinerariului literar al lui Thomas Mann, dependența de capitala bavareză are semnificații decisive. Opera e impregnată de contactul cu orașul, iar convulsiile și, în cele din urmă, delimitările în atitudinea civică a scriitorului sînt determinate și de reacția în fața presiunii specifice pe care o exercita Münchenul.

Contactul cu Münchenul a însemnat treptat leșirea din stadiul larvar. Scăpat de mediul închis, rece, rigid al Nordului, Thomas va putea scrie, departe de Lübeck (la Roma și München) cronica nemiloasă a unei deciderii, *Casa Buddenbrook*. Ceea ce îl atrage în capitala Bavariei este prioritatea conferită aici artei: el și prietenii săi se puteau abandona acum desfășărilor spirituale. Peste mulți ani, ca să omagieze o seară intelectuală petrecută în America, autorul *Dactorului Faustus* o compară cu seriile din Paris și din Münchenul anului 1900, punctul de reper, deci, cel mai înalt pe un grafic pe care deceniile au avut vreme să-l traseze pentru el. Tînrul sfios și tăcut găsește deplina mulțumire în organizarea planului de vizionare a spectacolelor de teatru și operă. La München sosesau renumite formații și Thomas Mann nu lipsea nicodată de la reprezentațiile de vîrf ale stagiunii. Cu mari semne de exclamare, comentează în scrisori, reușitele unei interpretări. Este un admirator pasionat al lui Wagner și întîmpină cu febrilitate noile « Fatspiele » dedicate autorului lui *Parafal*. Peste tot în articolele și epistolele sale circule constant pări despre aventurile artistice ale Münchenului, subiectul cel mai arziator al confidențelor. La redacția revistei « *Simplicissimus* », tînrul autor al *Casei Buddenbrook* devenise un colaborator apreciat și manuscritele sale literare erau așteptate cu mult interes.

Dar Thomas se lăsa încă în voia jocurilor unei tinereși devenită la München exuberantă, petrecînd ore în sir în plimbări prin parcuri, vizitînd expoziții, angînd discuții despre artă. La o vîrstă înaintată, scriind unui prieten vechi, cunoscut în acei ani ai capitalei bavareze de început de veac, el numește epoca fînită și evocă înțelegerea, răbdarea, spiritul de solidaritate al amicilor (cel doi frați Ehrenberg). Pentru sobrul și ponderatul scriitor, nostalgia cu care își aduce aminte, peste 50 de ani, de orele de întrecere cu bicicleta, de aruncatul cu pietre, de vagabondajul prin München — este, un semn al spiritului autentic de care a beneficiat acea perioadă a veseliei și lîmnoasei expansiuni juvenile. La întoarcerea din expedițiile citadine, Thomas și cei doi Ehrenberg, dintre care unul era muzician de profesie, improvizau o audiere, autorul lui *Tristan* cîntînd la vioară. Altădată, bîtrînit sedentar caută prin rafturile memoriei tinereții mîunchenoză, descîrînd cu voioșie, tot într-o scrisoare, cursule pe bicicletă cu Katia, înainte de căsătorie, și grija cu care asculta prevederile meteorologice pentru a nu rata plăcutele lor escapade.

Odată cu începierea familiei (1905) și cu cucerirea autorității și faimei scriitoricești, programul mîunchenez al lui Thomas Mann se modifică. Se știe acum cu

cîtă severitate respecta el orarul nou stabilit, scutul de dimineață, micul dejun frugal, cearurile de lucru, riguros păstrate, într-o disciplină nemtească, prima întîlnire cu copiii abia în jurul orei 12, cînd, după ce se bărbierise, al efectua plimbarea în oraș, ca un ritual, însoțit de cîte un amc, masă de prînz, lectură ziarelor și revistelor la cafea, retras într-un mic salon, era de somn, apoi scrierea articulelor, încheierea corespondenței, paginile de jurnal, activități intelectuale care nu presupuneau totuși efortul din timpul dimineții, dedicat romanelor, și, în sfîrșit, serile rezervate convorbirilor cu prietenii, audiiilor de muzică, destinderii într-un climat de spiritualitate. Noaptea, plînă cîrzu, Thomas Mann se culunda în lectura cărților. Grupul de prieteni — scriitorii, compozitorii, dirijorii, editori — va forma societatea în care autorul lui *Thomas Kröger* îl place să trăiască, dornic să găsească un ecou și o confirmare la preocupările sale artistice.

Încă din acei ani, dinaintea primului război mondial, Thomas Mann despărțise Mînchenul în două. Călată jumatate cu care nu voia să aibă de a face, nu putea fi localizată geografic; ea li tăia mereu calea, îl incita la o reacție. Era Mînchenul micilor scandaluri, al berărilor pline de forlota, al comercianților și industriașilor, obtuși și siguri de ei, nepăsători la artă. El cunoștea aceste cercuri, din ele a cules figura lui Alois Permander, candidatul bavarez la clădirea, care năvălește în viața familiei Buddenbrook, cu mustașile sale de foc, cu expansivitatea atît de superficială, omul care nu văzuse nicodată pianoteca pe dinăuntru, care își înălțase casa pe Kaufingergasse cu scara ce pornea direct de la intrare și care, după ce își consuma seriile la Hofbräuhaus, încheia rezumativ: «Ce-i trebuie omului la Mînchen? Lînjște și o halbă de bere...»

Încet, încet, acest oraș strîns în jurul casei sale, l-a devenit familiar, mediu normal, necesar, organic pentru existență și pentru creație. Un corespondent în mediul corespondent li destinău convingerea că aici o să-și încheie viața, în Mînchen, «care în amănutele este o așezare cu puțin orășel meu». Socol se produce, mai tîrziu («socol acela din anul 1933»), cînd noliima, care își avea originea în metropola bavareză, se va întinde în toată țara și se va întoarce ca o furie înecată și asupra Mînchenului. «Nu voi uita nicodată călătoria de așezare agramată și ucișătoare prin radio și prin presă împotriva eseului meu despre Wagner, organizată la Mînchen», va scrie Thomas Mann. Asupra marelui romancier, laureat al Premiului Nobel, stînd al umanismului modern se abate ura barbară a nazismului.

Va începe viața de drumeț, el, fere conservatoare, înclinată spre contemplare și imobilism, cu deprinderi greu de schimbat. Un corespondent, Kurt Martens, a relatat de ce a respins Thomas Mann o invitație care i se făcuse: el nu suportă, chiar pentru cîteva zile să se supună gospodăriei și obiceiului de viață străin. Nu era un pelerin, un hoinar, el pătrundea prea adînc în înimăteia unui spatiu, după ce se obținuse cu el, se identifica deplin cu această mătă. Va pierde acum temelia firească a vieții, cea, unde putea lucra, cărțile, obiectele de artă, manuscrisele. După ce a înfruntat fura destinului, fiind sediat de șicane, refuzuri și destituiri, Thomas Mann va alege «acem astem al inimii în exil». Nu poate șterge din amintire chipul celor care au declanșat minile orbe. Mînchenul va purca, spre rușinea lui, ca un stigmat, această mască a nerecunoștinței și înșirării. Peste ani, cînd America îi va oferi un adăpost mai sigur, după anevoioase sfôrțuri de acomodare, va reieși că e vorba de un transfer, că în fond, ceea ce urmărea scriitorul era perpetuarea, în alte condiții, a unui mod de a exista. «Trăiesc și-mi vîd de treburi aici nu alt fel decît în Herzogpark în Mînchen», comunică el într-o epistolă. Adică a reușit să reia stilul de viață, programul aspru de lucru, liniștea, plimbările, micile tabieturi și, în special, a reînchegat mediul spiritual, grupul de

prieteni (Bruno Walter, Bruno Frank, Franz Werfel, etc.) care însemnau pentru el oglinda și «acvariu» necesar vieții și inspirației epice. De peste ocean, acele «scrisori trimise în noaptea» poartă pecetea revoltei și a deștultului față de hoarda nazistă, dar din ele răzbat și dorul după fosta lui tinerețe veselă mînchenză, învîlăuit în arcă.

Pe planul creației, tentat de extreme, Thomas Mann a năzuit să găsească un factor de conciliere, un rezim pentru păstrarea echilibrului. Într-o ipoteză ideală, Mînchenul ar fi putut juca un asemenea rol. Pentru Thomas Mann orașul bavarez era, simbolic vorbind, o încercare de a armoniza două valențe intime, Nordul cu Sudul, Lübeck cu Veneția. Ioni lanoși, în studiul închinat marelui prozator, analizează cu finețe predilectia autorului *Mutuelul* vrîjit pentru astfel de certitudini simplificatoare. El avea nevoie de lîră moderată, ca să includă, fără disensiun, în aceeași ecuație, insincursimul ardent al unui pol geografic și rigoroarea rece, calculată a celuilalt. Este vechiul ideal gothean de unire a nordului gotic cu sudul clasic, severitatea septentrională cu «desfrul» meridional.

O stare a ponderei se putea realiza prin atenuarea extremelor fără a se renunța însă la funcția specifică a fiecărui component. Mînchen, nu numai geografic, putea fi un spațiu al împăcării și al recontopirii elementelor, pe o spirală superioară. Dacă agenții excesivi reveneau mereu, în mod alarmant, în universul narativ, pe de o parte caracterul de apocalips al evului mediu german, propriu Nordului, cu instrumentele de tortură metodică și manuale de vrajă (tentativa ocultă), pe de altă parte inconștienta demență a alunecării în barbarie romantică, specifică Sudului, — această repetare și insistență negativă erau și un rezultat al unei istorii reale trăită de acest oraș de răsplîne, într-un veac cutremurător. Nefcetat dispus să abdice în favoarea împăcării, lăsîndu-se invadat de nostalgia tinerescii mînchenze și, totodată, repunit în efuziuni de evenimentele agitate și dubioase care cotropeau, cu un bleset, capitala bavareză, Thomas Mann a păstrat față de frumoasa urbe un echivoc sentimental justificat.

Spre a descifra mai bine «afinitățile electice» mînchenze ale lui Thomas Mann, cu accentele deosebite puse în fiecare etapă, să ne întoarcem la începuturi, timpul care strînge, credem, toate contradicțiile viitoare. E, de altfel, perioada care provoacă nemillocit tocmai «duelul invizibil» dintre cei doi exponenți ai tendințelor extreme caracteristice orașului — tema centrală a studiului nostru.

Ne aflăm, așadar, în capitala bavareză, cîțiva ani înainte de izbucnirea primului război mondial. Tot ceea ce compune Thomas Mann, chiar subiecte de natură exotica, plasate pe alte meleaguri, poartă neîndoielii, înfrîurirea acestei localități, Autorul Casei Buddenbrook duce din nou o luptă surdă cu un mediu și o mentalitate, dar relațiile sînt de așă dată mai puțin directe, mai subtile și mai nuante, fiindcă în ele intră și o doză de complicitate și solidarizare cu jumatatea artistică a Mînchenului («mein Schwabinger Dasein»). Din ceea ce răzbat în climatul cotidian specific, Thomas Mann desprind o temă, o temă obsesivă și complexă, o temă care a însoțit-o de-a pururi și a inspirat-o din primul și al doilea război. Și aceste preamiri, fantastică putere de întuire și anticipare pe care o deosebită artă, erau posibile numai acolo, în acele spații mînchenze, în care divergențele se exprimă în mod apăsător, în superlative.

Thomas Mann terminase de cîrful o năvel, despre care singur spunea că e o poveste despre moarte, moartea forță ademenitoare, potrivnică eticii, o poveste despre voluptatea pieririi și despre resursele de demnitate ale articultui. Peste tristul cîntec al scufundării în gol, din *Moartea la Veneția*, planează dragostea lui Goethe, bătrînul faun, pentru foarte tînăra Ulrike von Levetzow (17 ani), înfîntă în 1812, la Marienbad. S-au mai sugerat similitudini de situație cu episoade din viața lui

Stefan George sau Gustav Mahler. Scriitorul va recunoaște mult mai târziu, că la fel ca în *Tonia Kröger*, în *Moartea la Veneția* aproape nimic nu e inventat.

Moartea la Veneția este o scriere matură și autorul își va exprima satisfacția după terminarea ei, observând într-o scrisoare că totul se acordă și cristalin și pur. Va reveni asupra aprecierii și va spune că *Tonia Kröger* și *Moartea la Veneția* sunt realizări depline pentru că forma închisă și pregnantă, proprie unei năvele, are mai multă perspectivă de durată decât romanul, o formă de artă laxă și extinsă.

Cazul lui Gustav Aschenbach este rezultatul unui moment și preluarea unei evoluții, ceea ce însă va reieși cu claritate abia după aceea. Legătura cu alte preocupări devoratoare de ordin etic și estetic, și implicit, cu temperatura spirituală de atunci a Munchenului, se cere dovedită metodic.

De la începutul năvelei aflăm că Aschenbach a împlinit 50 de ani, că s-a stabilit demult la München, că scrie cărți, incluse și în manuale școlare. El propovăduiește un moralism al mândrii, se arată un spirit ambițios și un caracter elevat. Brusc, este supus unei probe umilitoare. Natură calmă, așezată, anti-aventurieră, eroul se simte atras de un demon al călătoriilor, Veneția dovine pentru Aschenbach un punct în care se interfează frumusețea, voluptatea și moartea. Descins în acest oraș italian din dorința de destindere, e surprins de boală, de epidemia de holeră. Nu va mai pleca, deși raplunea se împotrivesc șederii. Tadzio, micul însoțitor, i se pare că întruhipăză o asprile de neînfrânt. În climatul venețian se produce acțiunea de seducere. Virsincul călător nu mai poate să reziste în fața puterii magice a localității sudice care îl subjugă. Înopinat, eroul e nevoit să accepte dimensiunile unei vaste experiențe spirituale. Ordinea și disciplina traiului sînt subminate de o patimă a răvășirilor.

După mulți ani, în 1954, răspundînd unui corespondent, Thomas Mann se apără împotriva unei interpretări puritane, care se prelungește ca o confuzie regretabilă peste vreme. Scrisoarea este revelatorie și pentru că face parte din ciclul unor pagini inedite, descoperite de curînd, în lunile din preajma acestui centenar («Neue Zürcher Zeitung» nr. 527—decembrie 1974). Scriitorul respinge învinuiri etice, sensurile năvelei sînt multiple, problematice, incomode, dar, istoric, ele își au locul lor firesc înainte de declanșarea primului război mondial. (Aceasta este o destăinuire extres de însemnată, care ajută la descifrarea intențiilor și confirmă extraordinara capacitate de autoanaliză a scriitorului. La demonstrarea relației fundamentale cu istoria, pe care, abia după patru decenii, autorul o precizează ferm în această scrisoare, vom încerca să ajungem prin înaintări succesive.) Nu poate fi imoral produsul unei gândiri, al unei cunoașteri, al unei dragoste de adevăr, chiar dacă ele sînt încărcate de pesimism. Năvela e perversă? Thomas Mann se miră, explică: nu e vorba de o pornire trivială, ci de fascinația pe care o exercită frumosul. Este ivirea cu consecințe distrugătoare a unui «zeu străin» într-o lume fixată pe reprezentări și judecăți apriorice. Frumusețea, chiar dacă implică acți de strivire, mutilare, este drumul artistului spre spirit. Descrierea acestor aventuri sufletești nu e un act responsabil. Ea exprimă pînă la această înălțare conștiința răspunderii literare. Tocmai pînă — recăpătarea demnității, a respectului — justifică riscul trecerii prin ispită. Vechea rutină uscată, fără viață, pedantă, nu permitea înșirarea la lumană.

Decamdată, înainte de a înțelegerea alte implicații, să reșinem că *Moartea la Veneția* rela, într-o variantă înedită, două motive fundamentale în creația narativă a lui Thomas Mann. Unul este motivul bolii și terapeutica secretă pe care, paradoxal, ea o include. Al doilea derivă din primul și se referă la ecuația complexă a spiritului german și la necesitatea unei evaluări lucide, fără falsă pietate.

Deci, e de notat, înții de toate, interesul pentru stările malade. Acest interes are, în mod izbitor, un caracter aparte în opera marelui scriitor. «Nu neg că pe plan spiritual patologicul exercită asupra mea o puternică atracție și că m-a tentat dintotdeauna», admite Thomas Mann. Această atracție pe care o exercită morbidul e de natură spirituală, și cum subliniază însuși autorul, el distînt spiritualizează totul.

Se cuvine evidențiat aici convingerea lui Thomas Mann că în efortul de cunoaștere intelectuală, patologicul are o funcție distinctă. Nu numai că preocuparea pentru aspectele degradări fizice și morale îngăduie reliefaarea mobilurilor unei înfringeri. Există la el, continuu, ispită acestei revelații («Doar scriu mereu istorii ale unei decăderi»). În viziunea lui Thomas Mann se înțelege o contradicție între artă și sănătate. Bucuria este contestată, opusă creației. Dar cine anume e bolnav? Nu fiecare posedă vocația bolii, ceea ce ar implica, din oplica autorului lui *Tonia Kröger*, și clarviziunea autoexaminării el, cu toate efectele asumate. Hans Castorp din *Muntele vrjdit*, tocmai cel care nu e atins inițial de maldie și vine în vizită la sanatoriu, are, de fapt, vocația bolii. Ea îl înlesnește subita evadare din mediocritate și deșteptarea curiozității pentru lucruri ignorate pînă atunci. Boala îi oferă posibilitatea și timpul să surprindă latura nocturnă și misterioasă a realității. De aceea, dintre eroli lui Thomas Mann, acest tînar, intrat fără să fie conștient într-un cercul al anormalității, în sensul însă al prerogativelor spirituale pe care i le atribuie scriitorul, va face în scurtă vreme cel mai limpede elogiu maldiei. Boala, în accepția lui Thomas Mann, primește un avans substanțial, fiindcă omul, slăbit de lupta pentru apărarea existenței, devine mai sensibil, mai receptiv la sunetele altădată nepercepute. E vultul infernului, pe care pacientul îl aude cu neînțele, dar și cu sete de cunoaștere. Ca să ajungă la o nouă sănătate, autentică, adevărată, el trebuie să străbată infernul, să-l lumineze labirintul. Cel bolnav are acces într-o lume interzisă, vine în contact cu diavolul, și astfel poate obține, apoi, izbăvirea.

Cum va fi însă convalescența? Convalescența este o eliberare din tentația decădență. Hans Castorp se trezește din vis și are «presimirea unei umanități noi pe care o poartă, în germene, în străfundurile inimii», spune Thomas Mann. Trezirea din beție a lui Aschenbach e tîrzie. Celălalt, Hans Castorp, n-a ocotit până cu diavolul, dar mai tîrziu, mai tenace, mai simplu, cum remarcă perspicace Ion Ianoși în studiul amintit, a ieșit la liman. Într-o altă ipostază, Adrian Leverkühn, din *Doctor Faustus*, va păși premeditat în imperiul tulburare și-și va rețeta posibilitatea de întoarcere.

Primii eroi ai lui Thomas Mann se apropie de chipul «pietatei», prin mimesis și fragilitatea lor. Ei au o vitalitate deficentă, dar și un eroism al slăbiciunii, cale de luptă pe care alții nu o pot folosi. Trei print-o criză a realului, nu se pot acomoda, se retrag în muzică și în boală, două ispite care li scot, implicit, dintr-un automatism inert.

Maladia și moartea sînt în proza lui Thomas Mann cîi ale inițierii. De aci rolul pe care îl deține, ca și la Dostoievski și Shakespeare, «idiotul» sau «sfîntul». Măreția nu este o noțiune pură, păstrată în soră. Binele coexistă cu răul, și sublimul în destulul omeneș rămîne încercarea continuă de a depăși condiția bolnavă, traversînd-o fără ezitare, pînă la sfîrșitul călătoriei. «Nu cred că Castor ar fi devenit Cătar fără debilitatea lui și fără crizele lui de epilepsie», va conchide Thomas Mann. Orice nouă cunoaștere presupune efectuarea unei experiențe, pe care prudența și judecata n-o tolerează i mediat. Înglobînd aceste trepte ale cunoașterii, arta realităă se lărgeste, propune un alt fel de umanism. A străbate și culorale întunecate ale subconștientului, cu pilpirlile vagi, misterioase — asta nu presupune

numaidecât rătăcire și cădere în prăpastie. Tot ce e omenesc poate fi perceput de noul realism al secolului nostru, mai complex, mai nuanțat, în stare să utilizeze oricare rezultat al explorărilor. Esențială rămâne încrederea în rațiune, în capacitatea omului de a străpunge tenele. De altfel, chiar această căutare a «boli» deschide o altă înțelegere asupra pasiunii, ca ilustrare a derutei și a înșirării eventuale. Până la urmă, coborîrea în ispită este un versant al cunoașterii, o cale de verificare a criteriilor, de restabilire a unei etici, poate mai severe, deși recunoaște disjuncțiile omensului.

Din această altitudine a interpretării complexe, cratează Thomas Mann însuși spiritul german. La Wagner există un amestec de sublim și nelegiuit, la Nietzsche o fluminare, dar și o voluptate a iadului, iar la Goethe tendința spre ordine, spre măsură, spre formă, e o expresie a ambiguității sale de a-și stăpîni firea. Vigorează era la origine imbecilă și purta cu sine ceva primordiale și demonic. Echilibrul, simetria sînt repercursiuni ale însumării particulelor dizolvante. Dacă și Goethe, care domină imperiul contradicțiilor, nu evită ispită infernului, înseamnă că el «era prea mare pentru a fi numai bun». Prin amestecul german de barbarie și rafinament, a subjugat și Bismarck Europa. Plecînd de la aceste disocieri și exagerînd ironic, Thomas Mann avertizează că omul mare german e o calamitate publică. Antecedentele imoralismului trebuie căutate departe, la Luther și Goethe, Schopenhauer și Pichte. Judecări dintr-o singură perspectivă, Goethe și Luther se aseamănă înrapant (transformarea semneului în monstru, deplasările de funcție între Tot și Nimic, dumezesc și diavol, umanism și nihilism). În formule axiomatiche, Thomas Mann își enunță punctul de vedere: «Domeniul moralității e larg, el cuprinde și cel al imoralității. Marii moralisti, oamenii trăirii de largă extindere, îl parcurs în întregime». În special ecuația spiritului german impune această privire lucidă, autocratică. Din examenul unei evoluții istorice rezultă că nu poate fi omisă «conștiința noastră a demonicului și a abisului». Redusă la esență, literatura echivalează cu o autocratică națională. Dacă premisele sînt admise, atunci concluzia logică e normală: pentru a scoate în vileag valoarea unei acțiuni spirituale, nu e oportună starea de evlavie, de laudă continuă și necondiționată («Cîci gîsesc că grîndirea e nu numai demnă de respect ci și, înainte de toate, interesant, mai gîsesc că poftă iubă, respecta și te poftă totodată îndoi, ba chiar că acest soi de iubire și de respect sînt cele mai adînci»). Și altă dată: «Din pămîntele înveți mai mult decît din imnuri!». În acest fel se explică admirația plină de dragoste dar și decisa distanțare și critica erorilor și a îndemnuirilor rătăcitoare, în esurile lui Thomas Mann despre Wagner sau Nietzsche.

Recapitulînd toate aceste criterii, vrem totmai să stabilim, în sistemul de determinări propus, semnificația nulei *Moarte la Veneția*. Ce treaptă pe scara dezvoltărilor este atînsă aici? Înstrăzurat cu neobișnuită facultate de adieziune critică și tococată de crudă autodefinire, Thomas Mann relevă, temerar, fără a avea vreun precedent, ivirea unui fenomen care iese din ecuația cunoscută. Nu mai este vorba doar de tranziția prin «boală», spre a afla adevărul și nici de subiecțiune germană pentru elementar și pentru frumosul frust. Intervine un element necunoscut, de altă factură, care sparge cadrul cunoașterii și îl mod brutal însăși condiția experienței, suportul ei, adică ființa umană. Începe o altfel de denaturare, dincolo de spectacolul cunoscut și clăsat, o modalitate a perversității care nu poate primi nici o absolviție. De ce? Fiindcă ea nu mai pornește din nevoia de scotocire a enigmatelor vieții și de refacere, pe o altă spirală, a sensurilor umaniste. Primejdia e încă latentă, rînelor silabice trece noaptea, abia mult după aceea, cînd se vor recomune întîmplările, se va putea arăta succesiunea reală a fazelor, și ciuzele dezastrelor. Vor deveni limpezi atunci și primele indicii, aparent benigne,

ale atrocității generice. Totuși, marea performanță a lui Thomas Mann a fost aceea că a recepționat foarte devreme semnele suspecte și le-a înfățișat public. Nu omul politic, publicistul, încă mult timp prizonier al unei concepții conservatoare, înguste, aristocratice. Cel dintîi care, de pe îndrăzneala esargului, a văzut conturul corbii de pirat și stindardul ei negru, a fost artistul, cu ochiul lui de radar.

Trecerea de la apolitism spre radicalism convingerilor s-a făcut în activitatea lui Thomas Mann lent și s-a materializat pe deplin cînd s-a produs conflictul direct cu primitivitatea agresivă și intolerantă a nazismului, cînd acesta a ajuns ideologie dominantă în Germania. După ce asistă cutremurat la dezlănțuirea prigoanei împotriva intelectualilor, scriitorul refuză în 1933 să se întoarcă în țara natală. Heinrich Mann, cu antenele mult mai exersate pe planul vieții imediate, în arena confruntării opiniilor politice, se alăturase de la început, cu consecvență combativă, taberei democratice active. În materie de politică, maturizarea lui Thomas, fratele mai mic, fusese mult mai sinuoasă, nu lipsită de ezitări și retracții. Într-o scrisoare celebră către Freud, autorul *Casii Buddenbrook* invocase firea sa înecată, greu de urnit în toate vîrșele, tirziu adaptată și îndreptată spre fîntele pozitive, fecunde. La 40 de ani, el era încă un novice în domeniul convingerilor cetățenești și va constata, cu tristețe, că opoziția disperată față de ideile noi n-a fost uitată și lertată chiar mult după aceea, cu toate că a făcut multe ca s-o repare. Considerațiile unui apolitic, apărute în cursul primului război, scoteau la iveală «îndrăzneala lui reacționară», clădită pe ignoranță în treburile politice și pe prejudecăți. Să nu se uite însă că expunerea acestor păreri retrograde, ale unui om refugiu într-un voac trecut, a avut atunci și o «funcție catartică», cum spune chiar Thomas Mann. Cu timpul, foarte anevoie, el a acceptat reproșul fratelui și cînd s-a înrolat în frontul democrației și antifascismului el a depus, fapt incontestabil, o energie și o îndrăzneală exemplare. A fost repede înălțat în avangarda luptei, ceea îl confera și prestigiul său uriaș. Pe drept cuvînt, în anii emigrației, autorul *Muntelui vrîjdit* a fost socotit un spirit director, sef al opoziției germane, cel mai de temut adversar, pe planul bătăliei ideilor, al lui Hitler. În portretul făcut fratelui, Heinrich menționează că în 1939 Thomas ar fi spus: «Acolo unde sînt eu, este cultura germană». Ceea ce era, de altminteri, perfect adevărat. Cu ste prilej, e consemnată o declarație de acceși natură, edificatoare: «Eu sînt Germania cea bună, nobilă, dreaptă, înveșmîntată în alb; pe cea păcătoasă v-o redet spre nimicire». Cu nerențată admirație, François Mauriac scria: «Thomas Mann a păstrat în timpul traversării tunelului hitlerian gloria intactă a geniului german». Cuvîntările marelui scriitor imprimate pe placă la Los Angeles, transportate cu avionul la New York, transmise prin telefon, reîmprimate pe placă la Londra și apoi radiodifuzate lunar au constituit simbolul rezistenței germane și al nădeiei în viitor. Pentru publicul american, Thomas Mann era primul scriitor al lumii, el reprezenta Europa însăși.

Ce n-au sesizat însă mult observatori al evoluției lui Thomas Mann, a fost decălușul dintre două structuri ale personalității. Articul se deșteptase mult mai devreme, ba se poate spune că din lumea brașle sale se deșteptase cel dintîi, atunci cînd nimeni încă nu întrezeșise mijlerea pericolului. Nici el nu era în întregime conștient de întîlția adîncă la care ajunsesse. Nici adversarul dur, odios, animalic, care abia ieșea din magma amorfă, premergătoare asaltului, nu bănuia proporțiile catastrofei pe care o va declanșa. Și în această bîjbire a începutului, în care s-a petrecut nașterea monstrului, privirea artistului a veghat, din superioară deprindere, și a reacționat imediat, cu forță profetică.

Ulterior, Thomas Mann va reconstitui, nu fără orgoliu, «peiorisra» atitudinii sale față de nazism. Cu mult înainte de a da replicile directe publicistice și de a concepe masivele romane, sinteze ale umanismului militant și rechiziții ale bar-

bariei veacului, întulpa sa de prooroc se va exprima literar într-o povestire amăgitoare neutră, inofensivă. Un critic excepțional va distinge semnificațiile și consecințele gestului. Thomas Mann se referă cu recunoștință în 1944 la acest critic: «Autorul, Georg Lukács, un cărturar în literatură de orientare comunistă, vorbește la un moment dat despre afirmațiile mele din timpul primului război mondial și declară că atitudinea mea profund eretică de atunci, apologetică, mea a pînutei prusace, nu se pot judeca psihologic just dacă nu sînt privite laolaltă cu povestirea mea apărută înainte de război, *Mortea la Veneția*, în care îl hărăzesc ethosului prusac o pierde de un tragicism ironic». Firea atît de permeabilă la inteligența interpretărilor, Thomas Mann va reflecta asupra acestui demarș dialectic. El o opune, cu justificat dispreț, mărunților comentarii care se opresc mereu la relativ tîrzie la intrare în arena pamfletară directă: «La ce înălțime se situează această observație față de cîrcoteala trivialității...». Despre bucuria resimțită la citirea unui articol al lui Lukács din *Internationale Literatur* scrie și în «Jurnalul» *Doctorului Faustus*. Ca atitudine politică, Lukács l-a așezat alături de Heinrich Mann. («Și *Sapusul și Mortea la Veneția*, mari precursori ai acelei tendințe care a semnalat pericolul unui infern barbar înăuntrul civilizației moderne germane, ca produs complementar obligatoriu al ei»). De evidentă pentru Thomas Mann era faptul că astfel se fixa dinainte raportul dintre *novela venețiană* și *Doctor Faustus*. «Și e foarte bine așa, adaugă el, pentru că ideea «semnalării» este de importanță primordială în orice literatură și în orice cunoaștere literară». În fraza următoare, autorul lui *Tonio Kröger* are ocazia să dezvolte teza sa faimoasă cu privire la funcția de anticipare a literaturii, din care decurge și valoarea *novelei Mortea la Veneția*: «Poetul (și filozoful) ca instrument de semnalizare, seismograf, mediu sensibil, fără să aibă conștiința clară a funcțiilor sale și deci perfect capabil în același timp să se înșele uneori — mi se pare și singurul punct de vedere just».

Prin *novela venețiană*, acel act cutezător și lucid (artistic), Thomas Mann s-a situat dintr-o dată printre pionierii unei mișcări care încă nu se conturase, într-o vreme cînd, de altfel, nici adversarul nu era încheiat ca putere organizată, precis constituită. Nu era numai meritul de a semnaliza pericolul estetismului și al neutralismului etic, înaintea de primul război mondial, pe care, după aceea, în *Muntele vrîjite*, îl va scruta de pe picul cel mai înalt al ironiei. Acum desușește în germen, ceea ce pentru Serenus Zeitblom, confesorul lui Adrian Leverkühn din *Doctor Faustus*, va fi revelația zguduitoare: «Învecinarea estetismului cu barbaria, estetismul deschizător de căi barbariei».

Într-o altă epistolă de leu cunoscută pînă în acest an, neîncusă în cele trei volume de scrisori din editura S. Fischer, epistolă (din 30 V. 1938), adresată vechii lui prietene Agnes E. Mayer (publicată tot în «Neue Zürcher Zeitung» nr. 527—decembrie 1974), Thomas Mann rezuma, cu caracteristicile cele mai radicale, tîlcul dezvăluirilor din *Mortea la Veneția*: «Acestea au fost tendințe ale vremii, care pluteau în aer, cu mult înainte de a se pronunța cuvîntul «fascism», și care în manifestările politice care sînt numite ca atare, sînt greu de recunoscut. Totuși, pe plan spiritual, în oarecare măsură, aveau de a face cu ele și au servit la pregătirea lui morală». Iată reducere extremă, fundamentală a descoperirii efectuate în *novela venețiană*.

Nu se pot înscrice într-un cod specific personajele și situațiile dacă ele nu sînt raportate la atmosfera intelectual-morală dinaintea primului război mondial. Eroul, Aschenbach, este un artist care vrea să iasă din chingile psihologismului și relativismului secolului trecut, în căutarea unei noi frumuseți și a unei simplificări a sufletului. El are, inițial, o atitudine sceptică față de pasiune și se complăce în pînutele umblate, închise în fața aventurii febrile și cu efecte de neprevăzut.

Împins într-o altă lume, Aschenbach aspiră acum spre o nouă hotărîre, o nouă asumare a consecințelor, dincolo de analiză și chiar de înțelegere. Tentativa e înșelătoare fiindcă, fără să-și dea seama, el trece de porțile raționalului, dezarmat, fals călăuzit și renunțe la sprijinul pîninii. Din această opțiivă, Tadzio nu o are accident, ci o înclinare inevitabilă. Lui Aschenbach îi era necesară o probă-ispit pentru a părăsi traiul disciplinat, întemeiat pe respectarea pînutei, pe onorabilitate. Se va lovi nu numai de suferință, de boală, dar și de cruzimea frumuseții, un altfel de frumos, ridicat deasupra banalului, totuși putred de la începuturi. În această prăbușire a zellor, se găsește încă o componentă wagneriană. «Este mult Hitler în Wagner», va nota, undeva, peste ani, Thomas Mann. Eșecul, pe care îl prezice *novela*, rezidă în detronarea spiritului, în renunțarea la rațiune.

Prăbușirea a început de atunci, în mijlocul veseliei și trîndăveii vieții mîchenze care nu percepea pornirea avalanșei. Nu vom putea extrage din *Mortea la Veneția* o descriere realistă a fizionomiei orașului, cu toate ramificațiile demografice și agitațiile politice, ca după trei decenii, despre aceeași perioadă, din *Doctor Faustus*. Cheia dramei o putem afla, totuși, în Mîchenul din zorii noului veac. În pîmbarea din primele pagini a lui Aschenbach prin oraș, Thomas Mann concentrează, de fapt, toate întîmplările care urmează. Eroul se mărginește pînă atunci, în moderatele sale deplasări, la urbes frumoașe în care se stabilise. Subit, în acea zi de mai, l-a cuprins durul de călătorie, neliniște hoinară. Dar solii diavolului care apar, încă din Mîchen, conțin în ei sintetic, tot restul experienței. În timp ce cutreără îngîndurată cimitirul, Aschenbach observă figura ciudată a unui drumet. Avea părăia mare, cu borurile largi, un rucac în jurul umierilor, pe brațul stîng sprijinit de gold, o pelerină cenușie de ploaie, iar în mîna dreaptă un baston cu vîrf ascuțit de fier. Aschenbach nu-și poate deslîșii privirea de la gîtul slab, cu un proeminent măr al lui Adam, de la ochii spălați, tîviri cu gene poșetice, și de la cele două cure verticale dintre ochi care imprimau feței o stranie energie. Faptura strîm-nului degaja ceva îndrăgînit, dacă nu chiar sălbatic, buzele păreau că nu-și aveau, într-act erau de trase îndrăgînit dîntilor, dezvelit astfel pînă la gingii, albi, lungi și pîrînd că rînesc într-una. În acest portret, Thomas Mann a condensat tentația brutală și ucidătoare care îl va distrage treptat pe erou.

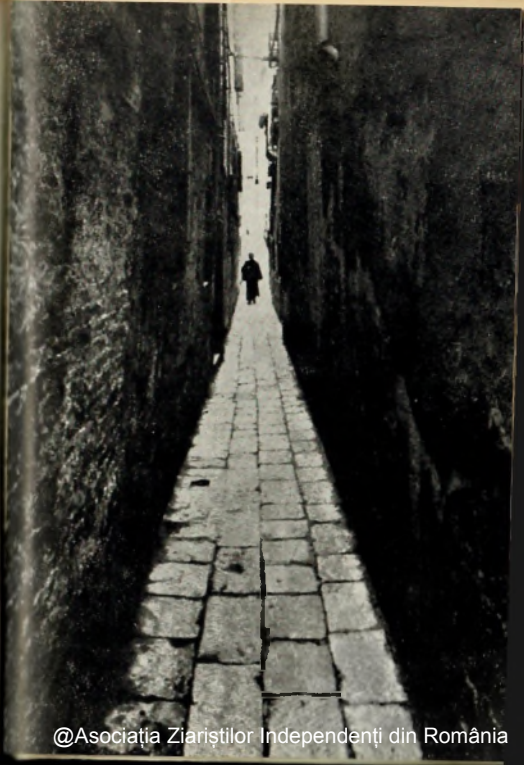
Acum, în acea fază prebelică, cele două nebunii mîchenze (pasiunea pentru artă cu strănilele ei excese la Ludwig al II-lea al Bavariei și spiritul politicianist, insent apacator), de mult antagonice, se alîă iarăși într-un punct de maximă tensiune. La Thomas Mann este o dublă presimțire a unui nou tip de invazie, pe meridianul poliției și pe cel al artei. Prin toate antecedentele, Mîchenul apare ca locul legitim unde se exprimă pînă la confruntări. Cîci, o coincidență bizară a destinului, pe străzile aceleiași oraș se pîimba poșac și solitar, omul care va aduce cu sine seaguri negre violente, ieșirea din smigtoare învinse a tratatelor și protocolilor diplomatice, triumful forței rudimentare, în afara morții și a justiției. Nu va păstra în ascensiunea sa nimic seducător. (Deși, poate, după aceea, martirul blonilor atolei, sîntos și voinic în barba lui elementară, vor semăna într-o măsură cu adolescentul Tadzio, oarbă unealtă a vraiei demonice. Cosmarul lui Aschenbach e o uvertură a funestei expansiuni.) Nici apitcul zugrav vagabond de atunci, purtător al unor mesaje diavolești de contagiune colectivă, nu era, încă, în vrun fel, conștient de ele: în ființa lui tăcută, mistuită de ură și neputință, își făcea abia loc oribila chemare spre declamarea umanului. Thomas Mann și Hitler. Li s-au încredințat vreo două pași pe străzile orașului? Nu sîtm. Abia după două decenii, stupefat și îngrozit de retorica întunecată a războiului pe care o folosea Führerul, scriitorul îi va răspunde cu o ură adîncă, neiertătoare, convertită «î în obsele personae. Naștirea și doborîrea apocaliptică», «pleava mirșavă pe care o lunge trîndăvă, lașă, neștiutoare a ajuto-

să culegă victorie după victorie». Figura Cancelarului l se pare o întrupare a tot ce poate fi mai macabru și infam. De la suce de mii de kilometri, scrierul urmărește fiecare gest și îi măsoară efectele enorme și atroce. Pentru « plebeul turbat și agramat », « escroc al forței », are o silă nemărginită și din acest duel cu Hitler la care participă cu toată ființa, într-o investigație de tenacitate neobisnuită la el în domenii care nu ținneau de artă și de creație se va zămislî și dorința de a reabilita ceea ce e bun în tradiția germană. Hitler este un corolar monstruos, cu toate că se pot găsi precursori departe în istoria națională, el, în formele diforme, exacerbate, lese din logica oricărei continuități, este un produs alogen, compromișor, care se cere retezat nemilos de la rădăcină. Dar era încă prea devreme pentru aceste autopsii definitive, pe care Doctor Faustus și eseurile publicistice magistrale le vor înfăptui.

În fața imensei reputații a lui Thomas Mann naziștii au ezitat o vreme. Confiscarea casei, prădarea drepturilor, retragerea cetățeniei și a titlului de doctor honoris causa în filosofie — toate acestea s-au petrecut nu deodată, ci în decurs de trei ani (1933—1936). Au fost implicați în luarea deciziilor, Himmler, Heydrich, Goebbels și, pînă la urmă, Hitler însuși a hotărît să-i anuleze în 1936 cetățenia germană.

Pentru Thomas Mann a însemnat într-adevăr cea mai ciudată eroare de destin, situația de emigrant, expropriat și ostracizat în propria țară. Nimic nu era atunci mai reprezentativ, pentru tradiția bună a Germaniei, decît autorul *Muntelui vrăjdit*. De aceea, arată Thomas Mann, răspunderea pentru limba germană, pentru cultura germană, pentru întreținerea demnității ei, nu le poate reveni decît lor, celor ieșiți din hotarele Reichului fascist. Hitler a dus la ruină precigiul țării, a răspîndit frica și teroarea pe care celelalte popoare le leagă de numele de german. Populația țării este pregătită într-o psihologie de război, militarizată și isterizată. Cu patos și sfințită indignare, Thomas Mann îl înfruntă deschis pe infamul dictator, care a propăgat sălbăticia și arbitrarul. Se află astfel față în față peste ani, cei doi poli ai Mîchenului. Politica și Arta, Hitler și Thomas Mann. Ingîmfatul și barbarul tiran nu are, firește, simțul sacrilegiului, nu poate fi pătruns de grava împletate pe care a comis-o, lovind pe cel mai de seamă mesager al vechii culturi germane.

Cel cărui nu-i plăcea lupta și era atît de puțin pregătît pentru ea, s-a arătat, în mod uluitor, mai tare decît zugravul, versat și temut politician, pentru care zgomotul înclîierării era cea mai plăcută melodie. Unde începea puterea unuia și înceta puterea celuilalt, acolo era și hotarul dintre frumos și urît, dintre adevăr și eroare, dintre cultură și barbarie.

«MOARTEA LA VENEȚIA»

BIOGRAFIE ȘI FICȚIUNE

Vrăjitorul

Thomas Mann a ținut să ne asigure că totul s-a desfășurat în realitate exact cum e povestit în năvălă, iar doamna Katia a confirmat și ea ulterior. Li s-a recomandat ca loc de petrecere a vacanței insula adriatică Brioni, nu departe de coasta Istriei, însă, ajuns acolo, nu li s-a părut alegerea cea mai potrivită. «Dar ploaia și un aer îmbălsămit, hotelul plin cu o clientelă de rind, exclusiv austriacă, iar pe de altă parte lipsa acelei legături intime cu marea, legătură pe care nu o dă decît o plajă liniștită cu nisip plăcut, îl îndispușeră și-i făcură să-și dea seama că nu nimerise de loc ceea ce își dorisă...»

Astfel sînt prezentate faptele în năvălă. Doamna Katia completează: «Nu ne-a prea plăcut. Mai încăl nu exista acolo o plajă nisipoasă și apoi se afla printre mușafirii stațiunii mama viitorului împărat. Ca săl al Austriei. Această Mare Ducesă avea obiceiul foarte distins de a sosi la masă, întotdeauna, cu două minute după ce toată lumea se strînsese în saloan. Se mîncă în vastul restaurant al hotelului, cu locurile rezervate la diferitele mese. La sosirea venerabilei oaspete se ridicau toți în picioare, inclusiv scrîmii, și, după aceea, se pleca la fel, mereu cu două minute înainte de încheierea mesei; întreaga adunare se ridica din nou în picioare. Asta era într-adevăr foarte sîcitor și ne-a cam enervat.»

Peter de Mendelssohn (născut în 1908), scriitor și publicist, a fost un prieten apropiat al lui Thomas Mann. În luna iunie 1975 a apărut în editura S. Fischer, sub semnătura sa, primul volum (1188 pagini) al unei lucrări care istorisește viața autorului Doctorului Faustus. Pentru acest volum închinat perioadei de tinerețe a lui Thomas Mann (1875—1918), Peter de Mendelssohn a fost distins cu premiul special conferit cu ocazia centenarului nașterii marelui scriitor, în cadrul festivităților desfășurate în orașul Lübeck. La ceremonia decernării a luat parte și soția lui Thomas Mann, Katia, în vîrstă de 92 de ani, iar recomandarea laureatului a fost făcută de profesorul Golo Mann, unul din fiii prozatorului, care a lăudat profunzimea și scrupulozitatea relațiilor biografice, precum și precizie determinărilor istorice în epocă. Golo Mann a mărturisit că, deși s-a aflat în situația privilegiată de a cunoaște foarte bine întâmplări din existența tatălui, a descoperit în lucrarea premiată multe date inedite și interpretări de finețe și exotitate.

Peter de Mendelssohn și-a intitulat cartea Der Zauberer (Vrăjitorul), nume pe care membrii familiei și cîțiva prieteni intimi l-au dat în glumă scriitorului, care a ajuns

◀ Stradă pavată cu lespeze din trahit euganic

Au rămas o săptămînă și jumătate la Brioni. În acest răsîmp, la 18 mai, a murit Gustav Mahler. Din turneul american de concerte, se întorcea un om în agonie, iar zările austriece, care se puteau găsi la Brioni, relateau pe larg toate amănuntele. «Prințiară sa cursă spre moarte de la Paris pînă la Viena, la care participă parța, urmărind-o în buletinele zîfnice ale presei», scrie Thomas Mann, m-a decis să dau eroiului povestirii mele trăsăturile pitmești și austere totodată ale figurii artistului, pe care îl cunoscusem». El a decupat din ziar textul necrologului lui Mahler și fotografia care-l însoțea.

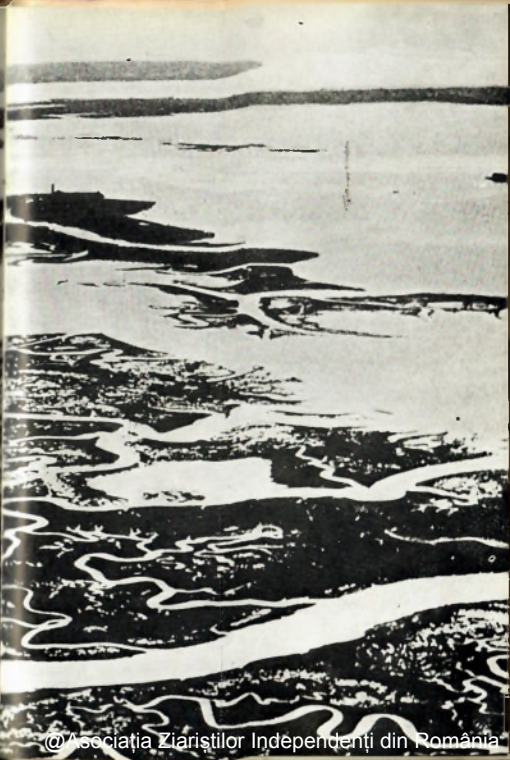
N-au ezitat «să renunțe la neobișnuitul proiect de vacanță». La 26 mai au părăsit Brioni și au călătorit de la Pola spre Veneția. «Își greșise ținta. Acolo trebuia să fi mers de la început, acolo l» Thomas Mann a iubit Veneția, dorea să fie la Lido, se simțea mereu atras «acolo», și de îndată ce s-au instalat în Hotelul Băilor, pentru ei de mult intim, totul a intrat în cea mai bună ordine. Pe drum și apoi la hotel faptele s-au împlat cum sînt zugrăvite în năvălă. În lacura exteri-oară a acțiunii din năvălă, a precizat Thomas Mann mai tîrziu, episoadele au coincis cu evenimentele reale petrecute și tot astfel «mai adînc în interior»: «Totul a corespuns într-un mod fidel, ceea ce mi-a adus aminte de revelațiile cu Toni Kröger; simbolurile specifice subiectului și stringența desfășurării lui păreau mai verosimile, tocmai prin autenticitatea datelor oferite de realitate. S-ar putea crede că în acea năvălă de tinerețe scene cum era cea din biblioteca populară sau cea cu politistul ar fi fără scop în raport cu ideea și introduse doar pentru efecte comice. Ele însă nu sînt inventate, ele sînt pur și simplu luate din viață. La fel și în Moartea la Veneția, nimic nu e rodul ficțiunii. Drumetului din cimitirul nordic al Munchenului, sumbrul vapor polonez, bătrînul fardos, suspectul gondolier, Tadzio și săi, ghinionista plecare cu încurcatura provocată de schimbarea bagajelor, holera, funcționarul cîmșarde de la agenția de voiaj, obraznicul cîncăreș de bilei sau oricare alt decalu care a fi putut fi imaginat fusese trăit cu adevărat, se cerea numai într-un anume fel distribuit și căpăta în chip miraculos puterea de semnificație compozițională».

În ce privește «ghinionista plecare cu încurcatura provocată de schimbarea bagajelor», ea a avut loc, desigur, dar, după mărturia doamnei Katia, puțin alfel

apoi să semneze și unele scrisori cu aceeași poreclă sau cu un simplu Z., tainic și fascinant. Biografii a călăuzit numeroase impresii din propria experiență a frecventării lui Thomas Mann, jînănd uneori rolul nu numai al prietenului devotat, dar și al confidentului («un alt Sørenus Zeitblom», remarcă un recenzent, propunînd pe un anume plan — al mortului — o paralelă nu întru totul justificată). E evident însă că Peter de Mendelssohn a cercetat și un imens material documentar, avînd acces și la unele pagini din arhiva secretă a familiei (scrisori, jurnale), pagini care încă n-au fost dezvăluite public. Fragmentul pe care îl reproducem, în traducere română, este consacrat lumilor de elaborare a năvălei Moartea la Veneția și a fost publicat în preajma aniversării, în «Süddeutsche Zeitung», sub titlul «Baronul Moes își poate reamîni». Scriitor reputat, care locuiește la München, Peter de Mendelssohn este unul din vicepreședinții Centrului PEN-Club din R. F. Germania și a fost oare recent președinte al Academiei germane pentru limbă și literatură, cu sediul în Darmstadt.

Prezentare și traducere de S. DAMIAN

▶ Lagună văzută din avion (în fund insulele Burano și Mazzorbo) ▶

« Regată istorică » pe Canal Grande

decit a fost prezentată în năvel. Cufărul îndrumat într-o direcție cu totul eronată nu era cel al lui Thomas Mann (sau al eroului său), ci al lui Heinrich Mann. Fiindcă Heinrich și-a însoțit fratele și cumnată în această călătorie. Vremea nu a fost, în prima zi petrecută în Veneția, prea agreabilă. Vântul nu venea dinspre mare, ci dinspre uscat și aducea cu sine mirosul putred al lagunei, iar «sub cerul acoperit și sters» marea părea că «fîcosește înforțată și zbîrcoasă», era o atmosferă apăsătoare, plină de durerile de cap. Heinrich pledea pentru o grabnică plecare, el prefera un loc situat la munte, la altitudine, cu aer înviător, undeva în Apenini. Lui Thomas Mann i-ar fi plăcut să rămână la Lido, dar pînă la sfîrșit s-a cedat în fața stăruinței lui Heinrich. Hotelul din munți s-a dovedit puțin confortabil și pentru că totodată s-a pierdut pe drum geamantanul lui Heinrich, întoarcerea la Veneția a survenit foarte repede. Thomas Mann era bucurat că se găsea din nou la Lido. Familia poloneză, care din prima clipă a soriilor l-a fascinat, mai era din fericele acolo.

Se aflau, de fapt, două familii poloneze, ambele din Varșovia, care-și petreceau împreună vacanța la Hotelul Băilor, din Lido: baronessa Moes cu fetele ei cu frumuseți în Wladyslaw, și amica ei, Doamna Fudakowski, cu copiii, printre care băiatul cel mic de statură, Janek sau Jan, prietenul și companionul jocurilor pe plajă ale lui Wladyslaw. Jan Fudakowski își va reaminti 60 de ani mai tîrziu, cu multă precizie: «Eu parcă reîntreiesc scena, cînd noi ne înghionteam unul pe altul și spuneam: «Ulte, vine iarăși domnul bătrîn care nu ne scapă din ochi». «Domnul bătrîn» avea atunci 36 de ani. Wladyslaw Moes și Janek Fudakowski, decii Tadzio și Jaś din năveli. Fudakowski recunoaște că el era strigat, într-adevăr, pe vremea copilăriei sale Jośu sau Jojcu. Asta a reținut bine pe plajă autorul năvelii, înă cum el chema pe frumosu său prieten — în fost mai greu să afle. El auzea, de fapt, cum era strigat băiatul pe nume sau cu numele său de alint și «asculta foarte curios», dar nu putea distinge ceva sigur. Nu a prins decît «două silabe melodiозe, care sunau ca Adgio sau și mai des, Adgiu, cu un u prelungit la urmă». În năveli se menționează mai departe: «Omul acesta, atît de serios, se străduia acum să cerceteze, să ghicească ce nume poate fi acela a cărui pronunțare dă sunetul Adgio. Era singura lui preocupare în clipa de față. Și cu ajutorul citorva cuvinte poloneze de care își aduse aminte, gîsi că trebuie să fie vorba de numele Tadzio, o prescurtare din Tadeusz, care cînd e rostit tare se aude Tadzio».

Eroul năvelii, născut în orașul Ł., capitală de județ în provincia Silezia — e de presupus că e vorba de Liegnitz — ar fi putut, desigur, să mai dețină unele amintiri de limbă poloneză. Thomas Mann, însă, nu avea, firește, astfel de amintiri. De fapt, el a acționat după un plan metodic: întors la München, a cerut unele lumuriri de la pictorița rusă Olga Meerson, pe care o cunoscuse din Arcisstrasse, și care a devenit, peste un an, soția cumnatului său Heinz Pringsheim. Pictorița, o talentată elevă a lui Matisse, se mutase între timp la Paris; acolo a apelat la sprijinul unei prietene poloneze și i-a răspuns scriitorului la 2 iulie 1911: ceea ce i s-a părut că venea Adgiu, trebuia, negreșit, să fie Tadzio, pronunțat Tadjio, formă de alint a vechiului și frumosului nume polonez Tadeusz, iar vocativul de la Tadzio era Tadzio. Poate că a intrat pictorița încetată în locul prescurtărilor, el a sosit strîngîndu-se Wlodzio, ceea ce putea fi o prescurtare de la Wladyslaw. Dar Tadeusz era totuși mult mai frumos! Năvelistul a ales dintre cele două posibilități pe «cea mai frumoasă», dar ea a fost cea falsă. Căci frumosul adolescent nu se chema Tadeusz, ci Wladyslaw, și el însuși va declara mai tîrziu: «Acel băiat sînc eu! Da, eu eram strigat încă de atunci din Veneția — Adzio, uneori și Wlodzio. Dar în năveli eu mî numesc Tadzio. Probabil că astfel a reținut maestrul numele pe care îl auzea rostit».

Toate acestea Thomas Mann nu le-a aflat niciodată. Ele au ieșit la iveală mulți ani după moartea sa. Wladyslaw Baron Moes — el împlinise, într-adevăr, atunci la Lido 14 ani — a descoperit abia în 1923, cînd Moartea la Veneția a apărut în traducere poloneză, că el fusese imortalizat într-o năveli. La un mare bal în Varșovia a fost tachinat de partenerii sa de dans, Gabrielle Czesnowska: «Tu ești un erou! Ai cîștit, Tadzio, nouă năveli a lui Thomas Mann, ca să afli din ce fel de comică familie descizi!» Tînașul baron și-a procurat de îndată cartea: «Acolo se găsea totul, chiar și îmbrăcămintea mea, descria aldoma, obiecturile mele care pot fi socotite agreabile sau dizgrațioase și poznele care brutale cu prietenul meu pe plajă». Dar el nu s-a decis să-i dezvăluie lui Thomas Mann identitatea sa prin-o scrisoare, sau să-i solicite o întîlnire directă, cîțiva ani mai tîrziu, în 1927, cînd scriitorul a venit la Varșovia și acolo a fost primit sărbătoreste, iar zărele erau pline cu numele lui. Abia în 1964, — aproape 10 ani după moartea lui Thomas Mann, traducătorul polonez Andrzei Dolegowski a găsit urma lui Wladyslaw Moes care atinsese acum vîrsta de 60 de ani și i-a vizitat în casa sa din cartierul varșovian Mokotow. Moes a putut să-i prezinte numeroase fotografii și multe detalii din cronica familiei sale, printre care însemnări care atestă brusca plecare a familiei din Veneția la prima răspîndire a vîștili despre holeră.

Moes s-a destăinuit: «Eu eram socotit un copil foarte reușit și femeile mă admirau, mă apleau în timpul plîmbărilor pe stradă și mă sîrătau. Eram luac de model de pictori și sculptori. Cînd mă revăd în memorie, în acea epocă, îmi dau seama că pe atunci toate le am erau indifferente. Eu mă comportam cu acei fel de detașare copilărească, pe care îl manifestă fiii răsărați și precozi, cînd sînt prezentați ca la paradă celor mari. În Moartea la Veneția, această stare de spirit este mai bine descrisă decît a putea eu s-o reconstitui vreedră. O puternică impresie trebuie să fi produs pe atunci și asupra scriitorului îmbrăcămintea mea puțin obișnuită; ea e zugrăvită amănunțit în năveli: bluza de pînă vîrșată, închisă la gît cu o fundă roșie sau jacheta mea favorită, albastră cu nasturi aurii.

Ceea ce și astăzi mă tulbură în mod deosebit este faptul că scriitorul m-a văzut atunci și m-a înfășășat așa cum eram cu adevărat, chiar felul meu de a mî mișca, piștrat și la maturitate ca o deprindere specifică sau o anume distincție a sînuiei... Si acum e un subiect de amuzament pentru mine și pentru restul familiei de alfel, un moment de care îmi amintesc extrem de bine, acea ordine de ceremonial, cu care noi mărșăluam atunci, încotdeauna la fel, prin holul hotelului, îndreptîndu-ne spre sala de mese. Mama, cele trei surori ale mele, cea mai cîrîră mai în spate în apropierea guvernantei și abia la urmă eu, băiatul. Plînă de farmec este ușoara ironie cu care Thomas Mann a caracterizat această etichetă.

În același timp a fost atunci în Veneția și prietenul meu Janek cu părinții săi. În năveli el este numit Jośu, cum îl strigam întotdeauna. Eu mă jucam cu plăcere cu el chiar dacă nu agram felul său mai frust de a se purta. Ieșirile sale grosolane, care la tîrîrită legeau mai bine e în vileag, puteau fi anevoie considerate camaraderesi. De aceea s-a și sfîrșit prietenia noastră».

Pentru a scăpa de orice dubiu, Dolegowski a întrebat, încă odată, pe doamna Katia și pe Erika Mann, cum s-au petrecut lucrurile atunci la Veneția și cînd toate detaliile au coincis, s-a convins definitiv și a făcut publică «descoperirea» sa. Iar cînd Lucchino Visconti s-a înfășășat din năveli pentru filmul său, el l-a înfășășat din Londra, unde l-au aruncat în cele din urmă valurile vîștili ca și pe Jaśu Fudakowski și a trimis un ziar englez o poză, unde figurau cei doi copii cu pălăriile lor mari de paie, fotografiați la Lido, în mai 1911.

PETER DE MENDELSSOHN

Canal Grande: «Casa Roșie», atelier al lui Guardi, în veacul XVIII-lea și locuința a lui D'Annunzio, din 1915 pînă în 1919 ▶

Un martor român

Numeroase mărturii acumulate în jurul născutului Moarte la Veneția probează că Thomas Mann a conceput memorabilele pagini sub impulsul puternicelor impresii lăuate de o călătorie întreprinsă în vara lui 1911. Ultimul său biograf, extrem de minuțios în recoltarea informațiilor de arhivă și reconstituirea tuturor etapelor creației scriitorului, face sinteza întregului proces de filtrare a experienței nemijlocite și implicare a faptelor trăite în plasma imaginii artistice definitive. Cu griji exemplară el merge pînă la identificarea personajelor și episoadelor reale intrate în țesătura născutului. Istoricul de astăzi procedează cu o voluptate de detectiv deconspirind «sursele», încît îndeamnă aproape vrînd-nevrînd la continuarea investigației pe același drum. Cititorul se poate convinge, de altfel — chiar din paginile reproduce alături — cu privire la caracterul revelator al laboratorului acestui prozator de o meticulozitate aște de remarcabilă. Substratul documentar al născutului este atestat și în memoriile Katiei Mann, soria scriitorului (*Amintirile mele născute*, S. Fischer Verlag, Frankfurt/Main, 1974): aceasta precizează că, inițial, Th. Mann avusese în gînd să evoce un moment din existența lui Goethe, dar a intervenit scurtul popas venețian soldat cu sugestii de o fertilitate imperioasă, care și-au reclamat înțietatea. Proiectul prim a trebuit amînat pentru mult mai tîrziu, depășit de neașteptata înfrîurire catalizatoare a atmosferei crepusculare, de declin, stăpînită peste lagune, brusc insinuată ca o forță obsesivă în filuța creatorului. La el, decrepitudinea, degradarea ambianței a trezit resurse latente, încît implacabila eroziune a timpului s-a văzut sfidată de o tălănică tonicitate, provocată și exacerbată tocmai de semnele incontestabile ale sfîrșitului. O asemenea convertire puțin obișnuită ar putea fi trecut ușor în contul ficțiunii artistice, dacă nu ar exista și aici mărturia că inter-adever realitatea locului era în stare să capteze și să deruteze simultan prin efectele sale halucinante. Se întimpla ca în același timp cu celebrul german să viziteze Veneția și un oarecare român. Poate că drumurile lor se vor fi și încrucișat pe cine știe care dintre canalele orașului, prin piața San Marco ori la Lido. Oricum, merita reținută surpriza de a descoperi, peste vreme, cum Thomas Mann este confirmat în impresiile sale venețiene de un Romulus Ciolec, grăbit îndată ce ajunge acasă a publica «note de drum» din vechea cetate a Dogilor, cu accente identice pe tonalitatea sumbră, înfiorînd și exaltînd concomitent sufletul. Cîind descrierea lui, apărută în «România» din Arad la 16/29 sept. 1911, realizăm nu fără emoție ideea că în aceeași condiții și în același timp lua născut Moarte la Veneția.

«Aici totul îți amintește de moarte. Și negrul palatelor strălucirii de odinioară — arse de vreme ori mușcate de vecinica umezeală — și gondolele ușoare, cari prin culoarea, forma și îmbrăcămintea lor par niște sicrie plutitoare, și tăcerea de apăsătoare rio, ară intreruptă de sfîșierea discretă a apei de către lăpși, ori de clipocitul undelor rostogolite în mîndria de lingă ziduri...

Moarte, ruină și mîndrie...

Și totuși nu te mai saturi de Veneția... Poate apele ei, poate liniștea, poate măiestrea zidurilor tăcute — și a pustului unghi — fac sufletul să se simtă bine aici... Și, cu toate că Veneția moare, moare de mult — o spune pustul palatelor și canalelor ei, o spun apele ei neumbrite de corăbii — totuși ea trăiește!... Sufletul trăiește, aici, viața cea mai complexă: și cu viii de odinioară, și cu cele ce mor azi și cu cele ce trăiesc...

Este o coincidență de vibrație lăuntrică pentru care rîndurile acesteia uitate de mult își justifică reactualizarea, pufind foarte bine lua loc măcar printre anoxele voluminoase dosar documentar întocmit de eruditul cercetător al moștenirii lui Thomas Mann.

GEO ȘERBAN

Fotografii: GIANNI BERENGO GARDIN

SCRIITORI ROMÂNI ÎN LIMBI STRĂINE

EUGEN BARBU

THE NORTHERN HIGHWAY

EUGEN BARBU (born 1924) has achieved recognition as one of Romania's leading contemporary writers. His books include the novels *Unprețcoz* ('Eleven'—1956), *Grupă* ('The Shanty Town'—1957), *Soseaua Nordului* ('The Northern Highway'—1959), *Facerea lumii* ('The Making of the World'—1964), *Princepele* ('The Prince'—1969), several books of short stories, books of essays, journals, travel notes and a number of screen plays, theatre plays and widely popular TV scripts.

Among his most outstanding works is his early masterpiece *Grupă*, whose vivid plot is set, most graphically, in the low life surroundings of Bucharest's bygone suburbs. In recent years, Eugen Barbu's *Princepele* has unanimously arrested attention as one of the most important works of fiction in post-war Romanian literature: half-historical, half-fictional, the characters of the novel display a wide range of psychological and social patterns while its narrative trend suggests several levels of understanding of deep symbolic and allegorical purport.

The following excerpt is taken from *The Northern Highway*, a novel featuring human characters at war during the historic battle for Bucharest, waged in August 1944 by the Romanian army and partisans, led by the Romanian Communist Party, for the liberation of the fatherland and the crushing of the Nazi occupation forces. The main characters' development (Dumitrana, Mars, Niculescu, Ina, Tereza, Tomulete, Dobro) is set against the dramatic events of the National anti-fascist Insurrection and can be described as the epic of the heroes' progress towards a new conscience of history.

The black sky was permanently swept by the white streams of the anti-aircraft search-lights. The wind came out tumultuously towards dawn. And it seemed the rain was threatening to break out.

The sultry day at the end of August began with unbearable heat. One more airless night had passed, a night of terror and revolt. At about 3 o'clock, the last airbase of the Germans near Bucharest had surrendered and the bombing had ceased.

It was quite early in the morning. Behind the Romanian warriors, daylight glistened upon the dead surface of the lake. They were placed between two stone bridges, defending a sluice and two ways of access to the heart of the capital. A few kilometers ahead of them, the army had been fighting bitterly, ever since last evening, against the obstinate remnants of the diehard German regiments who had defended the aerodromes. It was known that Băneasa forest was the place where the enemy troops had concentrated, reinforced by armoured units brought from the anti-Soviet front and from Transylvania. The German army were now trying to occupy Romania's capital in order to crush the anti-fascist insurrection on August 23, 1944.

The group commanded by Dumitrana had the mission of keeping under rifle fire the edge of the neighbouring wood, from which the Germans were expected to start an encirclement drive. Romanian military units still stationed in Bucharest had been brought in front of Băneasa airport in order to oppose the expected attack of the German armour.

Any penetration of the latter towards the outskirts of Bucharest was feared to have fatal consequences.

Dumitrana eyed his men closely. Some of them smoked, squatting upon the brim of the ditch, leaning their guns against their knees, with an age-old gesture of soldiers. The left wing of the front was commanded by Tomulete. On the right wing there was Mares with the group under his command. It was there, at the back, that the two women were doing their job, guiding the medical orderlies sent by the army.

... The men were struggling hard against the drowsiness before dawn. The women were helping a cook to be quicker about boiling tea in a cauldron under which they had placed the twigs of a young tree, cut by a soldier with his bayonet.

"Had we but got fishing lines, we could angle a bit," Niculescu said, elaborately caressing the polished butt of his Tommy-gun.

"As if a grenade could not do as well!" added somebody close to him — a dried-up man with hollow eyes.

* Fragment din «Șoseasa Nordului»

A few of the men turned their glances towards the cloth sacks loaded with grenades. But nobody rose. They kept looking now and then behind, at the dead surface of the lake, on which steadily trickled the grey light of early day. Between the ditch of the highway and the embankment which held the water in check there was a grassy lawn, about a hundred meters long. Sideways one could see the boarded windows of a cabin used in summer as a locker-room by people who came here to swim or to sail. Through the railing — long ago painted, but now rusty, — one could see a children's merry-go-round, a creaking metal wheel, now and then driven by the wind. In the sand raised by short volleys of bullets, the children had forgotten paper boats and a blue toy shovel. Bits of paper were blown towards the grey lake with silver ripples. On the opposite bank, the wind was shaking the rolled sails of some yawls, moored by a wooden landing, washed by occasional waves. The sun glittered for a while through a patch between the clouds and the whole surface of the lake glowed as if one had cast hot tin into it; then the light became dirty. Whitish clouds sailed quite near, covering the crowns of the trees along the bank.

It was the kind of mild weather when you can feel the autumn drawing nigh, when the wind brings you from nobody knows where, from the times, the sad sounds of summer's departure with tired leaves, with dead branches dragging upon the ground and with the first drops of a rain, no longer tepid...

The warriors were waiting. Tea was handed out. The women and the medical orderlies poured it into tin cans and the hesitating white steam was rising from the ditches. The wind was driving dead leaves across the highway, while some silver ones glistened in the high crowns of some birch-trees, about a hundred meters in front of the ditch.

Niculescu stared at the trees with tall, straight and white trunks and at their crown adorning them like steam. It is the same trees that Mares and Dumitrana were watching, while sipping the hot tea and greedily eating the tasty brown bread.

"They are look tall dolls, their hair made of leaves", Niculescu was thinking.

Dumitrana did not see the trees. To him a tree did not say much, simply because he had never had time to look at trees. He was rolling a pinch of stinking tobacco into cheap yellow cigarette paper while watching the men under his command as they received their tea from the two women. People accustomed to danger never think of it, so that — hgavindrunk his portion of hot liquid and having swallowed his chunk of well-baked brown bread — he once more inspected his group

out of the corner of his eye. "Brave boys!" If they managed to get the job off their hands sooner, he should hardly fail to tell them a few warm and sensible words, although he was not a great one for speech making. He had often addressed meetings and he was quite capable to arrest the attention of crowds — but this was not the proper place for it. These were no Spanish caballeros apt to shout with enthusiasm at each well-aimed gunshot. They had seized the airdrome while sustaining very few casualties, which was no small pride for a man who had fought other battles before. Yet he was rather concerned at the surrounding silence. Nothing could be heard, not even from Băneasa Airport, a few kilometers away, at the other side of the road. What were the Germans waiting for? Then, after he had pulled at his cigarette, he told himself he was worrying in vain, for since they were here, they still had to battle against the Germans, sooner or later. . .

He disposed of the cigarette end and stood up. He had gone numb. He looked at the quiet lake and at the sky above. It was not raining, nor was it cool. The air failed to move, as if struck stone-still. He saw the yawls and he thought some day he himself might find the time to stroll hereabouts, his hands linked at his back, looking at the sky and at the grass. The air vibrated suddenly, with a dull noise. The men in the ditch looked up at once. They seized their rifles and listened tensely.

"Take cover!" Tomulete ordered from the other end of the line, and his command was taken up and repeated by the others.

Dumitrana looked for a tree. The noise grew louder.

"The Americans!" Niculescu shouted aloud.

A couple of minutes passed and then the first bombs were heard falling in Băneasa forest.

"American planes are bombing the Germans!" somebody shouted.

"What about our own men?"

Nobody knew anything. The wave of bombers drew closer, it was heard somewhere above the cloud ceiling. One could hear the "carpet" of bombs blasting repeatedly and a few of the explosions raised clouds which could be seen in the distance. The noise became deafening. There was gunfire also on the highway, near the airport. The sky was invaded by smoke. A section of the forest was burning with thick black smoke. Then a sort of dull thudding roar came to their ears and Dumitrana realized that the heavy German tanks caught by the bombing were crowding into the highway leading to Bucharest. By the thick black smoke one could judge that some of their petrol tanks were burning. Moreover the fire of the anti-tank cannon was heard.

Followed half an hour of uncertainty. Couriers arrived only later on. Three waves of aeroplanes passed, dropping their appalling load. Each square metre of ground seemed to receive a bomb. The ground was shaking and curtains of smoke spread over the lake. Mad honking of cars and ever more frequent cannon shots reached their ears.

"Should they resist for ten minutes, they will make short work of the enemy!"

"Who should resist?"

"Our side, the army. . ."

"They shall resist, have no fear!"

"And suppose the Germans come our way?"

"Let them come!"

"D'you think we can stop them with these petrol bottles?"

"You bet!"

The voices were merging. Dumitrana gave orders for everybody to stand still and not to take their eyes off the forest edge. It had grown dark, somehow. The nearby fires were bringing to them their unbearable heat. The first couriers had arrived. The high command demanded them to hold their positions at all costs, for the Germans were trying to break out of the blockade. For the time being the army were fighting quite well. The bombing had driven the Germans out of the forest into the main highway where they were coming up against the resistance of the Romanian regiments. Because of the poor visibility, some Romanian units had also been hit by the bombs. There were quite a few dead and wounded. The order was to the effect that in case of retreat, contact with the enemy should never be lost. Dumitrana had read the advices and had shrugged his shoulders: "Just imagine these people already thinking of a retreat!"

Then there was silence. It prevailed for about a quarter of an hour. But it was not perfect silence. Random fire was heard here and there. Fights were going on between isolated groups in the forest and at about noon, when they thought the situation had been stabilized, the anti-tank guns were heard again.

"Now they are out to force a passage over the main highway," thought Mareş who was quite familiar with those places. "They are fighting somewhere near the airport". They all pricked their ears to listen. Machine-guns were heard and again the anti-tank cannon. Dumitrana rushed to Băneasa bridge, summoning a larger group around the first gun. A sergeant-major was scrutinizing the road through binoculars. Next to nothing could be seen. Everything was wrapped up in thick black smoke.

"Are they beating a retreat?" somebody asked.

"No. They are holding their ground there."

A vast fire broke out and spread, then the German mines were heard in the forest. Above the wall of foliage were thrown up broken bodies and leaves scattered by the blasts, as if at a pheasant hunting party. The battle lasted for another couple of hours and towards noon three German platoons tried to cross towards the Northern Highway.

The sky had become a little clearer. Tomulete signalled two tanks at the edge of the forest advancing rapidly towards the asphalt ribbon. They were two steel colossi, their caterpillars glittering dully in the uncertain light. On the turret were sitting two soldiers with binoculars. When they realized the road was defended, they slumped into the tanks, lowered the metal lid and started firing from a distance. The anti-tank guns of the Romanians were pushed forward, establishing a front against the line of the birch-trees.

A quarter of an hour passed. The tanks had sunk somewhere in the pits beyond the field. Most probably they were now cautiously climbing up to the embankment of the railway line. The latter hid their outlines for the moment. There were no more shots. Niculescu looked at the others. He told the younger men that it was high time they let go of the light machine-gun and they seized the petrol bottles, for a tank is no wild boar to be hunted with bullets. The boys laughed loud and Mareş looked that way in astonishment. The medical orderlies and the women withdrew to the cabin of the neighbouring swimming-pool. Silence for a moment. Only the creaking of the metal merry-go-round and the splashing of the water upon the clay bank.

A couple of minutes, another couple. . .

The first tank climbed the embankment and started firing. The men lowered themselves into the ditch and looked at the cones of dust raised from the ground by the bullets. The firing was aimless. A cannon thundered. The shell flew near them and broke the foliage of one of the birch-trees, halving it.

"What a pity!" Niculescu cursed. "It has spoilt the beauty of the tree."

Followed another shot, equally aimless.

The second tank had also come in sight. Behind the tanks (it was only then that they realized it) German soldiers were moving. Their greenish helmets were glistening slightly and the men seemed to perform a funny dance, balancing their rifles.

"We are in a rather tight spot, and no mistake," Mareş said aloud. "If we do not aim well, they will overcome us."

Dumitrana was near the men servicing the first cannon and commanded the fire. Two shots came in succession and one of the shells struck a caterpillar. The tank came to a sharp halt, swivelled round like a spinning-top and the wheels turned vainly mid-air.

"Good enough for a beginning!" Niculescu shouted.

The turret of the tank opened and its occupants jumped out. A short volley of shots was heard. The workers from the Vulcan factory had used their light machine-gun. The first German soldier fell. The second one jumped out and was also shot down like a partridge. The cannon were then aimed at the second machine. (Their shells crossed). The barbed wire behind them snapped. A shell fell into the lake with a flat splash, raising a curtain of water drops.

"You're firing like the blind idiots you are," Niculescu, the student, cursed them, and he felt like jumping out of the ditch and throwing a petrol bottle under the second tank which was drawing near, followed by German soldiers. He could see quite well the latter's sweated faces, and when he heard the first grenades explode he shouted at somebody:

"Don't forgive them any more! Have at them now!"

Mareş checked him:

"Wait, it's not the proper time yet! Allow them to come still closer."

Another couple of seconds passed. The cannon crossed fire. The armour was struck in a few places, but the machine failed to stop. Its occupants fired madly. The ditch was torn up by bullets and a few of Dumitrana's men were hit. Wailing was heard, but nobody took this into account. The line of riflemen behind the tanks drew nearer. The cannon had to change their position often because of the speed at which the machine advanced and soon — as the student realized — the Germans would be too close to be fired at rather precisely. Without obeying Dumitrana's shouts, he rose from the ditch and he approached the tank, bottle in hand. He was followed by one of the youngsters, running in zig-zag to avoid the shots of the machine-gun in the tank.

Niculescu had another fifty meters to cover in order to reach the machine which seemed to have come to a halt, as if seeking a new direction of advance. He felt as light as if he had taken a bath. He was overcome with wild laughter at what he was doing:

"Well, let's see, who will get the upper hand? I, or this monster of a tank, as big as a department store? They say there is a dead point from which you can get it into your hand, but I wonder where the hell it could be? They say the secret is to walk straight ahead within gun range, to get as close to it as possible. But how is it they haven't

yet invented a device for excluding any dead angle for the machine gun on the tank? Oh, damn it, they are firing by my ears. I feel the bottle in my hand getting hotter. I have to throw it either under the tank or into it, down the turret. Well, unfortunately, I've forgotten which..."

He was panting. Again some hot metal flies whizzed by his ears. "So the boy has followed in my steps. He runs as finely as I do. One of us will anyhow reach this beauty of a barn on wheels and will make short work of it. Maybe they will give me a scratch or a wound, so what? I shall be lying in hospital. Well, what's heroism after all? Maybe a little craziness, maybe a little drunkenness, maybe a hotch-potch of them. Oh no, heroism is something else, but what the deuce could it be? Watch your egg-head! All right, now jump to your right. Look, here is the dead angle." (The bullets were flying above his head). "Oh, I've owed these Huns a grudge for quite a long time! And then, there are the birch-trees, beyond the stodgy machine! One of the trees was cut off. What could a birch-tree feel when it is killed?"

He felt a pain in his arm, then a snatch and he almost let fall the petrol bottle. "Not yet! What was I saying? I'm going to take a short spell of rest in a hospital. Look, there is nobody behind me. That boy has fallen too, maybe he is wounded, if they haven't killed him. Nor does the anti-tank gun shoot. They are afraid of hitting me. What a big idiot I am! Now there are only the two of us left — I, facing the tank. OK, it's high time I climbed on the turret!"

All around: swarms of bullets from either side. The heavy metal lid thrown open. A hand holding a pistol. "He is foolish enough to believe I shall allow him to shoot! There you are!" He threw the bottle. For the time being — nothing, just stillness. "There should be some flame bursting up. Suppose the bottle did not contain petrol? Oh no, that can't be. There was petrol! Here is the explosion."

A noise which crushed his ear-drums. He rose back and fell flat. He felt some hot splinters tearing his chest. Somebody was howling: "They hit him! He was hit!..."

And then, slowly, he became numb, without being able to say anything, looking at the steaming sky above, at the smoke filling it, at the trees: a few birch-trees, one of them cut short. Then darkness, motionlessness and deep silence...

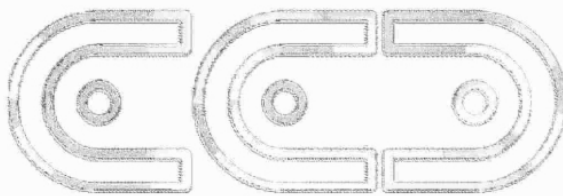
Translated from the Romanian by ANDREI BANTAȘ

Tiparul executat la Întreprinderea Poligrafică «Arta Grafică»

Secolul 20

REDACȚIA: CALEA VICTORIEI, 114. TEL. 50.71.28
ADMINISTRAȚIA: SOSEAUA KISELEFF, 10 — TEL. 18.33.99
BUCUREȘTI

Scanare și prelucrare digitală

de

Anonim

și

CAT Graur

Antwerpen

2026

